



Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

TÜRK KADINLAR BİRLİĞİ (1924-1935)

Selin Gizem ORUÇ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2010

TÜRK KADINLAR BİRLİĞİ
(1924-1935)

Selin Gizem ORUÇ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2010

KABUL VE ONAY

Selin Gizem ORUÇ tarafından hazırlanan “Türk Kadınlar Birliği (1924-1935) başlıklı bu çalışma, 27 Ocak 2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Yasemin Doğaner (Başkan)

Doç. Dr. Mehmet Özden (Danışman)

Öğr. Gör. Dr. Özlem Sert

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. İrfan Çakın
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/ raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/ raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin/ Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/ Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/ Raporumun.....yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/ raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

27.01.2010

Selin Gizem ORUÇ

*Yolumda taşlar vardı
gün olur koca kayalara dönüşürlerdi
korkardım...
beceremez düşerdim bazen
siz karanlıklarda bana hep el uzattınız
zorluklarla mücadele etmeyi öğrettiniz
karanlıklara seslenmeyi, asla pes etmemeyi...
artık korkmuyorum.*

Annem, anneannem, teyzelerim ve elim bir kazada yitirdiğim canım yeğenim Onur'a

ÖZET

ORUÇ, Selin Gizem, “Türk Kadınlar Birliği (1924-1935)”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010

Türk Kadınlar Birliğinin bu çalışmada konu olarak ele alınması ve faaliyetlerinin irdelenmesiyle Cumhuriyet rejiminin ilk dönem kadın hareketine ışık tutulacaktır.

1924-1935 yılları arasında faaliyet gösteren Türk Kadınlar Birliği Cumhuriyet döneminin ilk siyasi kadın oluşumu olması bakımından önemlidir. Tanzimat’tan bu yana erkeklerin yanında yer edinmeye başlayan kadınların siyasal haklarını da kazanmalarında Türk Kadınlar Birliğinin payı büyüktür. Türk Kadınlar Birliği gerçekleştirdiği çalışmalarla Türk kadınının siyasi ve sosyal haklarını savunmuş bu hakların gündeme alınmasında ve bu konuda erkek kamuoyunun düşüncelerini değiştirmede önemli başarılar elde etmiştir. Kadınların özgürleşmeleri, toplum hayatında görünür hale gelmeleri ve yaşamın her alanında aktif birer rol almaları şüphesiz kadınlar eliyle yürütülen bu çalışmaların katkısıyla gerçekleşmiştir. Kadın hakları ve Kadın Hareketi tarihçesi üzerine yapılacak çalışmalarda Türk Kadınlar Birliğinin varlık mücadelesi göz ardı edilmemelidir. Ancak kadınların bu katkıları çoğu zaman göz ardı edilmiş, layıkıyla değerlendirilememiştir. Bu durum “kadınlar haklarını elde etme konusunda hiç mücadele vermemiştir” görüşünün ortaya atılmasına neden olmuştur. Bu çalışma bu savı sorgulamak ve onun karşısına tarihi bir gerçeği koymak amacıyla oluşturulmuştur. Bu ise Türk kadınının haklarını elde etme bilincine ve mücadele birikimine sahip olduğu görüşüdür.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında başta değerli fikirleriyle bana yol gösteren danışmanım Doç. Dr. Mehmet Özden’e, bu çalışmanın düşünce birikimini kazanmamda emeği geçen tüm hocalarıma ve son olarak da çalışmamın tamamlanabilmesi konusunda beni yüreklendiren ve her zaman yanımda olan değerli eşim, ailem ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Anahtar Sözcükler:

Kadın Hareketleri; Kadın Sorunları; Kadın Hakları, Kadın Statüsü; Nezihe Muhittin

ABSTRACT

ORUÇ, Selin Gizem, “Turkish Women Union (1924-1935)”, M.A. Thesis, Ankara 2010

Owing to come up the “Turkish Women Union” on this project as a subject and examine the activities, the first phase of women action of Republic regime will be illuminated.

“Turkish Women Union” is very important so as to be the first political collaboration of the Republic Period which was active between 1924 and 1935. “Turkish Women Union” acts considerable role also to acquire their political rights who gets place close to men since Tanzimat. “Turkish Women Union” protected political and social rights of Turkish women, and achieved successes for changing the vision of the men public union and to come up for that rights on the matter via executed facilities. It is obvious that all these facilities , what operated by women ownselves, is instrumental on acquiring freedom for women, acting on community life and all area of social life. “Turkish Women Union”’s struggle for existence shouldnt be ignored when reviewing on women rights and women action history. But these contributions of women often ignored, couldnt seized upon adequately. Due to this specific occasion the apprehension which is “women hadnt struggled to acquire their own rights” come up. This review carried out to examine this true and to lay the historical reals before that. This is the opinion that Turkish women has consciousness to gain her own rights and struggle skills.

With sincere thanks to Doç. Dr. Mehmet Özden, guided via his esteemed advices, All the teachers that effected on knowledge background to carry out this review, and finally my dear husband , family and colleagues on encouraging me to accomplish this project.

Keywords:

Women Activity; Women Problem; Women Rigts; Women Statüte, Nezihe Muhittin

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
İTHAF	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	viii
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E KADIN HAREKETİ.....	7
1.1. “Kadın Meselesi”nin Ortaya çıkışı	7
1.2. II. Meşrutiyet Dönemi Kadın Hareketi	15

II. BÖLÜM

TÜRK KADINLAR BİRLİĞİ'NİN KURULMASI.....	31
2.1. Türk Kadınlar Birliği Kurulmadan Önceki Deneyim:	
Kadınlar Halk Fırkası	31
2.2. Türk Kadınlar Birliği'nin Kuruluşu (7 Şubat 1924)	44

III. BÖLÜM

TÜRK KADINLAR BİRLİĞİ'NİN FAALİYETLERİ	49
3.1. Nezihe Muhittin'in Başkanlığı Döneminde Türk Kadınlar	
Birliği'nin Faaliyetleri (1924-1927)	49
3.2. Latife Bekir'in Başkanlığı Döneminde Türk Kadınlar	
Birliği'nin Faaliyetleri (1927-1935)	80
3.3. 1935 İstanbul XII. Uluslararası Kadın Birliği Kongresi	
(18 Nisan 1935)	105
3.4. Türk Kadınlar Birliğinin Kapatılması	113
SONUÇ	119

KAYNAKÇA	126
EKLER.....	136

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.y.	: Adı Geçen Yazı
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
s.	: Sayfa
TKB	: Türk Kadınlar Birliği
KHF	: Kadınlar Halk Fırkası
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
UKB	: Uluslararası Kadın Birliği
AKDITYK	: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
ARMHC	: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

“Karanlıkta olanı göremezsiniz”

Brecht

GİRİŞ

Türkiye’de 1990’lardan itibaren kadın incelemeleri alanında yeni araştırma imkanları gerçekleşmiştir. Başta İstanbul ve Ankara’da olmak üzere Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezleri’nin açılması, İstanbul’da kadınlarla ilgili ve kadınlar tarafından yaratılmış belge ve yapıtları toplayan Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezleri’nin kurulması kadın araştırmalarının yaygınlaşmasında önemli katkıda bulunmuştur.

Toplum ve Bilim, Tarih ve Toplum gibi bilimsel araştırma dergilerinde Kadın Hareketi tarihçesi ve kadının öznel tarihi üzerine makaleler, araştırma yazıları yayımlanmıştır. Ayrıca Türk modernleşme hareketinin öncü kadınları hakkında yapılan biyografik çalışmalar da kadının öznel tarihinin yazılmasında önemli rol üstlenmiştir. Bütün bu heyecan verici gelişmelere karşın kadın hareketini gölgede bırakan tarih yazımı halledilmesi gereken bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Kadının tarihteki haklı yerinin tayin edilmesi bu alandaki çalışmaların arttırılması ile mümkün olacaktır. Aynı zamanda Türk modernleşmesinde kadının değişen konumunu üzerine eleştirel bir tutum geliştirilerek yerleşik tarihsel söylemi sorgulayan bu çalışmalarda sürekliliği sağlamak kadının tarihteki öneminin netleşmesine ve kadının görünür kılınmasına da katkıda bulunacaktır. Tarihin satır aralarına sinmiş kadın deneyimlerini yakalayıp gün ışığına çıkarmak ve böylelikle kadını tarihe eklemek, tarihsel sorgulamanın genişlemesine ve sonuçta elde edilen tablonun çok daha kapsamlı, çeşitli ve renkli olmasına yardımcı olacaktır. Bu yöndeki bir çalışma Türk modernleşme tarihinde kadınların yerinin tayin edilmesinde ve kendi özgürleşme mücadelelerinin etkin özneleri oldukları gerçeğinin ortaya çıkarılmasında son derecede önemlidir. Kadın sorunu modernleşme tarihinin temel taşlarından biridir. Türk modernleşme tarihine bu sorunun tepesinden bakmak söylemin eksik ve yetersiz kalmasına neden olacaktır.

Osmanlı modernleşme söyleminin temalarından biri, kadının Osmanlı toplumundaki statüsünden duyulan rahatsızlıktır. Diğer yandan Tanzimat’la İmparatorluğun Batıya

açılması ve Batıda hüküm süren bir takım kavram ve kanunların Osmanlıya iktibas edilmesi kadınlara yönelik yenilikleri de beraberinde getirmiştir. Nitekim kadınlara yönelik kanunların çıkarılması, kızlar için de okulların açılması, fikir ve edebiyat alanında kadının aile ve toplum içindeki konumunun sorgulanmaya başlanması, kadınların ilim, fikir ve edebiyat hayatında kendilerine yer edinmeye başlaması yeni bir döneme girildiğine işaret etmektedir. Kadınların basın aracılığıyla seslerini duyurmaya başlaması da yine aynı döneme rastlamaktadır. Fatma Aliye, Emine Semiye, Makbule Leman, Nigar Hanım gibi dönemin tanınmış kadınlarının yazılarının bulunduğu *Hanımlara Mahsus Gazete* ve bunun yanı sıra *Vakıf*, *Şükufezar*, *İnci*, *Hanımlar*, *Hanımlara Mahsus Malumat* gibi kadın dergileri ve gazeteleri kadının dünyasına ve kadının dünyasından bakabilmek açısından son derece önemli bir yere sahiptir. Ancak bu girişimler Türk kadınının iyi bir anne, iyi bir eş ve iyi bir Müslüman olmasına katkıda bulunmak şeklinde son derece basit ve sınırlı bir amaç taşımaktadır.

II. Meşrutiyetin ilanını takip eden süreçte toplumda ciddi bir politikleşme süreci başlamıştır. Tanzimat’la birlikte cemiyet hayatında görünür hale gelmeye başlayan kadınlar bu dönemin politik havasından esinlenerek birçok dernek ve kuruluşun açılışına imza atmıştır. I. Dünya Savaşı ve ardından yaşanan Kurtuluş Savaşı’nın yarattığı mücadele ortamında kadın örgütlenmelerinde nicel bir sıçrama yaşanmıştır. Ancak kadın örgütlenmeleri ve mücadelelerinde kazanılan bu ivme Cumhuriyetin kuruluşuyla sona ermiştir. Cumhuriyet döneminde kadın teşkilatlanması açısından yaşanan en önemli gelişme Kadınlar Halk Fırkasının kurulması olmuştur.

II. Meşrutiyet döneminde aktif olarak rol alan kadınlar Bağımsızlık savaşından sonra 16 Haziran 1923’te “Kadınlar Halk Fırkası”nı kurarak siyasal alanda da varlıklarını kabul ettirme yolunda ciddi bir adım atmışlardır. Nitekim fırka sekreteri Şükufe Nihal Hanım’ın Halk Fırkası’nın programının kadının ictimai, iktisadi ve özellikle siyasi haklarını temin etmek olduğunu belirtmesi bu görüşü doğrular niteliktedir. Kadınlar dünyasındaki bu ilk siyasi oluşumun liderliğini Nezihe Muhittin yapmıştır. Nimet Rumeyde (ikinci başkan), Şükufe Nihal(genel sekreter), Latife Bekir (sayman), Seniye İzzeddin (muhasibeci), Muhsine Salih (sekreter), Matlube Ömer (veznedar) gibi II. Meşrutiyet döneminin önemli kadın derneklerinin kurucu ve üyeleri idare heyetinde yer

almıştır. 27 maddeden oluşan bir nizamname ile programını belirleyen Kadınlar Halk Fırkası, siyasi bir görünümde olmakla beraber esas amaç kadınların memleketin, sosyal, iktisadi ve ictimai alanlarda kadınların eksikliklerinin kapatılarak cehaletin ortadan kaldırılmasıdır. Siyasal hak elde etme liyakat gerektirdiğinden siyasal haklar mevzusu nizamnameye ilk etapta eklenmeyerek temkinli davranılmıştır. Nitekim zaman Nezihe Muhittin ve arkadaşlarını haklı çıkarmış siyasal haklarını henüz almamış kadınların parti kurmasına izin verilemeyeceği gerekçesiyle hükümetçe Kadınlar Fırkası'nın faaliyetlerine son verilmiştir. Bunun üzerine Kadınlar Halk Fırkası kurucu heyeti cemiyetin nizamnamesini biraz daha yumuşatarak hükümete sunmuş ve izin alabilmek için siyasetle ilgilerinin olmadığını altını çizmişlerdir. Neticede 7 Şubat 1924'te Kadınlar Halk Fırkası “Kadınlar Birliği” adı ile bir dernek vasfıyla yeniden kurulmuştur.

Cumhuriyet dönemiyle birlikte tarihindeki en büyük atılımı yapan Türk kadınının reform hareketi içinde en önemli tarihsel oluşumlardan birisi Türk Kadınlar Birliği'nin kuruluşudur. Birlik, Nezihe Muhittin başkanlığında İstanbul'da bir grup entelektüel kadının çabalarının eseridir ve bu açıdan Tanzimat geleneğinin bir halkasını oluşturur. Ayrıca derneğin başkent Ankara'da değil de İstanbul'da kurulması ilginçtir. Modernleşme rüzgarlarının giriş kanalının İstanbul olması bunda etkili olmuştur. Tanzimat döneminde Batı tarzı eğitimden geçmiş aydın erkeklerin ve daha sonra da konaklarda özel eğitimle donanımını sağlamış entelektüel kadın zümresinin İstanbul'da toplanması sonucu modernleşmenin merkezi İstanbul olmuştur. Ankara ise bürokrasiyi temsil eder. Bu olgu bugün için de büyük ölçüde geçerlidir.

1924-1935 yılları arasında faaliyet gösteren Türk Kadınlar Birliği, Cumhuriyet dönemi sivil toplum örgütlenme potansiyelini göstermesi bakımından önemlidir. Dernek, Türk kadınının ictimai ve iktisadi sahada yetkin bir düzeye getirmeye yönelik çalışmalar yanında, fikri sahada da gelişmesine katkıda bulunmuştur. 1925-1927 yılları arasında faaliyet gösteren *Kadın Yolu* dergisi ile 1933 yılında yayın hayatına giren *Kadın Sesi* bu anlamda kadın düşün hayatının biçimlenmesine ve kadın sorununda kamuoyu duyarlılığının sağlanmasında büyük rol oynamıştır. TKB özellikle 1924-1927 yılları arasında siyasal haklar konusunda bir gündem yaratmış ve dikkatleri üzerine çekmeyi

başarmıştır. TKB açısından en büyük kazanım bu çalışmalarının ürünü olarak kadınlara siyasal hakların tanınması olmuştur.

Bu çalışmada Cumhuriyet dönemine damgasını vurmuş TKB'nin derinlemesine bir analizi yapılmak suretiyle kadınların özellikle siyasal haklarını nasıl ve ne şekilde kazandıklarının tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda derneğin yayın organı olan *Türk Kadın Yolu* ve *Kadın Sesi* dergilerinden istifade etmek suretiyle de kadınların, kadınlara yönelik siyasal oluşumlardaki yeri, siyasi ve düşün hayatımıza etkilerinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Dergi ve faaliyetlere yönelik bu çalışma, sivil bir hareket olarak birlik görüşlerinin yeni kurulmuş Cumhuriyet yönetiminin “kadın”a dair siyasetinden farklılığını sorgulamayı, birliğin görüşlerinin devletin resmi politikasıyla hangi noktalarda uyuşup çatıştığını ortaya koymayı ve Cumhuriyet'in kadın hayatına dair yaptığı yenileşmenin meselenin asıl sahiplerince nasıl algılandığını anlamayı amaçlamaktadır. Kadın oluşumuna muhalif sesleri yakalamak için iktidarın ideolojik sözcülüğünü üstlenen *Cumhuriyet* gazetesinin tanıklığına başvurulmuştur. Yine dönemin önemli gazetelerinden *Milliyet*, *Vakit*, *İkdam* ve *Süs* gazetelerinde dernek hakkında çıkan haberler taranarak, derneğin basın tarafından nasıl algılandığına dair bilgilere ulaşılmıştır. Bu anlamda Beyazıt Devlet Kütüphanesinden, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Hukuk Fakültesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Merkez Kütüphanesi ve Nadir Eserler Kütüphanesinden ve kadın belleğinin oluşmasında özel bir yeri olan Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi'nden azami derecede yararlanılmıştır.

Kadınların özgürleşme ve haklar mücadelesinde etkin birer özne oldukları ve kendilerini tanımlamak, kendilerine ait kimlik yaratmak ve ad koymak yolunda uzun soluklu bir mücadele deneyimi ve kadın hareketi geleneği oluşturdukları görüşü tezimizin ana eksenini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda I. bölümde ilk olarak kadın sorununun ilk ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı sorusuna cevap aranacaktır. Bu bağlamda Tanzimat Döneminde kadın sorunu ve kadının kurtuluşunu misyon edinen ilerici erkek geleneği kavramının ortaya atılması ile Tanzimat'la başlayan modernleşme hareketinde kadına yönelik politikalar ve kadın meselesinin modernleşme projesinin bir uzantısı olarak algılanması meselesine değinilecektir. Modernleşme girişimlerinin kadınlara

nasıl yansıdığı, geleneksel yapıdan çağdaşlaşmaya uzanan yolda kadının statüsündeki değişimlerin toplumsal yapıdaki dönüşümlerle nasıl paralel bir çizgide ilerlediği araştırılacaktır. Kadın meselesinin edebiyattan basına, hukuktan siyasete çok merkezli bir yapı içindeki reaksiyonu incelenecektir. Diğer yandan ayrı bir başlık altında kadın hareketinin gelişim süreci incelenerek Tanzimat'tan başlayan ve II. Meşrutiyet'le biçimlenen kadın politikalarına yer verilecektir. Kadın varlığının ortaya konması ve kadınlığın ileriye taşınmasında kadınların rolü olup olmadığı, değişim ve özgürlük taleplerinin kadınlardan gelip gelmediği; geldiyse kadınların ne gibi talepler ürettikleri bu alt başlıkta cevabı aranılacak temel sorular arasındadır. Bu doğrultuda toplumsal ve siyasal anlamda canlılığın yaşandığı II. Meşrutiyet'in özgürlük ortamında kadınların dernekler ve yayınlar aracılığıyla haklarını alma yolunda mücadele ettikleri, taleplerini ve şikayetlerini ilettikleri, çözüm önerileri ürettikleri vurgulanarak, Osmanlı kadın hareketinin Cumhuriyete taşıdığı miras ele alınacaktır. Böylelikle TKB'nin nasıl bir mücadele geleneğinden beslendiği daha iyi anlaşılabilecektir.

II. bölümde; TKB'nin temelini oluşturan Kadınlar Halk Fırkası'nın kuruluş mücadelesi, CHP kurulmadan önce kadınların parti kurma deneyimi ve bu deneyimin iktidar tarafından nasıl bir tepkiyle karşılandığı incelenecektir. Kadınların parti kurma girişimlerine devlet tarafından izin verilmemesi üzerine bir dernek statüsünde TKB çatısı altında birleşmeleri ve TKB'nin kuruluşu, amacı ve programı ayrı bir başlık altında toplanacaktır.

III. bölümde; TKB'nin faaliyetleri Nezihe Muhittin'in başkanlığı dönemi ve Latife Bekir'in başkanlığı dönemi olmak üzere iki ayrı başlık altında incelenecektir. İlk olarak TKB'nin kurucusu Nezihe Muhittin'in yürüttüğü aktif politikaya ve 1925-1927 arası dönemi kapsayan siyasal haklar konusundaki yoğun mücadelesine değinilecektir. Kadının statüsü ve kimliğindeki değişimlerin ne gibi siyasalar ürettiği burada araştırılacaktır. Derneğin yayın organı olan *Türk Kadın Yolu*'nun kadın hakları üzerindeki rolüne ayrıca değinilecektir. Nezihe Muhittin'in dernekten ihracına kadar yaşanan süreç ve bu süreçte parti içinde yaşanan kriz ilk elden kaynaklarla inceleme alanına dahil edilecektir. Latife Bekir başkanlığı dönemi alt başlığında ise derneğin yeni çizgisi, bu dönemde yaşanan siyasal gelişmelerin TKB'nin faaliyetleri üzerindeki etkisi

irdelenecektir. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması üzerine yaşanan gelişmeler, eski yönetimle yeni yönetim arasında yaşanan anlaşmazlıklar, kadınların siyasal hakları algılayış biçiminde yaşanan farklılık bu bölümde gözler önüne serilecektir. Diğer yandan her iki başlık altında dergi ve gazeteler referans alınarak dönemin yönetim kadrosu ve basının kadına bakış açısı ve kadınlara tanınan haklar konusunda kamuoyunun düşünceleri aktarılacaktır. TKB'nin uluslararası alanda gerçekleştirdiği çalışmaların bir neticesi olarak ortaya çıkan XII. İstanbul Uluslararası Kadın Birliği Kongresi ve TKB'nin bu kongredeki rolüne ayrıca değinilecektir.

IV. ve son bölümde ise TKB'nin kendini fesh ederek kadın hareketindeki mücadelesini sonlandırması ve bu kapatılma kararının ardında yatan nedenler tartışılacaktır.

I. BÖLÜM

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E KADIN HAREKETİ

1.1. “KADIN MESELESİ”NİN ORTAYA ÇIKIŞI

Türk kadınının toplumsal hayattaki konumu ve statüsü tarihsel süreç içinde farklı şekillerde belirlenmiş, toplum ve devlet düzenindeki değişimlerle kadın da farklı şekillerde tanımlanmış ve farklı kimlikler kazanmıştır. Ortaya çıkan kadın imgesi dönemsel olarak farklılık gösterdiği gibi bölgesel ve kültürel olarak da değişiklik göstermektedir. Klasik dönem Osmanlı kadını ile Tanzimat kadını arasında farklılıklar olduğu gibi Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde yaratılan kadın imgeleri arasında da belirgin bir ayrım vardır. Yine aynı şekilde İstanbul kadını ile Anadolu kadınına toplum içinde atfedilen rolün ve önemin eşdeğerlik gösterdiği söylenemez. Modernleşme girişimlerinin yoğunlaştığı Tanzimat ve sonrası donanımlı-aydın İstanbul kadını yüceltilirken Milli Mücadele dönemlerinde savaşta gösterdikleri yararlılık dolayısıyla Anadolu kadını ön plana çıkartılmıştır.

İslamiyet öncesi dönemde kadınlar tarım ve hayvancılıkta uğraşır, ticaret yapar, savaşta ve siyasi toplantılarda erkeğin yanında yer alırken zamanla farklı kültürlerin etkisi altında kadının sosyal hayat içindeki rolü azalmıştır. Müslümanlığın kabulünden sonra İran ve Arap kültürlerinin etkisi, İslam dininin yanlış ya da eksik yorumlanması, geleneklerin özellikle kadın hayatında baskısını hissettirmesi gibi faktörler kadının toplumsal fonksiyonlarının farklı algılanmasına yol açmıştır. Buna Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu müteakiben Osmanlı toplum ve siyasi hayatına sirayet eden Bizans etkisi de eklenince kadının sosyal yaşam alanı iyice daralmıştır.

Haremi, Osmanlı yönetici sınıfları Bizans'tan aldılar. Osmanlı saray hayatının önemli bir kısmını teşkil eden harem anlayışı, mikro düzeyde Osmanlı konaklarına da indirgenmiş, konakların mekansal bütünlüğü “haremlik” ve “selamlık” olarak ikiye bölünmüştü. Gerçekte yapıyı ayıran bu çizgi aslında cinsler arasındaki ayrıma vurgu yapmak içindi. Kadın haremde oturur, selamlıktan kocası hariç kimseyi göremez, selamlaşamazdı. Selamlıksa erkeğin yaşam alanıydı. Bu cinsel segregasyon (cinsler

arası ayrım) ev mimarisinden kadın giysisine, gezinti ve eğlence türleri ve yerlerinden seyahat biçimine, evlenme törenlerine hatta mezar taşlarının biçimine dek kendini hissettiriyordu.¹ Mali, idari, adli, eğitsel örgütlenme ve uygulamada kendini gösteren bu yapılanma dinsel ve toplumsal kurallar vasıtasıyla her türlü sosyal ilişkiyi kontrol altında tutmuş, kadın ve erkeğe iki ayrı dünya sunulmuştu. Erkeğin dünyası kamusal, kadının ise özel ve mahremdi. Bu iki ayrı dünyada kadın içerinin, erkek dışarının insanıydı.² Bu bugün kısmen geçerliliğini koruyan “kadının yeri evidir” görüşünün o zaman keskin bir üslupla dile getirilmesiydi.

Osmanlı kadını hayatın her alanında dini kurallar ve geleneğin sansürüne takılıyordu. Sadece evinin hanımı olabilecek kabiliyete erişebileceği kadar tahsiline müsaade ediliyor, hayat arkadaşını ailesi, akrabaları ya da komşuları seçiyor, hayatı penceresinin tahta kafesleri ardından izlemesi yeterli görülüyor, renklerin kadının dünyasına sızmasına izin verilmiyordu. Nitekim Türk kadınının İslami esaslara göre giyinmesi, Müslüman kadın tipini bozmaması, Hristiyan kadınlara benzememesi için giysi biçiminden renklerine değin sınırlama getirilmişti. Kadın sürekli gözetim ve denetim altındaydı. Kocasından izinsiz bir yere gidemez, kocasının izni olsa da her istediği yere gidemezdi. Kadınların gidecekleri yerler, sokakta kimlerle gezecekleri, hangi araçlara binecekleri, nereden alışveriş yapacakları, hangi camilerde ibadet yapacakları en ince ayrıntısına kadar çıkartılan fermanlarla kurallara bağlanmıştı.³ Son dönemlerde popüler tarihçiliği etki sahasına alarak gündemini ziyadesiyle meşgul eden, hükümdarların ve oğullarının zihinlerine hükmetmeyi başaran hanım sultanlar gerçeğini kabul etmekle birlikte; bu yukarıda çizdiğimiz renksiz tablonun içine dahil edemeyeceğimiz bir renkliliktir. Mutlu azınlık diyebileceğimiz bir avuç saray kadınının yaşantısına ve siyasi hayattaki rollerine bakarak diğer kadınların yaşantısının da aynı olduğunu ileri sürmek doğru değildir.⁴ Klasik dönem Osmanlı hayatına damgasını vuran bu geleneksel yapıdan ilk sapma Tanzimat Fermanı’yla mümkün olacaktır.

¹ Serpil Çakır, “Osmanlı Türk Kadınları Esirgeme Derneği”, *Toplum ve Bilim*, sa: 45, (Bahar 1989), s.91-92.

² Çakır, *II. Meşrutiyet’te Osmanlı Kadın Hareketi ve Kadınlar Dünyası Dergisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1991, s.78.

³ Çakır, *a.g.t.*, s.79.

⁴ Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 1998, s.5.

Osmanlı İmparatorluğu’nun 16. yy. sonlarında başlayan sorunları karşısında ilk ciddi yenileşme hareketi 18. yy.ın ilk çeyreğinde gerçekleştirilebilmiştir. Ancak bu girişimlerde ağırlık orduya verilmiş ve sorunun bütünsel olup idari, sosyal, hukuki birçok katmandan beslendiği gerçeği görülememiştir. Buna karşılık bir batılılaşma girişimi olan Tanzimat’la “kurulmak istenen nizam sadece idari yapıda değil, Osmanlı sosyal hayatının her sahasında yeni bir düzenlemeye yönelme hareketi olarak kendini göstermiştir. Tabir caizse Tanzimat olayı Osmanlı’nın bir kabuk değiştirme bir manada da yeni bir hüviyet arama olayı”dır.⁵

Tanzimat Fermanı’nın ilanıyla Türk modernleşme serüveninin önemli bir kanadını oluşturan ve “batılılaşma” düşüncesini Cumhuriyet’e kadar omuzlayan Tanzimat dönemi olarak adlandırılan yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde batılılaşmaya yönelik birçok sorun ilk kez dillendirilmiş ve ortaya konan bu sorunların giderilmesi batılılaşmanın bir koşulu gibi algılanmış ve Tanzimat sonrası Meşrutiyet ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde de batıya dönen yüzde giderilmesi gerekenler olarak çağdaşlaşma projelerinde yer almıştır.

Tanzimat döneminde İmparatorlukta esmeye başlayan değişim rüzgarları toplumdaki pek çok konu ve değere tartışma ortamı açmıştır. Kadın meselesinin başlı başına bir problem olarak ortaya çıkışı da bu döneme rastlar.⁶ Gerçi Tanzimat Fermanı’nda kadınlarla ilgili hükümler yer almamıştır. Ancak Tanzimat zihniyeti tüm memleket meselelerinde olduğu gibi kadınlara ait hususlarda da kendini hissettirmiştir. Bu dönemde bazı kanunlarda kadınlar lehine değişiklikler yapılmış, eski yasaklar geniş ölçüde yumuşatılmış, fikir ve edebiyat alanlarında kadının aile içindeki haksız konumunu eleştiren ve onun hak ve yetkilerinin savunulmasını içeren yazılar yazılmaya başlanmıştır.⁷ Tüm bunlar yeni bir döneme girildiğini işaret etmektedir.

⁵ Mehmet Aydın, “Tanzimat’la Aranan Hüviyet”, *Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu 31 Ekim- 3 Kasım 1989*, Ankara: TTK, (1994), s.15.

⁶ Aytunç Altındal, *Türkiye’de Kadın*, İstanbul: Alfa Yayınevi, 2004, s.95.

⁷ Tezer Taşkiran, *Cumhuriyet’in 50. Yılında Kadın Hakları*, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1973, s.24; Gülay Arıkan, “Osmanlılarda Tanzimat Döneminde Kadınlarla İlgili Gelişmeler”, *Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu 31 Ekim- 3 Kasım 1989*, Ankara: TTK, (1994), s.324.

Tanzimat döneminde ivme kazanan modernleşme hareketi yapılan reformlarla sınırlı da olsa kadının statüsünde de değişikliklere neden oldu. Kadının bu yeni konumu özellikle hukuki, eğitim ve toplumsal alanda kendini gösterdi. Yasalarda kadının lehine ilk gelişme 1858 yılında çıkarılan Arazi Kanunu yoluyla gerçekleşti. 1858 Arazi Kanunu kız çocuklarına babalarından kalan topraklar üzerinde erkek evlatlar gibi veraset hakkını teslim etmekteydi.⁸ Daha önceki dönemlerde kanun gereği evlenen kızlardan alınan “Gelinlik Vergisi”⁹ de bu kanunla kaldırıldı. Uluslararası bir antlaşma ile tarihe karışan kölelik ve cariyelik müessesesi de batı dünyasına paralel olarak Tanzimat döneminde kaldırılmış, cariyeler ve köleler yavaş yavaş Türk evlerinden silinmeye başlamıştır. Bir diğer gelişme de 1858 yılında çıkarılan Ceza Kanunu’dur. Bu kanunun 54. maddesinde ceza görme hususunda erkekle kadının farklı olmadığı belirtilmektedir. Ancak bütünsel olarak ele alındığında bu kanun cinsel ayrımcılık temeli üzerine kurulmuş fakat uygulamaya dökülmemiştir.¹⁰

Geri kalmışlığın kaynaklarının sorgulandığı ve kurtuluş reçetelerinin üretilmeye çalışıldığı bu restorasyon döneminde en büyük değişim eğitim alanında gerçekleşmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nda Tanzimat’a kadar bir devlet programı içerisinde kadınların eğitimine dair düşünce yoktur. Tanzimat Dönemi, devletin Türk kadınına mesleki ve kültürel açıdan eğitim kapılarını açtığı bir dönem olmuştur.¹¹

Klasik dönemde Osmanlı İmparatorluğu’nun mahalli düzeydeki eğitim kurumları, medreseler ve sübyan mektepleri idi. Kız çocukları bu okullardan sübyan mekteplerine kabul ediliyor, yüksek öğretim basamağını temsil eden medreselere ise devam edemiyorlardı. Sübyan mekteplerinin müfredatı ise ümmet terbiyesi, ibadet usulleri, namaz sureleri gibi dini esaslar üzerine kurulmuştu ve pratikte kız çocuklarını iyi müslüman, ahlaklı eş olmaya hazırlama misyonunu yüklenmişti. 1840 yılına gelindiğinde bu okulların yerini rüştiyeler almaya başladı ve kızlar için de rüştiye

⁸ Şirin Tekeli, *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, İstanbul: Birikim Yayınları, 1982, s.196.

⁹ Afet İnan, *Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, İstanbul: MEB, 1982, s.89.

¹⁰ Mehmet Ö. Alkan, “Tanzimat’tan Sonra Kadının Hukuksal Statüsü, *Toplum ve Bilim*, sa: 50, (Yaz 1990), s.87.

¹¹ Ömer Delikgöz-Nazmi Ziya Şehit, “Osmanlı Kadınının Bireyselleşme Sürecine Kadın Mektuplarının Etkisi”, *Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Sempozyumu 17-19 Nisan 2009*, İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Merkezi Yayınları, (2009), s.26.

mektepleri tesis edildi. Bunlardan ilki 1859'da İstanbul'da açılan Cevri Kalfa İnas Rüştüyesiydi. Berkes, "Tanzimat'ın belki en büyük başarısı kız öğrencilerinin orta eğitim görmelerini başlatması olmuştur. Kızların eskiden beri mahalle okullarında okuması gelenek olduğu halde bunun ötesinde eğitim görmeleri düşüncesi çok cesaretli bir fikirdi." diyerek bu reformun önemini altını çizer.¹² Fransa'nın Duruy Kanunu'ndan (1867) esinlenerek hazırlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (1869) ile eğitim meselesi resmiyet kazanarak devlet programına alındı. Nizamname ile ilk kez vilayetlerde bir Maarif Teşkilatının kurulması, rüştiyelerin çoğaltılması, kasabalarda idadi, il merkezlerinde sultanilerin açılması gibi yaygın ve örgün öğretime geçiş çalışmaları başlatıldı. Eğitimin merkezileşmesi ve laik bir kamu eğitiminin yaratılmasına yol açacak yeni kararlar alındı.¹³ Bu doğrultuda 1870'de kız öğretmenler yetiştirilmek üzere Darü'l-Muallimat kuruldu. Bu okulların açılmasına gerekçe olarak da kızların 9-10 yaşından sonra örtünmeleri dolayısıyla erkek öğretmenlerden ders alamayacakları fikri öne sürüldü.¹⁴ Eğitim süresi üç yıl olan bu okullar İnas Darülfünunu açılıncaya kadar tek yükseköğrenim kurulu olma özelliğini korudu. Bu okullardan mezun olanlar yalnızca İstanbul'da değil Anadolu'da da hizmet vererek aydın bir kuşağın yetişmesine önayak olmuştur. Bu anlamda hiçbir mesleği olmayan Türk kadınının Tanzimat'la birlikte sahip olduğu ilk meslek öğretmenliktir.¹⁵

II. Abdülhamit'in "İstibdat Devri" toplumun katmanlarında baskısını hissettirirken eğitim alanında tam tersi bir gelişme yaşanmış ve okullaşma oranında nicel bir artış görülmüştür. Bu dönemde merkezde yığılmış olan eğitim kurumlarının tüm imparatorluğa yayılmasına önem verilmiş ve kızların daha çok eğitime dahil edilmeleri için çabalar sarf edilmiştir. Eğitim alanındaki bu gelişmeler her ne kadar halka tam manasıyla inememişse de özellikle üst ve orta tabakanın kentli kadınına altın bir dönem başlatmıştır. Eğitimli kadınlarda taassuba karşı çıkabilme düşüncesi gelişmiş, uygulamaya geçmişlerdir. Osmanlı kadını piyano çalmaya, mobilyalı evlerde oturmaya, Fransızca konuşmaya başlamıştır.¹⁶ Tanzimat eğitimi yeni bir aydın kadın topluluğunu yaratmıştır. Buna paralel olarak kadın hareketleri de toplumda kendini göstermeye

¹² Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: YKY, 2002, s.231.

¹³ Çakır, *a.g.t.*, s.67.

¹⁴ Arıkan, *a.g.m.*, s.325.

¹⁵ Ekrem Işın, "Tanzimat, Kadın ve Gündelik Hayat", *Tarih ve Toplum*, sa:51, (Mart 1988), s.152.

¹⁶ İnan, *a.g.e.*, s.90.

başlamıştır.¹⁷ II. Meşrutiyet yıllarında feminist hareket ve örgütlenmenin kaynaklarından biri, II. Abdülhamit dönemindeki eğitim alanında meydana gelen bu artıştır.

Kadın meselesi Tanzimat'tan itibaren Batı'dan gelen tesirlerle Türk aydınının gündemine girdikten sonra öncelikle edebiyatta konu edilmiştir.¹⁸ Tanzimat döneminin reformcu havası içinde Namık Kemal, Şinasi, Abdülhak Hamit, Ahmet Mithat Efendi gibi düşünürler kadın konusunda eserler vererek toplumda canlı bir fikir dünyasının oluşmasında rol oynamışlardır. Edebiyat kanalıyla kadın modernleşmesinin sınırları çizilmeye çalışılmış, kadın meselesine öykülerle çözümler aranmış, öneriler getirilmiştir. Eserlerde görücü usulü evlilik, kadının eğitimi, esaret, yanlış evlilikler başlıca konulardır. Ahlaken düşük kadınların baştan çıkardığı gençler, yıkılan yuvalar da aynı temanın işlenen bir diğer boyutudur.¹⁹ Kadının eğitimsizliği, evlenme biçiminden kaynaklanan mutsuzluğu, toplumsal ve ekonomik yaşamın olumsuz koşulları gibi Osmanlı kadınının dillendiremediği sorunlar edebi eserlerde tipleştirilen kadın kahramanlar aracılığıyla anlatılmaya çalışılır.²⁰

Şinasi, ünlü *Şair Evlenmesi* adlı piyesinde görücü usulü ile evlenmenin çarpıklığını mizahi bir ustalıkla eleştirir. N. Kemal, *Aile* başlıklı makalesinde bizdeki aile yapısına temas ederken, kadının ailedeki yerini sorgulamadan geçemez. Ahmet Mithat, *Diplomalı Kız*'da eğitimde cinsiyet eşitliğini savunur. Şemsettin Sami, *Taaşşuk-u Talat ve Fitnat*'ta istemedikleri halde zorla evlendirilen genç kızların başlarına gelecek kötü sonuçlar üzerinde durarak toplumsal bir yaraya parmak basar.²¹

II. Abdülhamit döneminde de Tanzimat döneminde kadınla ilgili olarak ele alınmaya başlanan konuların işlenmesine devam edilmiştir. Hüseyin Rahmi Gürpınar, eserlerinde zoraki evliliklerin sakıncalarını dile getirerek kadınların baskılar karşısında uyanmasını

¹⁷ Hatice Özen, *Tarihsel Süreç İçinde Türk Kadın Gazete ve Dergileri (1868-1990)*, İstanbul, 1990, s.15.

¹⁸ Şefika Kurnaz, "Tanzimat Dönemi Kadın Basını", *Milli Eğitim*, sa:82, (Şubat, 1989), s.75.

¹⁹ Mehmet Törenek, "Kadın Dergiciliği ve Mehmet Rauf", *Toplumsal Tarih*, sa:51, (Mart 1998), s.26.

²⁰ Çakır, *a.g.t.*, s.104.

²¹ Bernard Caporal, *Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, (Çeviren: Ercan Eyüboğlu), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982, s. 59-60.

ister.²² Ahmet Mithat çok kadınla evliliği protesto eder. Şemsettin Sami, *Kadınlar* adlı yapıtında aile içinde ve toplumda kadını kararlılıkla savunur. Kadının erkekten zekaca geri olmadığını öne sürerek, eğitilmesi halinde çok şey başarabileceğini belirtir.²³

Kadının konumu sorunu ilk kez Abdülhamit saltanatı altında belli bir genişlikte ve bireşimci yaklaşımla Şemsettin Sami'den sonra bir kadın tarafından ortaya atılmıştır: Fatma Aliye.²⁴ İlk kadın romancımız olan Fatma Aliye bütün roman ve makalelerinde kadını kuşatan kuralları sorgulamış, kadınlığın tenviri için gayret etmiştir. İlk yapıtı *Meram* Fransızca'dan bir çeviridir. Burada imza olarak kullandığı *Bir Kadın* rumuzu o günün koşullarında kadın olarak yazmanın, ben diyebilmenin ne kadar zor olduğunu ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Böylesine ürkek ve çekimser bir dönem geçirdikten sonra kadınların duygu ve düşüncelerini kendi adlarıyla yazıya geçirebilmeleri önemli bir aşamadır.²⁵ Erken dönem Osmanlı kadın hareketinin öncü siması Fatma Aliye'nin gerek bu müstear isimle yayınladığı romanlarının gerekse makalelerinin devrin fikir hayatına önemli tesirleri bulunmaktadır. Eseri olan *Nisvan-ı İslam*, babasının konağına gelen Batılı kadınlarla Osmanlı kadınlığının başlıca meseleleri; boşanma, örtünme, çok karılılık gibi konularda yapılan konuşmaların²⁶ ve Mahmut Esat Efendiyle poligami hususunda girdiği polemiğin derlenip kitaplaştırılmasıdır. Bu eserin yayımlanmasından sonra Türk kadınlığının meseleleri üzerine tartışmaların belkemiğini oluşturan kadın problematiği çok geçmeden gazete sütunlarına ve mecmualara da taşınmıştır. Bu dönemin yayınlarında kadın ve kadın haklarıyla ilgili yazılar yer alırken, yayınlarla batılı kadınların sahip olduğu hakların topluma tanıtılması ve toplumun bilinçlenmesi sağlanmış, kadının toplum içindeki yeri ve görevleri tartışılmıştır. Kadının modernleşme hareketi içinde nasıl yer alacağı ve kadın modernleşmesinin ölçütleri ise temel problematiktir. 1868'de yayın hayatına giren *Terakki* ile kadın hakları meselesi ilk defa gündeme getirilmiştir.²⁷ Kadın haklarını savunan bu gazetede kadınların eğitilmesi, çok eşlilik, kaç-göç hakkında yazılara yer

²² Emel Doğramacı, *Türkiye'de Kadın Hakları*, Ankara, 1982, s.35.

²³ Caporal, *a.g.e.*, s.72-73.

²⁴ Caporal, *a.g.e.*, s.78.

²⁵ Delikgöz-Şehit, *a.g.m.*, s.20.

²⁶ Cengiz Orhonlu, "Türkiye'de Kadın Haklarının Kazanılması Meselesi", *Türk Kültürü*, sa: 72, (Ekim 1968), s.51.

²⁷ Ercüment Kuran, "Türkiye'de Kadın Haklarının Gelişmesi", *Milli Kültür*, (Haziran 1977), s. 30.; Kaplan, *a.g.e.*, s.10.

verilmiş, okuyucu mektupları yayımlanmıştır. Gazetede yayımlanan yazılarda kadınlar için okullar açılması istenirken, kadınlar çalışma hayatına davet edilmiştir. Osmanlı toplumunda kadının geri bırakılmasını eleştiren yazılar, gazete sütunlarının ağırlık noktasını oluşturmuştur.²⁸ *Terakki* 1868’de ayrıca “Muhadderat İslam Kadınları İçin Gazetedir” başlığıyla ayrı bir gazete çıkarmıştır. *Muhadderat* da tıpkı *Terakki* gibi kadınlık mefkuresinin oluşumuna hizmet etmiş, kadının eğitimini savunmuş, batıdaki feminist hareketle ilgilenerek dikkatleri bu harekete çekmiştir.²⁹

Terakki’nin başını çektiği hanımlara hitap eden bu yayınlar, onun ardından artarak ve her geçen gün daha nitelikli ve dolgun çıkmaya devam eder.³⁰ Bunlar içinde Fatma Aliye, Emine Semiye, Nigar Hanım, Makbule Leman, Keçecizade İkbâl gibi dönemin seçkin kalemlerinin bulunduğu *Hanımlara Mahsus Gazete* önemli bir yere sahiptir. Derginin yayın amacının açıklandığı ilk sayıda özellikle nesil yetiştiriciliği rolünden dolayı kadınların geliştirilmesi gereği vurgulanmış, kadının içinde bulunduğu durumla toplum arasında bağlantı kurulmuştur. Dergide kadınların sorunları, aile, toplum ve iş yaşamları, eğitim, sağlık, moda, giyim konuları ağırlıktadır. Yurtiçi ve dışından verilen örneklerle de kadınların her işi başarabileceği inancı aşılanmaya çalışılmıştır.³¹

Hanımlara Mahsus Gazete dışında kısa ömürlü olan *Ayine*, *Vakit yahut Murebb-i Muhadderat*, *Aile*, *İnsaniyet*, *Mürüvvet*, *Parça Bohçası*, *Şükufezar*, *İnci*, *Hanımlar*, *Hanımlara Mahsus Malumat* gibi kadın dergi ve gazeteleri de bulunmaktadır. Bunların üzerinde durdukları kadının okutulmasıdır. Bu kadın gazetelerinin izlediği amaç *Hanımlara Mahsus Gazete*’nin başlığı altında en özlü biçimde dile getirilmiştir: Türk kadınının iyi bir anne, iyi bir eş, iyi bir müslüman olmasına katkıda bulunmak.³²

Osmanlı basınındaki bu gelişmeler kadınlara kendilerini birey olarak ifade etme, sorunlarını dillendirme ortamını sağlamıştır. Her kesimden kadının yazma ürkekliğini, çekimserliğini gidermede, taleplerini iletmede ve sesini duyurmada önemli işlev görmüştür. Kadınlar toplumda yaşanan bu gelişmelere koşut olarak hak ve özgürlük

²⁸ Özen, *a.g.e.*, s. 16.

²⁹ Altındal, *a.g.e.*, s. 97.

³⁰ Törenek, *a.g.m.*, s. 27.

³¹ Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları, 1996, s.27-32.

³² Taşkiran, *a.g.e.*, s.33; Caporal, *a.g.e.*, s.71.

taleplerini gündeme getirmiş, erkeklere nazaran bulundukları konumu sorgulayarak kadınlık bilincini geliştirmeye başlamışlardır.³³

1.2. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ KADIN HAREKETİ

Osmanlı'nın son döneminde uzun yıllar hüküm süren II. Abdülhamit idaresine karşı düzenli muhalefeti temsil eden İttihat ve Terakki'nin faaliyetleri ve cemiyetin orduya nüfuzuyla devamındaki gelişmeler sonucu 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet ilan edilir.³⁴ Meşrutiyetle birlikte halkın mecliste sesinin duyulmasının önü açılmış, Kanun-i Esasi yürürlüğe girmiştir. Yine aynı dönemde çok partili siyasal hayata geçilmiş, birçok dernek faaliyete geçmiş, basılan gazete ve dergi sayısında da artış olmuştur.

1908'de yaşanan Jön Türk hareketi, Osmanlı devlet yapısında liberal dönüşümler hedefleyen bir devrimdir. Bu bağlamda siyasal ve sosyal alanda yeni bir yaşam biçimine geçilmesi öngörülmüştür. Kadın sorunları açısından ilk ciddi gelişmeler de bu dönemde yaşanmıştır. İTC'nin liberal politikalarında Avrupa tarzı bir burjuva yaratma çabası içinde kadının durumu ve toplumdaki konumu üzerinde ısrarla durulmuş, kadının geleneksel yaşam biçiminden çıkarak toplumsallaşması ve özgürleşmesi istenmiştir.³⁵ İlk dönemin etkin olan liberal fikirleri yerini Balkan ve I. Dünya Savaşıyla yükselen Türk milliyetçiliğine bırakınca kadın da bu ideolojik değişimde yeniden tanımlanmıştır. Bu dönemde kadın meselesi milli bir iktisat ve kültür meselesi olarak ele alınarak kadınlar toplum hayatına katılmak için teşvik edilmiştir. Eğitim ve hukuk alanında yapılan reformlarla kadınların durumunun iyileştirilmesine çalışılmıştır. Bu bağlamda İTC, kadınları yetiştirmek, toplumsal hayata daha etkin katılmalarını sağlamak ve kendi resmi ideolojilerini benimsetmek için Türk Ocaklarında konferanslar vermiştir. Bizzat kadın dernekleri kurarak veya kurdurarak kendi kadın imajlarını kitleye mal etmiştir.³⁶

³³ Çakır, “Kadın Tarihine Türkiye’den Bakmak”, *Petrol-İş Kadın*, sa:23, (Mayıs 2007), s.24.

³⁴ Güldane Çolak-Lale Uçan, “II. Meşrutiyet ve Kadın Hareketi”, *Kadın Öncüler*, İstanbul: Heyemola Yayınları, 2008, s.21.

³⁵ Zafer Toprak, “Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti: Kadın Askerler ve Milli Aile”, *Tarih ve Toplum*, sa:51, (Mart 1998), s.34.

³⁶ Mehmet Şehmus Güzel, “1908 Kadınları”, *Tarih ve Toplum*, sa:7, (Temmuz 1984), s.6.

Kadınlara yönelik yürütülen bu politikalar doğrultusunda kadın eğitimi konusu da masaya yatırılmış ve kadınlara yönelik eğitim kurumlarının açılmasına hız verilmiştir. İptidaiye ve rüştiyelerin sayısı artırılmış bu ortaöğretim basamağındaki kurumların ilçe merkezlerine de yayılmasına gayret edilmiştir. Hatta bunların bazılarına Kız Öğretmen Okulları için hazırlık sınıfı eklenmiştir.

1913'te ilk kız lisesi *İstanbul İnas Sultanisi* adıyla İstanbul'da açılmıştır.³⁷ Başında Meclis Başkanının bulunduğu bir mebuslar komisyonu, bu lisenin açılmasına önayak olmuştur. I. Dünya Savaşı sonunda kız lisesi sayısı dörde (Erenköy, Çamlıca, Kandilli Kız Lisesi) ulaşmasına karşın hepsi İstanbul'dadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Teknik Öğretmen okullarının açılması da yine bu döneme rastlar.³⁸ Yeni bir gelişme de Dar'ül Muallimat'ın programlarının 1914-1915 ders yılında önemli derecede değiştirilmesidir. Fen eğitimi bu dönemde önem kazanmıştır.

1914 yılına gelindiğinde kızlar üniversite kapılarını aralayacaklardır. Bu tarihte üniversitede genç kızlara yönelik ilk dersler vermeye başlanmıştır. Bu dersler, kadınların haklarının öğretilmesi, evrenbilim, bilimsel kavramlar, genel sağlık ve özel olarak da kadın sağlığı, tarih, ev bilgileri ve pedagoji gibi konuları ele almaktadır. Bu derslerin erkek öğretmenler tarafından verilmesi sert tepkilere neden olmuştur. Bunun üzerine Bakanlık üniversite bünyesi içinde *İnas Darülfünunu* adıyla özel bir kızlar bölümü açmıştır. Bu bölüm üç yıllık eğitim veren üç şubeyi içermektedir: Edebiyat, Matematik ve Doğa Bilimleri. İlk yıl Edebiyat Fakültesine on iki, Matematik Fakültesi'ne dört ve Doğa Bilimleri Fakültesine dokuz kız öğrencinin kaydı yapılmıştır. Bu öğrenciler verilen eğitimin yetersizliğini, kadın-erkek ayrımını protesto ederek bir üniversite boykotunu başlatmışlar ve erkek arkadaşlarının sınıflarına girme kararı almışlar ve uygulamışlardır.³⁹ Böylelikle dersler birleştirilerek kadın-erkek ayrımı kalkmış, *İnas Darülfünunu* da kapatılmıştır. Osmanlı Devleti'nde ilk defa görülen bu olaya Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi ve yandaşları tepki gösterecekler de Fakülte yöneticileri Hakkı ve Behçet Beyler bu seslere kulak asmayacaktır.

³⁷ Mustafa Selçuk, "Osmanlı Son Döneminde Kızların Yüksek Öğretimi ve Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme", *Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Sempozyumu 17-19 Nisan 2009*, İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, 2009, s.78.

³⁸ Arıkan, *a.g.m.*, s.327.

³⁹ Altındal, *a.g.e.*, s.100.

Eğitimde yapılan bu iyileştirmeler yanında kadının hukuki durumunu da değiştirecek yeni düzenlemeler yoluna gidilmiştir. Bu doğrultuda atılan en önemli adım 1917 yılında çıkartılan Hukuk-i Ali kararnamesidir. Bu kararname şeriatın keskin bir kopuşu ifade etmese de çok eşliliği kaldırmamakla birlikte, bir erkeğin ikinci bir kadınla evlenmesi durumunda ilk kadına boşanma hakkı veriyor, kadına evlenme sırasında mukavele ile tek evlilik şartı koşma hakkı getiriyordu.⁴⁰ Kararnameyle kız çocuklarının küçük yaşta evlenmelerine izin verilmemiş, evlenme yaşı kızlarda 17, erkeklerde 18 olarak belirlenmiştir. Yasada kadın haklarını güvence altına almak amacıyla “kamu otoritesinin aile işlerine karışacağı” hükmü de yer almış, devlet izni olmadan yapılan evliliklerin artık kanunca tanınmayacağı bildirilerek aile hayatının tanzimi düşünülmüştür.⁴¹ Kararname farklı kesimlerden kişilerin eleştirilerine hedef olsa da kadın haklarıyla ilgili mücadelenin hukuki ifadesi olarak kabul edilmiştir. Nitekim Sabiha Zekeriya Sertel, bu atılımı kadın dünyasında gerçekleşen dönüşümün bir başka kanıtı olarak görmüş “düne kadar ailede aşağı konumda olan ve erkeğin karşısında hiçbir hakka sahip olmayan kadının bu kararname ile az çok müsavi konuma geldiğini” belirtmiştir.⁴² Ancak kadının hukuki eşitliği yönünde yapılan bu yenilik uzun ömürlü olmamış iki yıl sonra yürürlükten kalkmıştır.

Jön Türk iktidarı altında kadınlar yalnızca üniversitede okuma, boşanma hakkını değil, devlet dairelerinde memur, fabrikalarda işçi olarak çalışma hakkını da kazandılar. Böylece evlerinden çıkarak erkeklere ait alanlara girmeye başladılar. Osmanlı kadınlarının “özel alan”dan çıkıp “kamusal alan”a geçmeleri ancak büyük bir ulusal bunalımla gerçekleşebildi.⁴³ Daha önce çalışmasına ihtiyaç duyulmayan ve iyi bir ev hanımı olmanın ötesinde kendisinden bir şey beklenmeyen kadın, Trablusgarb ve ardından gelen Balkan Savaşının etkisiyle hem ailesinin geçimini sağlamak hem de savaşa giden erkeklerden boş kalan işlerde çalışmak sorumluluğuyla karşı karşıya kaldı.⁴⁴ Savaş Osmanlılarda Batı’daki bir işleve sahip olmuş kadınları kitlesel olarak çalışmaya itmişti. Daha önceki yıllarda kadınlar sadece ebe ve öğretmen olarak resmi

⁴⁰ Leyla Kırkpınar, *Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Kadın*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, s.122-123. ; Arıkan, *a.g.m.*, s.327.

⁴¹ Kurnaz, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, İstanbul: MEB Yayınları, 1996, s.111.

⁴² Toprak, “Sabiha (Zekeriya) Sertel ve Türk Feminizmi”, *Toplumsal Tarih*, sa:51, (Mart 1998), s.8.

⁴³ Nermin Abadan-Unat, “Söylemden Protestoya: Türkiye’de Kadın Hareketi’nin Dönüşümü”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s.326.

⁴⁴ Kaplan, *a.g.e.*, s.137.

hizmet verirken bu dönemde maliye, telefon şirketi, banka, elektrik ve tramvay şirketi gibi kurumlarda memur olarak çalışmaya başladılar.⁴⁵ Fabrikalarda daha önceki yıllarda çalışmaya başlayan hanımların sayısı bu dönemde daha da arttı.

Kadınların çalışma hayatına girmesi İTC tarafından da desteklenmiş, kadınların ekonomik yaşama girmesine öncülük edilmiştir. 1916 yılında kurulan *Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi* bunun en güzel kanıtıdır. Enver Paşa'nın eşi Naciye Hanım'ın himayesi altında gün ışığına çıkan cemiyetin amacı; “kadınlara iş bulup kendilerini namuskarane temin-i maişete alıştırarak himaye etmektir”. Cemiyet iş bu maksadını temin etmek için kadınların yapabileceği bilcümle işlere kendilerini sevk edecek ve bu suretle çalışacakları daim surette himaye edecektir.⁴⁶ Kadınları ordu içinde istihdam eden *İşçi Taburu* da bu cemiyet bünyesinde tesis edilmiştir. Kadınların çalışma hayatına atılması cinsiyetçi toplumsal yapıyı kadınlar lehine değiştirmiştir.⁴⁷ Savaş topyekün niteliği dolayısıyla cephe gerisini de etkileyerek kadınların toplumdaki rolünü arttırmış, kendilerini kanıtlamasını sağlamıştır.⁴⁸ Bu dönüşüm devrin düşünürleri tarafından “kadın inkılabı” olarak değerlendirilmiştir. Tekeli, Balkan ve I. Dünya Savaşı deneyiminin aynı zamanda kadınları siyasallaştırdığını ve militanlaştırdığını savunur.⁴⁹ 1919'dan itibaren kadınların oy hakkı talepleri ve siyasal hayata dahil olma istemleri bunun en güzel kanıtıdır. Kadınların kamusal alana açılması bazı biçimsel değişikliklere de yol açmıştır. 1915'te bir irade-i seniye ile çarşafın devlet dairelerinde iş saatleri boyunca çıkarılmasına izin verilmiştir.⁵⁰ Çalışan kadının daha pratik bir giyim tarzını seçmesine göz yumulmuştur. Geleneksel yapıdaki bu radikal kırılma Unat'ın da belirttiği gibi şeriatın üstünlük ilkesinin de sarsılmasına işaret etmektedir.⁵¹ Bununla birlikte savaşın getirdiği yenilikler pek de hoşgörüyü karşılanmamıştır. Muhafazakar bakışların gölgesi kadının üstünden öyle kolay kalkacağa benzemiyordu. Nezihe Muhittin'in dediği gibi; “Meşrutiyet'in ilanıyla kadınlar karanlıktan kurtulur gibi olmuş,

⁴⁵ Çolak-Uçan, *a.g.e.*, s.21.

⁴⁶ Toprak, *a.g.m.*, s.35.

⁴⁷ Yaprak Zihnioğlu, “Kadın İnkılabı”, *Tarih ve Toplum*, sa:207, (Mart 2001), s.27.

⁴⁸ Fatmagül Bertay, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm”, *Tarihin Cinsiyeti*, İstanbul: Metis Yayınları, 2003, s.95.

⁴⁹ Tekeli, “On Maddede Kadın Hareketi”, *Kadın Eserleri Kütüphanesi Giriş No: M 2295*, s.1.

⁵⁰ Abadan-Unat, “Toplumsal Değişme ve Türk Kadını”, *Türk Toplumunda Kadın*, İstanbul:Türk Sosyal Bilimler Derneği, (2. Bsk.), 1982, s.11.

⁵¹ Abadan-Unat, *aynı yer*.

peçeler incelmış, biraz gün ışığına kavuşmuşlardı. Ancak kafesler bakıydı”.⁵² Burada dikkat çeken husus II. Meşrutiyet döneminin kadın hayatı bakımından çeşitlilik göstermesidir. Bir taraftan kadına eğitim öğretim sağlanıp, meslek edinmesi, çalışma hayatına girmesi mümkün kılınmışken, diğer taraftan yasaklanmalar, baskılar devam etmiştir. XX. asrın başlarında Türk kadınının pasif mücadelesi aslında bu taassup zihniyetini yenmek içindir. Kadınlar son derece masumane bir istekle kadın olmaktan önce insan addedilebilmek için, hayatın bir köşesine ilişip kalmak değil de tam ortasından yürüyebilmek için; daha da somutlarsak eşleriyle yan yana yürüyebilmek, sokağa serbestçe çıkabilmek, kapalı hayattan kurtulmak için mücadele vermişlerdir. Bu mücadelenin tohumları şehirli kadınların hayatları üzerinde filizlenmeye başlamışsa da köylü kadının hayatına pek uzanamamıştır.

II. Meşrutiyetle birlikte toplumsal hareketlilik nitel ve nicel bir patlamaya uğramış, düşünsel ve yaşamsal alanda “ilk”lerin ve “yeni”lerin yaşandığı, her şeyin tartışma konusu edildiği bir sürece girilmişti.⁵³ Böyle bir zeminde kadın konusu da tartışılan konular içinde yer almaya başladı. Gerçi Tanzimat aydınları bu meseleyi dolaylı olarak eserlerinde dile getirmiş, romanlarındaki kahramanlar aracılığıyla mesajlarını iletmeye çalışmışlardı. Ancak bu aydınlar Osmanlı değerlerini kadınlar üzerinden muhafaza etmeye çalışıyorlardı.⁵⁴ Kadın haklarıyla ilgili istekler yönetimin gözüne batırılmadan, İslami motiflerin dışına taşmadan yapıliyordu. Fatma Aliye’nin başını çektiği erken dönem feministleri kadınlar için bir sosyal konum, bir duruş, varoluş ve değişim talep ederken kafalarında Batı tipi bir kadın değil bir “İslam kadını” tahayyül ediyorlardı. Erken dönem feministlerinin bir özelliği de Batı karşısındaki mesafeli duruştu. Onlar Osmanlı İmparatorluğunun ululuğu ve Batı karşısında Osmanlılığın gücünü ve İslam kültürünün üstünlüğünü kanıtlama çabasındaydı.⁵⁵

Tanzimat döneminde üstü örtülü bir şekilde ele alınan kadın meselesi, II. Meşrutiyet döneminin özgür ortamında fikir savaşı denebilecek sert tartışmalara yol açtı.

⁵² Ayşegül Baykan-Belma Ötüş Basket, *Nezihe Muhittin ve Türk Kadını (1931)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s.91.

⁵³ İnan, *a.g.e.*, s.89.

⁵⁴ Tekeli, *a.g.m.*, s.1.

⁵⁵ Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap*, İstanbul: Metis Yayınları, 2003, s.47.

Meşrutiyet aydınları kadın konusunda İslamcılar, Batıcılar ve Türkçüler olarak üç farklı gruba ayrıldı.

Batıcılar Müslüman kadının geri kalmışlığın simgesi haline geldiğini savunarak Batı’da Avrupalı kadınlara tanınan hakların Müslüman kadınlara da tanınması gerektiğini ileri sürdü. Ancak bu şekilde Müslüman kadın, içinde bulunduğu zor durumdan kurtulur ve geri kalmışlığın simgesi olmaktan çıkarılabildi.⁵⁶ Bu grup kadınların nesil yetiştiriciliği ve toplumdaki eğiticiliğinin rolüne dikkat çekerek kadınlara verilecek hakların gerekliliğini her fırsatta dile getirmektedir. Batıcıların radikal kanadını temsil eden Selahattin Asım, *Türk Kadınlığının Teraddisi* adlı eserinde dinsel baskılar altında Türk kadınının ezildiğini bu yüzden doğal özelliklerini yitirerek yozlaştığını iddia eder. Bu baskıların kaynağı tesettür, çok eşlilik, boşanma, kölelik gibi kökleşmiş geleneksel ve dini yapılarıdır. Bu yapı değiştirilmeyip batıdaki gelişmeler örnek alınmadıkça kadınlar gelişemeyecektir. Abdullah Cevdet, “hem Kuran’ı, hem kadınları aç” sloganıyla taassubun tortusunu kadının üzerinden silmeye çalışır. Celal Nuri, kadınsız bir toplumu dilsiz bir adama benzeterek kadının toplumdaki rolünün altını çizer. Kadınların eğitim öğretim, iş hayatına katılmaması için hiçbir gerekçenin olmadığını belirtir.⁵⁷ *İslamiyet’te Feminizm* adlı eserinde Halil Hamit, kız çocuklarının hakkını bilmesini, hak almak için kendinde kuvvet bulmasını ister. Hatta o bir adımda öteye geçerek Türkiye’de kadınların bir gün erkeklerin yanında parlamentoya girecekleri kehanetinde bulunur.⁵⁸

Batıcıların düşüncelerine en büyük tepkiyi gösteren İslamcılar olmuştur. İslamcılar, İslam’ın kadınlara pek çok hakkı bahsettiğini savunarak kadının esas rolünün yaratılış gayesine uygun olarak nesil çoğaltmak olduğunu belirtmişlerdir. F. Vecdiye göre; kadının bu görevinin dışına çıkması yaratıcının hükümlerine isyandır ve cemiyete zarar verir.⁵⁹ İktidarı elinde bulunduran Türkçüler ise İslam’ın ve Batı medeniyetinin sentezini yapmış, eski Türk geleneklerini referans alarak meseleye yaklaşmışlardır. Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi, Mehmet Emin, Halide Edip gibi milliyetçi düşünürlerin

⁵⁶ Kaplan, *a.g.e.*, s.7.

⁵⁷ Kurnaz, *a.g.e.*, s.22-24.

⁵⁸ Caporal, *a.g.e.*, s.63.

⁵⁹ Çakır, *a.g.t.*, s.112.

üzerinde durdukları temel nokta Türklerde eskiden beri kadın-erkek eşitliğinin olduğudur. Bu görüşün lideri olan Ziya Gökalp hem İttihat ve Terakki Cemiyetinin hem de Cumhuriyet Döneminin kadın politikalarının şekillenmesinde etkili olmuştur.⁶⁰ Ziya Gökalp, İslamiyet öncesi dönemi Türk kadınlığının asr-ı saadeti olarak idealize ederek, Türk kadının bu dönemde erkekle eşit olduğunu savunur. Milli kültürün canlanmasıyla bu eşitlik ilkesinin yeniden benimsenebileceğini ileri sürer. Ziya Gökalp'in bu görüşleri Türk feminizminin biçimlenmesinde büyük rol oynamış, Türk feminizmi İslam öncesi Türk kültürü ve cinsler arası eşitliği referans olarak bu temeller üzerine yapılanmıştır.

Kadın meselesi Tanzimat'tan Cumhuriyet'e resmi ideoloji içinde modernleşmeci bir zihniyetle ele alınmıştır. Kadın hareketini biçimlendiren modernleşmeci aydınlar bu meseleyi modernleşme projesinin önemli bir unsuru olarak tartışmıştır. Kadın toplumun geri kalmışlığında bir odak nesnesi olarak seçilmiş ve toplumun ilerlemesi için çözülmesi gereken bir mesele olarak gündeme getirilmiştir.⁶¹ Toplumun geri kalmışlığı kadınların cehaletine bağlanmıştır. Kalkınmışlık ve gelişmişlik meselesi çerçevesinde kadının statüsünü yükseltmek temel gaye olmuştur.⁶² Toplumun modernleşmesiyle kadının modernleşmesi bir tutulduğu için kadın modernleşmenin sembolü haline gelmiştir.⁶³ Ülkenin geri kalmışlığıyla kadının geri kalmışlığı arasında kurulan paralellik ve bunu giderme çabaları kadını yeniden biçimlendirip görevlerinin yeniden belirlenmesini sağlamıştır.⁶⁴ İşin ilginç yanı kadın hayatını reformize edecek bu tartışmaların kadınlar tarafından değil de erkekler tarafından başlatılmasıdır. İlk kadın derneklerini erkekler kurmuşlardır, ilk yayınları erkekler yapmışlar, kadın hak ve özgürlüklerini mecliste tartışmaya açan ilk erkekler olmuşlardır. Berktaş, "Türk modernleşmesinde kadınlara bir yandan Batılılaşma ve modernleşmenin taşıyıcılığı rolü

⁶⁰ Ayşe Durakbaşı, *Halide Edip - Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002 s.119.

⁶¹ Tekeli, "Türkiye'de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri", *Türk Toplumunda Kadın*, İstanbul: Türk Sosyal Bilimler Derneği, (2. Bsk.), 1982, s.377.

⁶² Durakbaşı, "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliğinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve 'Münevver Erkekler' ", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (1998), s.37; Durakbaşı, "Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu", *Tarih ve Toplum*, sa:51, s.39.

⁶³ Şahika Karaca, "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türk Romanında Kendi Sesinden Kadınlarımız", *Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Sempozyumu 17-19 Nisan 2009*, İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, (2009), s.274.

⁶⁴ Zehra Toksa, "Cumhuriyet'in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (1998), s.71.

verilmiş, diğer yandan da bu rolün sınırları erkekler tarafından çizilmiştir.” diyerek bir çelişkiye işaret etmiştir.⁶⁵ Kadınların o zamanki tahsil durumları ve kadın hayatına hakim olan muhafazakarlığın boyutu düşünüldüğünde sahneye önce erkeklerin çıkmasının nedeni daha iyi anlaşılır. Kadın haklarını gündeme taşıyan modernist erkek yazarlar poligami, kadın erkek ayrımı, cinsler arası eşitsizlik, görücü usulü evlilik, tesettür, kadının eğitimsizliği gibi temalar üzerinden Osmanlı aile sistemini ve dinsel sınırlamaları eleştirmektedir. Durakbaşa, aslında erkeklerin bu yolla ataerkil sistemin kendileri üzerindeki baskısına karşı çıktıklarını söyler.⁶⁶ Unat da bu eğilimi Osmanlı ataerkil düzenine karşı erkeklerin ılımlı bir başkaldırısı olarak değerlendirir.⁶⁷

Modernleşmeci yazarlar bir yandan kadını toplum hayatında görünür kılma mücadelesi verirken, bir yandan da bunu toplumun gözünde meşrulaştırmak için tehlikesiz bir kadın imgesi yaratmışlardır. Tanzimat döneminde Fatma Aliye ve Şair Nigar kuşağının temsil ettiği fazileti, bilgisi zarafeti ve zekası ile göz dolduran “ideal müslüman kadın” meşrutiyet döneminde yeni bir kimliğe bürünmüştür. Bu yeni kadının yeni bir “terbiye-i vicdaniye ve ahlakiye” ile donatılması ve Avrupalılaştırmış “süs kadınları” olarak şekil ve kıyafet-i harici ile değil, vatana evlat yetiştirecek anneler olarak, “terbiye-i dimağîye” ve ahlakla medeni milletlerin kadınları arasında yer alması öngörülmektedir.⁶⁸ Bir başka deyişle Tanzimat’ın imparatorlukçu-İslamcı zemini üzerinde yaratılan Müslüman kadın imgesi yerine meşrutiyetin ideolojisine uygun olarak milliyetçi yeni bir kadın tiplmesi yaratılmıştır. Bu noktadan sonra Türkiye’de kadın hareketi ile Türk ulusçuluğu el ele gitmiş, Türk feminizmi Türk ulusçuluğunun gelişimine paralel bir süreç izlemiştir.⁶⁹

II. Meşrutiyet kadın hareketine esas rengini veren ulusçu söylem çok geçmeden kadınları da etkisi altına almış, kadınlar, kadın haklarını milli bir dava, vatanperverlik adına savunmuşlardır. Türk kadınlarının Türk milliyetçiliği çevresinde kazandıkları bu yeni milliyetçi kimlik, Batılı anlamdaki feminizmi olumsuzlayan yerli bir kimlik olarak kurulmuş ve kadınlar Batı taklidi saydıkları feminizme karşı milliyetçi bir söylem

⁶⁵ Berktaş, *a.g.m.*, s.106.

⁶⁶ Durakbaşa, *a.g.m.*, s.41.

⁶⁷ Unat, *a.g.m.*, s.324.

⁶⁸ Durakbaşa, *a.g.m.*, s.39-40.

⁶⁹ Berktaş, “Cumhuriyet’in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s.1

geliştirmişlerdir.⁷⁰ Bu söylem “bir kadın evvela Osmanlı, bir vatanperverdir.” diyen Halide Edip ve kuşağının şahsında milli mücadele döneminde mitinglere, savaş meydanlarına taşınmıştır.

Osmanlı kadın hareketi esas olarak, kadınlara yönelik süreli yayınlar, okullar ve dernekler çevresinde gelişmiştir.⁷¹ Kadınlar yayınlar, konferanslar, dernekler aracılığıyla kendilerini tanımlamaya, tanıtmaya çalışmışlardır. Meşrutiyet’in getirdiği demokrasi ortamında kadınlar, geleneksel ev içi (anne-eş) rollerinden sıyrılarak kamusal alana katılmaya başlamıştır. Kadınların toplum hayatında görünür hale gelip seslerinin duyulmasında basın büyük rol oynamıştır. II. Abdülhamit’in döneminde sansürün etkisiyle kendini yeterince ifade edemeyen kadın basını, bu dönemde daha da gür bir sesle ortaya çıkmıştır. Meşrutiyet döneminde kadın dergilerinde büyük bir patlama yaşanmıştır. *Mehasin, Demet, Kadınlar Saltanatı, Kadın, Kadınlık, Siyanet, Hanımlar Alemi, İnci, Süs, Hanım, Genç Kadın, Kadın Duygusu, Güzel Prenses, Seyyale, Firuze, Kadınlar Alemi, Bilgi Yurdu Işığı, Ev Hocası Musavver Kadın, Türk Kadını, Mektep Müzesi* bu dönemin en önemli süreli yayınlarıdır.⁷²

Bu dergiler içinde Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti’nin yayın organı olan *Kadınlar Dünyası* Osmanlı Kadın hareketine örnek oluşturması bakımından ayrı bir önem taşır. Kadın yayınları arasında en fazla sayıya ulaşan dergi, “kadın inkılabı”nı gerçekleştirmek gibi özel bir gayeye hizmet etmek için kurulmuştur.⁷³ Bu bağlamda yayınlarında ve etkinliklerinde kadının kendine ait bir kimlik kazanması için uğraş vermiştir. Kadının özgür olması ve eğitilmesi gerekliliği her fırsatta vurgulamıştır. Özgür ve eğitilmiş kadınların toplumsal hayata katılmalarının, ilerlemenin ön koşulu olduğunu öne sürmüştür.⁷⁴ Yeni bir kadının oluşturulması için toplumda gerekli temel dönüşümlerin yaşama geçirilmesi zorunluluğundan bahsetmiştir. *Kadın Dünyası*, sahibi, yazı kadrosu, yayınlanan yazı ve mektupları tümüyle kadınlara ait olan ve Osmanlı

⁷⁰ Durakbaşı, “Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu”, s.39.

⁷¹ Toska, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Osmanlı Kadın Tarihinde İstanbul ve Önde Gelen Simaları*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1993, s.1.

⁷² Kurnaz, “II. Meşrutiyet Dönemi Kadın Basını (1908-1918)”, *Milli Eğitim*, sa:83, (Mart 1989), s.49-54.

⁷³ Çakır, “Kadın Tarihi Nasıl Bulanıklaştırılır”, *Tarih ve Toplum*, sa:185, (Mayıs 1999), s.36.

⁷⁴ Çakır, *a.g.e.*, s.156.

kadının sesini kararlılıkla ve tutarlılıkla savunan bir dergi olduğu gibi, kadınlara sorunlarını, istemlerini yazarak anlatmanın verdiği güven duygusunu da yaşatmıştır.⁷⁵

Kadın haklarıyla ilgili fikri gelişmeyi sağlayan yayınlar çeşitli konuları sütunlarına taşıyarak Türk kadınlarını bilinçlendirme ve eğitmeyi amaçlamışlardır. Eğitim, çok eşlilik aile, çalışma, evlilik, sokağa çıkma gibi temel konular üzerinde sıkça durulmuş, devletin içinde bulunduğu durumdan kurtulabilmesi için yayınlar aracılığıyla yardım toplama yoluna gidilmiştir. Bunun yanında kadınların sosyal hayata katılması, kadın-erkek eşitliğinin tesis edilmesi, kadın hakları (özellikle gayrimüslimler tarafından yayımlanan gazetelerde) gibi konularda ele alınmıştır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Müslüman kadınlar arasında okuma yazma oranı düşük olduğundan bu yayınlar daha çok aydın kesime ve belirli bir zümreye hitap edebilmiştir.⁷⁶ Yine de bu sınırlı sayıdaki aydın kadın grubu kadın dergilerinde sorun ve beklentilerini yazarak, toplumu – özellikle kadınları- bilinçlendirmeye ve istekleri doğrultusunda değişime hazırlamaya çalışmış, kadın konusunun gündemde kalmasına gayret etmişlerdir. Böylelikle yalnızca bir fikri mayalanmanın aracı değil, kadına eğitim, çalışma hakkı gibi bazı imkanların sağlanmasının da itici unsuru olmuşlardır. Dergilerde, ekonomik hayatın her alanında çalışmak için etkin bir mücadele verilmiş yükseköğretim hatta yurtdışında eğitimin kapıları dahi zorlanmıştır.⁷⁷ Osmanlı kadınının gündelik hayattaki yerini almasında Osmanlı basınının rolü yalnızca düşünsel tartışmaları kamuoyuna yansıtıp toplumun nabzını ölçmekten ibaret değildir.⁷⁸ Moda ve salon dergilerinde Batılı kadının giyim tarzından örnekler verilmiş; kozmetik kullanımı, saç-cilt bakımı vs. pratik bilgilerle Türk kadınının çehresine Avrupalı bir görünüm kazandırmaya çalışılmıştır. Türk kadınının Avrupa modasını benimsemeye başlaması peçenin kaldırılmasına ve tesettürün çağdaştırılmasına yol açacaktır.

Balkan ve I. Dünya savaşıyla birlikte kadın basınının gündemi de değişmiştir. Bu dönemde çıkarılan gazete ve dergilerde kadın haklarının yanı sıra milliyetçi duygu ve düşüncelere de yer verilmiştir. Bu yayınlar kadınlara milli şuuru aşılarken, uğranılan

⁷⁵ Çakır, "Kadın Tarihimizden İki İsim: Ulviye Mevlan-Nezihe Muhittin", *Toplumsal Tarih*, sa:46, (1997), s.6-14.

⁷⁶ Kaplan, *a.g.e.*, s.16.

⁷⁷ Kurnaz, *a.g.e.*, s.192.

⁷⁸ Işın, *a.g.m.*, s.27.

başarısızlıkların sebebini de kadına kıymet verilmemesine bağlamışlardır. *İnci, Kadınlar Oyuncak Değildir, Siyanet, Genç Kadın* bunlardan birkaçıdır.

Meşrutiyet dönemi kadın yayınlarında göze batan bir husus da kadın hakları meselesinin daha çok eğitim, çalışma vb. gibi sosyal haklar çevresinde dönüp durması, siyasal haklar talebinin pek fazla gündeme gelmemesidir. Öyle görülüyor ki, Türk kadını ev dışına çıkıp çalışmadan, dolayısıyla sosyal yaşamın içinde yer alarak yurttaş sıfatını kazanmadan, oy hakkı istemenin bir anlamı olmadığına inanıyordu. Öncelikli hedef kadını esaret altına alan zincirleri kırmaktı. *Kadınlar Dünyası* yazarları “Memleketimizde şimdiye kadar vakıa kadınların hakk-ı intihabından, bu hakkın kendilerine verilip verilmemesinden henüz bahis edilmiyor. Bu babda henüz biz kadınlarda da hiçbir hareket-i nümayan olmuyor. Bu sükutumuz bizim hakk-ı intihabı istemediğimiz için değil henüz onun zamanı gelmediğine kani olduğumuz içindir. Onu talep etmek onu liyakatle mümkündür. Ona liyakat ise diğer memleket kadınları gibi hayat-ı cemiyete, mesai-i umumiyeğe iştirak ile hasıl olacaktır.”⁷⁹ diyerek bu görüşü doğrulamaktadır. Kadın süreli yayınları, kadınların birbirleriyle bağlantı kurmasına da vesile olmuş, kadınlık mücadelesi veren kadınlar zamanla dernek çatısı altında bir araya gelmiştir. Kadın cemiyetlerinin çekirdeği, bu yayınlar aracılığıyla atılmıştır. Kadın dergileri, kadınların kendilerini birey olarak ifade etmelerine, tanıtımalarına yararken, kurulan dernekler bu bireysel talepleri örgütlü birliklere dönüştürmüş, böylelikle kadın meselesinin çözümü için ortaya atılan öneriler de uygulama alanı bulmuştur.⁸⁰ Derneklerin kurulmasıyla birlikte kadınlarla ilgili öneriler ve tartışmalar da hareketlilik kazanmıştır.

Kadın hakları temelinde ilk örgütlenme deneyimi II. Abdülhamit döneminde yaşanmıştır. İffet Halim Oruz, dernek kurmanın yasaklandığı bu tarihte “Kıbrıslı Hemşireler” adıyla anılan bir grup kadının yanlarına birkaç aydın kadını da alarak bir süfraj hareketinin kanun ve tüzüğüne girebilecek ilk yazılı metni hazırladıklarını söyleyerek, Türkiye’de kadın haklarını ilk bu bayanların savunduğunu belirtir.⁸¹

⁷⁹ “Kadın ve Hakk-ı İntihab”, *Kadınlar Dünyası*, 1/133 (1 Mart 1330 – 16 R 1331), s.2’den akt; Aynur Demirdirek, *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışlarının Bir Hikayesi*, Ankara: İmge Yayınları, 1993, s.117.

⁸⁰ Çakır, “Kadın Tarihine Türkiye’den Bakmak”, s.24.

⁸¹ İffet Halim Oruz, “Kadın Devrimci Görüş ve Tarihçe”, *Kadın Gazetesi*, sa:867, (19 Nisan 1965),s.3.

Neticesiz kalan bu hamleden sonra yardım amaçlı birkaç dernek daha kurulduysa da kadın cemiyetlerinin yaygınlaştığı ve kuruluş amaçlarının değiştiği dönem II. Meşrutiyet dönemidir.

II. Meşrutiyet'in ilanının ardından uzun süre baskı altında kalan toplumda ciddi bir politikleşme süreci başlamıştır. Tanzimat'la birlikte sesini duyurmaya başlayan kadınlar bu dönemin politik havasından esinlenerek “Batıdaki feminist akıma benzer bir hareketi” başlatmıştır.⁸² Bu ortamda birçok dernek ve cemiyete imza atılmıştır. Serpil Çakır, “Osmanlı Kadın Dernekleri adlı çalışmasında bu kadın derneklerini faaliyetleri, amaçları ve programlarını göz önüne alarak sekiz gruba ayırmıştır.⁸³

1. Yardım Dernekleri: Kadınlar ilk kez bu derneklerde bir araya gelerek örgütlenmişlerdir. Kadının daha sonraki hak mücadelesinde ve sorunların çözümünde kazanılan deneyimle önemli işlev gören bu dernekler arasında, *Şefkat-ı Nisvan*, *Hizmet-i Nisvan*, *Asker Ailelerine Yardım Cemiyeti*'ni sayabiliriz. Bu cemiyetlerden *Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi* mezhep ayrımı gözetmeksizin tüm Osmanlı kadınlarına açık olup kimsesiz kadınlara ve onların çocuklarına yardım etmeyi amaçlıyordu.

2. Kadın Eğitimine Önem Veren, Geçim Sorununa Çözüm Bulmayı Amaçlayan Dernekler: *Şefkat Pazarı*, *Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye*, 1913'te kurulan *Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği*, 1916'da Enver Paşa'nın himayesinde kurulan *Osmanlı Kadınları Cemiyet-i İslamiyesi* bu derneklere örnektir. Ancak bu cemiyet bir kadın derneği olmasına karşın üyeleri arasında kadına rastlanmayışı eleştirilmiştir. Dernek doğrudan doğruya kendi bünyesinde açtığı işyerlerinde kadınları çalıştırdığı gibi anlaşma yaptığı özel ve resmi kuruluşlarda da kadınlara istihdam olanağı yaratmıştır.

3. Kültür Amaçlı Dernekler: Her alanda özellikle kültürel açıdan kadınları bilgilendirerek geliştirmek amacıyla kadınlar tarafından çeşitli dernekler kurulmuştu. “Türk kadınına asri ihtiyaçlarla silahlandırmayı” amaçladığı belirten *Asri Kadın*

⁸² Ömer Çaha, “Türk Kadın Hareketi : “Kadını” Bir Sivil Toplumun İmkamı”, *Kadın Çalışmaları Dergisi*, c.1, sa: 3, (Aralık 2006), s.7.

⁸³ Çakır, “Osmanlı Kadın Dernekleri”, *Toplum ve Bilim*, sa:53, (Bahar 1991), s.139-157.

Cemiyeti'ni, kadınların “zihni ve bedeni seviyesini yükseltmek” için tesis edilen ilk dernek olan *Teali-i Nisvan Cemiyeti*'ni, *Musiki Muhibbi Hanımlar Cemiyeti*'ni, bir kadın edebiyat heyeti olan İstanbul'daki *Nisvan-ı Hey'et-i Edebiyesi*'ni, *Osmanlı İttihad-ı Nisvan Cemiyeti*'ni ve Selanik'teki *Kırmızı – Beyaz Kulübü*'nü bu dernekler arasında sayabiliriz.

4. Temelde Ülke Sorunlarına Çözüm Oluşturmayı Amaçlayan Kadın Dernekleri:

1913'te Melek Hanım tarafından kurulan *Malumat-ı Dahiliye İstihlak-ı Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi* buna örnektir.

5. Ülke Savunmasına Yönelik Dernekler:

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, *Müdafaa-i Milliye Cemiyeti*, Nezihe Muhittin'in kurduğu *Donanma Cemiyeti* kadınların vatanperverlik ve bağımsızlık duygularıyla bir araya gelerek kurdukları derneklerdir.

6. Siyasi Partilerin Kadın Dernekleri:

İttihat ve Terakki Partisi'nin kendi ideolojisi doğrultusunda kadınlara yönelik olarak kurduğu *İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi* ile *Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti*, *Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti* gibi dernekleri bu başlık altında sayabiliriz.

7. Feminist Kadın Dernekleri:

Meşrutiyet dönemi kadın dernekleri içinde feminist olarak tanımlanabilecek tek dernek *Kadınlar Dünyası* isimli yayın organı olan *Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti* idi. Kadın konusunda köktenci bir değişimi savunan cemiyet, Osmanlı kadınının hakkını arama, değişmesini istediği değerleri sorgulama, toplumsal bir rol kazanırken bu uğurda verilen mücadeleyi gösterme açısından bir ilktir.⁸⁴ Kadınları kuşatan ve onları toplumsal yaşamdan alıkoyan geleneklere, kadın-erkek ayrımına, hukuksuzluğa ve eğitimsizliğe savaş açarak bir toplumsal inkılabın fitilini de ateşlemiştir. Dernek, kadınların eşitlik ve hak taleplerini iletmede özellikle yayın organı *Kadınlar Dünyası* dergisi kanalıyla kendini kamuoyuna duyurarak, harekete destek veren kadınların sözcülüğünü de üstlenmiştir. Bu bağlamda eğitim, çalışma, aile ve toplumsal yapıda istenilen değişiklikler için model önermiş ve

⁸⁴ Çakır, “Bir Osmanlı Kadın Örgütü: Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti” *Tarih ve Toplum*, sa:66, (Haziran 1989), s.16.

kadın inkılabının savunucusu olmuştur. Cemiyet kadın hareketini biçimlendirip kadınlara yol gösterdiği gibi kadınların da bu konuda harekete geçmesi için önderlik yapmıştır. Kadın davası *Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti* tarafından en güzel şekilde ve layıkıyla sahiplenilmiştir.

8. Siyasal Amaçlı Kadın Denekleri: II. Meşrutiyet'te aktif rol üstlenen kadınların bağımsızlık savaşı sonrasında kurdukları *Kadınlar Halk Fırkası* bu başlık altında yer almaktadır. Bu parti deneyimi başarısız olunca bu oluşum derneğe dönüştürülerek Türk Kadınlar Birliği ismini alacaktır. Çalışmamıza konu olan bu oluşum ileriki bölümlerde ayrıntılı olarak incelenecektir.

Yukarıda sözü edilen örgütlü hareketlerin liderleri, saygın ailelerin evde özel hocalardan özel eğitim almış ya da yabancı okullarda tahsil görmüş kızlarıdır.⁸⁵ Bu nedenle kadın hareketi başlangıçta dar bir çerçevede sıkışıp kalmış, yeterince kişiye hitap edememiş; yerli bir kimlikle kendine has bir gelişim seyri izlemiştir. Osmanlı kadın hareketi meydanlara dökülen toplumsal ve kitlesel bir hareket değil, özel kadın çevreleri, iletişim ağları, hayır örgütleri vb. oluşturduğu bir harekettir.⁸⁶ Cemiyetlerin bu oluşumda payı büyüktür.

Osmanlı kadın dernekleri, hem yönetimi ve kamuoyunu bilinçlendirip etkilemede hem de kadının sosyal hayata girmesi konusunda tereddütleri olan bazı çevreleri ikna etmede büyük rol oynamıştır. Kadın dernekleri aracılığıyla kadınlar kamusal alana girme imkanı bulmuştur. Kadınlar, dernekler kurarak tartışmak, bir amaca varmak için pazarlık etmek, seyirci kitlesi önünde konuşmak, erkek yetkililerle iş yapmak gibi tecrübeler edinmişlerdir Bu tecrübeler kadınların erkek egemen dünyaya girişlerini kolaylaştırmıştır.⁸⁷ Bu dönüşümler Osmanlı kadınının “sosyal kadın”, “meslek kadını” gibi yeni kimlikler edinmesine aracılık etmiştir. Tüm bu kazanımlar cılız bir atılım gibi görünse de, Cumhuriyet dönemindeki sonuçlara, sosyal ve kültürel bir zemin oluşturmuştur.⁸⁸

⁸⁵ Çolak-Uçan, *a.g.e.*, s.21.

⁸⁶ Berktaş, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Feminizm”, s.93.

⁸⁷ Nicole A.N.M. Van Os, “Osmanlı Kadın Dernekleri Geçmişten Gelen Kaynaklar, Gelecek İçin Kaynaklar”, *Toplumsal Tarih*, (Mart 2002), s.7.

⁸⁸ Kurnaz, “Osmanlı Kadın Cemiyetleri (1908-1918), *Milli Eğitim*, sa:86, (Haziran 1989), s.72.

Dernekler ve yayınlar dışında kadınlar, toplantı ve konferanslar yoluyla da bir araya gelmiş, seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Bunlar arasında İstanbul'da katılanların beyaz başörtülü olmaları ve salon duvarlarının beyaz olması nedeniyle *Beyaz Konferanslar* adıyla bilinen, paşa ya da bürokrat kızı olduğu tahmin edilen P.B.'nin yaşadığı konakta yapılan konferansların önemi büyüktür.⁸⁹ Bu sembolik isim gerçekten manidardır. Kadınların geçmişin karanlığına perde çekip beyaz bir sayfa açtığını zihinlerde çağrıştırmaktadır. Bu konferanslarda kadının içinde bulunduğu konumu çekinmeden sorgulayan ve bu konunun sorumlusu olarak gördüğü erkekleri açıkça düşman ilan eden Fatma Nesibe'nin sunumları kadınlar üzerinde büyük tesir bırakarak kadın hareketini daha da ateşlendirmiştir. P.B. konferans öncesi duygularını şöyle anlatır: "... bugün tarihi gündür. Memleketin muhtelif cihetlerinden, kadınlığın altı bin yıllık zulmetine hiç olsa da, bir mum ziyası vermek azmiyle buraya kadar koşup gelen kadınların ilk tarihi şikayeti izhar olunacak, şarkın ilk celse-i nisvanı (doğunun ilk kadınlık celsesi) in'ikad edecektir."⁹⁰ Osmanlı kadın hareketinin seyrini tayin eden bu konferanslar yanında Jön Türklerin etkin kültürel kuruluşu sayılan Türk Ocakları da kadın hareketine kendi ideolojileri doğrultusunda kaynaklık etmiştir. Düzenledikleri faaliyetlerde kendi amaçları ve ideolojileri doğrultusunda çalışmalar yapan ocaklar, özellikle toplantı ve konferanslarla kadınların bilinçlendirilmesine çalışmışlar, kadınlarda milli birlik ve beraberlik ruhunun canlanmasına aracılık etmişlerdir. O günkü ortama tezat şekilde kadın-erkek katılımcıların beraber iştirak ettiği toplantılar yanında, kadını ekonomik faaliyetlere özendirmek ve sosyal alana çekmek için de uğraş vermişlerdir. Kadınla erkeğin birlikte oyun seyredip, kadın konuşmacıların erkeklerin de bulunduğu topluluklara hitap edebilmesi, kadının sahneye çıkması hep bu gayretlerin ürünüdür. Bunun dışında Türk Ocakları hükümete baskı kurmak yoluyla bazı kadın haklarının tanınmasında ve kadın hakları meselesinde efkar-ı umumiyenin değişip şekillenmesinde kadınlığa hizmet etmiştir.

Tanzimat'la başlayan Meşrutiyetle hız kazanan modernleşme çabaları içinde kadınların bu modernleşmenin seyri içinde kendi yerlerini tayin etmeye çalıştıklarını görüyoruz.

⁸⁹ Çakır, "Osmanlı Kadını Bilinçlenme Yolunda Beyaz Konferanslar", *Tarih ve Toplum*, sa: 123, (Mart1994), s.28-31.

⁹⁰ Demirdirek, *a.g.e.*, s.93.

Batılılaşma hareketlerinin kendine sağladığı sınırlı özgürlükleri kullanarak eğitim, çalışma gibi bazı haklara sahip olan kadın, toplumun her alanında üzerine düşen görevi yapmak ve varlığını kanıtlamak için mücadele başlatmıştır. Bu mücadele biçimi her kadının kendi durumuna ve içinde bulunduğu koşullara göre şekillenmiştir. Osmanlı kadınının geri kalmama mücadelesi derneklerde, mitinglerde, gösteri ve yürüyüşlerde, grevlerde somutlaşmıştır. Böylece kadınlar kendilerinin neler yapabileceklerini erkeklere ve giderek topluma göstermişlerdir.⁹¹ Düşünsel alandaki kazanımlarla giderek bilinçlenen kadın, toplumda kadına yönelik tavrı, geleneksel kalıpları, cemiyet içindeki rolünü ve yerini sorgulamaya başlamıştır. Böylelikle yeni bir süreç başlamıştır: Kadın haklarını savunma, toplumda daha iyi konuma gelme, ikinci sınıf olmama ötekiliği reddetme süreci. Batılı hemcinsleri siyasal haklar için mücadele ederken, Osmanlı Türk kadınları için mücadelede öncelik sırasını bu istekler almıştır. Türk kadını Batı’lı kadınların koşullarından farklı olarak, ilk olarak kapalı yaşamdan kurtulma, dinsel önyargıları aşma, insan statüsüne ulaşabilme mücadelesini vermiştir. Siyasal haklar talebi ise kadınların eğitim ve öğretim ile sosyo-kültürel seviyesi yükseldiğinde gelecektir. Bu talebi ileten de Türk Kadınlar Birliği’dir.

⁹¹ Güzel, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Toplumsal Değişim ve Kadın”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, c.III, İstanbul: İletişim Yayınları, (1985), s.874.

II. BÖLÜM

TÜRK KADINLAR BİRLİĞİ'NİN KURULMASI

2.1. TÜRK KADINLAR BİRLİĞİ KURULMADAN ÖNCEKİ DENEYİM: KADINLAR HALK FIRKASI

Cumhuriyet öncesi kadınların siyasal hak istekleri çok fazla gündeme gelmemiştir. Bununla birlikte bu zamana değin Türk kadınının tamamen apolitik bir tavır içinde olduğunu söylemek de doğru değildir. II. Meşrutiyet dönemi, kadınların yalnızca kendi hakları için olan hareketlere değil, genel politik harekete de katıldıkları bir dönem olmuştur. Daha İttihat ve Terakki Partisi iktidara gelmeden kadınlar bu grubun içinde yerlerini almaya başlamışlar; İttihatçı eşlerinin, babalarının ve kardeşlerinin yanında yer alarak onları desteklemeye çalışmışlardır. Onlar İttihat ve Terakki'nin sadık mesajcıları, perde arkasındaki “isimsiz kahramanları”dır.⁹² Partinin perde arkasında yirmi yıla yakın Jön Türk komitesine hizmet eden Zişad Hanım'ın yanısıra, komite yayınlarını çevirip İngiliz ve Fransız gazetelerine gönderen kadınlar bulunmaktadır. Hatta Selanik'te bir kadın devrim komitesi dahi kurulmuştur. Başkanı ise Cevdet Paşa'nın küçük kızı ve kadın hareketinin ateşli savunucuların biri olan Emine Semiye Hanımdır.⁹³ İttihat ve Terakki Partisi tüzüğünde kadınlara açıkça siyasal katılım hakkı tanıyarak kadınların siyasal yaşamda yer edinme çabalarını desteklemiştir. İttihat Terakki ileri gelenlerinden Dr. Bahaettin Şakir, cemiyette o sırada kadın üyelerin bulunduğunu, bilhassa gazetelerle mektupların gizlice dağıtılmasında bu kadınların önemli sorumluluklar üstlendiğini bildirmektedir.⁹⁴ Haremin dokunulmazlığı kadınların bu gizli görevinde işe yaramıştır.

Kadınların Meşrutiyet dönemindeki siyasal katılımları yalnız bununla sınırlı değildir. Meşrutiyet'in ilanından sonra tehditkar ve eylemci tavırlarıyla kadınların siyasete olan ilgilerini somutlaştırdıklarına tanık olunmuştur. Örneğin, Meşrutiyet'in ilanı ile kadınlar ellerinde kırmızı-beyaz flama ve bayraklarla İstanbul sokaklarında gösteriler yapmışlar “Yaşasın Vatan, Yaşasın Millet, Yaşasın Hürriyet” sloganlarıyla yönetime destek vermişlerdir. Hatta 1908'de Selanik'te çıkan *Mefharet* dergisi kapağına “Yaşasın Millet

⁹² Caporal, *a.g.e.*, s.150.

⁹³ Caporal, *aynı yer*

⁹⁴ Çakır, “Osmanlı Kadın Dernekleri”, s.145.

Meclisi” manşetini atmıştır. Taşkıran’a göre bu Osmanlı Devleti’nde Meclis-i Mebusan yerine millet meclisinin ilk kullanılışıdır.⁹⁵ 1908’de de bir grup kadın dinleyici olarak meclise girme talebinde bulunmuş, “bu iznin Hristiyan kadınlara tanınıp da kendilerine verilmemesi halinde İngiliz Parlamentosu önünde İngiliz sufragetlerinin yaptığı gibi nümayiş icra edeceklerini dermiyan eylemişlerdir.”⁹⁶

Türkiye’de kadının siyasetle yakın ilgisi Balkan Harbi ile başlar. Özellikle Darülfünun konferans salonlarında verilen konferanslarda ülkenin karşılaştığı sorunlar ve çözüm yolları üzerine tartışılır.⁹⁷ I. Dünya savaşıyla Türk kadını ülke sorunlarıyla bütünleşerek vatanın kaderi ve geleceği için erkeklerle birlikte mücadeleye katılır. Savaş Türkiye’deki kadın hareketi açısından da bir dönüm noktası olur. Cephe ve cephe gerisinde kendini kanıtlayan kadın cemiyet hayatına da daha kararlı adımlarla atılır. Kadınların ilk defa büyük çaplı siyasal protesto hareketlerini desteklemeleri bu bunalımlı dönemi izleyen zamana rastlar. Kurtuluş Savaşıyla, kadınlar ekonomik hayata fiilen girmelerinin ötesinde bir biçimde politik mücadeleye de katılırlar. İstanbul’un işgaliyle değişik sınıflardan kadınların örgütlenmeye başlamalarına, miting ve gösterilere katılmalarına tanık olunur.⁹⁸ İşgale karşı düzenlenen Sultanahmet Mitinginde, ulusal direniş hareketinde Türk kadınlarının saf tutmalarını öneren Halide Edip güçlü bir kamuoyunun oluşmasına hizmet eder. Bu çıkışla Türk kadınları bireysel feminist söylemi terk edip etkili bir kadın hareketinin nüvesini oluşturur.⁹⁹

Kadınların siyasal hak talebini ilk defa programına alan *Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti*’dir. Başlangıçta ailede, toplumsal yaşamda ve çalışma hayatındaki haklar üzerinde yoğunlaşan cemiyet, 1921’de bu hakların tamamlayıcısı olarak siyasal hak talebini programına ilave etmiştir. Bu talep “memleketimizde dahi kadınlara hak-ı intihab verilmesi” şeklinde derneğin amaçları arasında yerini almıştır.¹⁰⁰

⁹⁵ Taşkıran, *a.g.e.*, s.37.

⁹⁶ Servet-i Fünun, 4 Kanunu Evvel 1324 (17 Aralık 1908), no:916, s.45’den aktaran; Çakır, *a.g.t.*, s.45.

⁹⁷ Toprak, “Halk Fırkasından Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası”, *Tarih ve Toplum*, c.9, sa:51, (Mart 1988), s.30.

⁹⁸ Tekeli, “Türkiye’de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri”, s.378.

⁹⁹ Abadan-Unat, “Söylemden Protestoya: Türkiye’de Kadın Hareketinin Dönüşümü”, s.326.

¹⁰⁰ Çakır, *a.g.m.*, s.145.

Cumhuriyet'in ilanından önce Türkiye'de ilk büyük sosyal ve siyasi kadın teşkilatı ise *Anadolu ve Rumeli Kadınları Müdafaa-i Hukuk Cemiyetidir*. Bununla beraber kadınların siyasal anlamda örgütlü ilk mücadelesi Kadınlar Halk Fırkası'nın kurulmasıyla başlar. Bilindiği üzere II. Meşrutiyet döneminde kadın derneklerinde görev alan, örgütlenme bilinci ve deneyimi kazanan Osmanlı kadınlarının bir çoğu I. Dünya Savaşı ardından yaşanan Kurtuluş Savaşı'nın dayattığı koşullar sebebiyle çalışmalarına ara vermek zorunda kalmışlardı.¹⁰¹ Ancak bağımsızlık savaşı kazanıldıktan sonra kadın hareketi konusundaki birikimleri ve mücadelecilik kimlikleriyle ön plana çıkan kadınlar hiç vakit kaybetmeden kadın hakları konusundaki çalışmaları başlattılar. Bu kadınlardan Nezihe Muhittin Kadınlar Halk Fırkası'nı kurarak bu çalışmalara hız vermiş bir şahsiyettir. Ulusal savaşın kazanılmasının ardından TBMM'de 1923 başlarında "Halk Hükümeti" kavramının belirmesiyle Nezihe Muhittin ve arkadaşları, hakların mücadelesi için uygun bir zemin oluştuğuna kanaat getirdiler.

Bu sırada Meclis'te seçim yasasına ilişkin tartışmalar sürüyordu. Yeni seçim yasasının görüşülmesi sırasında mecliste kadınlarla ilgili ilk görüş ayrılıkları kendini göstermişti. Mecliste muhalefet kanadını temsil edecek resmi bir parti bulunmamakla birlikte iki farklı grup yer almaktaydı. Bir tarafta Kurtuluş Savaşı'nın yürütülmesinin ötesinde eski düzene son vermeyi amaçlayan devrimci bir azınlık, diğer yanda da Mustafa Kemal'i destekleyen fakat geleneksel yapıdan kopamayan tutucu ve hilafetçi bir çoğunluk çatışma halindeydi.¹⁰² Bu çatışma özellikle kadının statüsüyle ilgili düzenlemelerde ağırlıklı olarak hissediliyordu. İleri kanadı temsil eden Tunalı Hilmi Bey gibi sözcüler birkaç kez kadınların eşitlik özlemlerini yasallaştırmaya çalışmışlarsa da kasabalı esnaf ve memurlardan oluşan muhafazakar kanadın engelleriyle karşılaşmışlardı. Frengi denetimine ilişkin bir kanun tasarısı ile seçim kanunu üzerine yaşanan tartışmalar bunun en güzel örneğidir. 1 Nisan 1923'te meclisin yenilenmesi kararı ile birlikte seçim yasasında da bazı değişikliklere gidildi. Meclise "İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda Tadilat" adıyla sunulan yasada, her elli bin erkek için bir mebus seçilmesi yerine her yirmi bin erkek için bir mebus seçilmesi öngörülmekteydi. Böylelikle mebus seçiminde erkek nüfusa düşen milletvekili oranının artırılması hedefleniyordu. Kanunun görüşülmesi sırasında söz hakkı alan muhalif II. Grup üyelerinden Hüseyin Avni Bey,

¹⁰¹ Çakır, *a.g.e.*, s.80.

¹⁰² Tekeli, *a.g.m.*, s.379.

kadınların durumunun da dikkate alınarak bu oranın belirlendiğini belirtmekteydi. Kadınlar tekamül edip de oy hakkını elde edinceye kadar aile içinde aile reislerine oy vermiş gibi sayıldığından, yirmi bin erkek sayısı esas alınmıştı.¹⁰³ Bu duruma Bolu milletvekili Tunalı Hilmi Bey'den itiraz geldi. Hilmi Bey, kadınların savaşta gösterdikleri yararlılıkları hatırlatarak bu nüfus sayısına kadınların da dahil edilmesini istedi.¹⁰⁴ Ancak Hilmi Bey'in bu konuşması itiraz ve protestolarla susturuldu. TBMM'nin kurulduğu 1920 ile kadınlara siyasal hakların tanındığı 1934 yılına kadar mecliste kadın hakları konusu bunun gibi birkaç tartışma dışında görünmezliğini korudu.¹⁰⁵ Bu husus bize KHF'nin nasıl bir ortama doğduğunu göstermektedir. KHF'nin kuruluş arifesinde TBMM üyelerinin kadınlara siyasal hak verilmesi talebine hazır olmadığı, hem I. Grup hem de II. Grup üyelerinin siyasal haklar konusunda görüş birliği içerisinde olduğu görülmektedir.

Meclisin kadınlara siyasal haklar tanınması hususunda bu isteksizliğine rağmen, basın bu meseleyi gündeme taşıyarak kamuoyunun nabzını ölçmeye çalışıyordu. Gazeteler kadınların seçimlerle ilgili görüşlerini almak üzere anketler düzenlemeye başlamıştı. *Vakit* gazetesi “Kadınları İntihab” başlıklı bir anket düzenledi. Çoğunluk kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi taraftarıydı. *Vakit* bu yoğun ilgi üzerine “Kadınların Mebus Namzedi Kim Olabilir?” sorusunu yöneltti.¹⁰⁶ Vakitte yapılan bu tartışma tansiyonları yükseltti ve kadınların siyasal hak talepleri için harekete geçmelerine önayak oldu. Buradan hareketle 30 Mayıs 1923 tarihinde Nezihe Muhittin'in başında bulunduğu on üç kadın siyasal haklar talebiyle örgütlenmek üzere bir kadın kongresi toplamaya karar verdiler. Bu kongreye diğer kadın cemiyetlerden ikişer delege ile yüksekokul ve lise mezunu bütün kadınlar çağrılacaktı. Bu kongrede alınan kararlar Anadolu'daki münevver kadınlara da duyurulacaktı. Böylelikle çok sayıda aydın bir taraftar kitlesine ulaşılacak isteniyordu. Nezihe Muhittin, Türk kadının büyük savaşta katkılarına göndermeler yaparak Türk kadının vatanın sadık ve hakiki evlatları olduğunu ispat ettiğini, “bünye-i ictimaiyemizin her bir uzvunda bariz ve fiili

¹⁰³ Nezihe Araz, “Cumhuriyet ve Kadın”, *Altıok*, (Eylül 1994), s.44.

¹⁰⁴ Kırkpınar, “Türkiye’de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s.18; İnan, “Çağdaşlaşmada Kadın Hakları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sa:2, (Mart 1985), s.332.

¹⁰⁵ Tekeli, “Siyasal İktidar Karşısında Kadın”, *Toplum ve Bilim*, sa:3, Mart 1977, s.69.

¹⁰⁶ “Vakit’in Anketi: “Kadınları İntihab”, *Vakit*, Sayı: 923-1926, 18 Nisan-1 Mayıs 1339 (1923)

bir rolü olan kadınlarımızı hakk-ı siyasiyesinde de istifade etmeye hak kazandığını” belirtiyordu.¹⁰⁷ KHF’yi kurmak için harekete geçen müteşebbis heyetin iki üyesi de aynı inançla Türk kadınlığının siyasal haklarını kazanmaya kararlı olduklarını ve kazanacaklarından zerre kadar şüphe duymadıklarını açıkladı. Bu hakları iki sene sonra yapılacak milletvekili seçiminde kazanacaklarına emindiler. Heyet başlattıkları hareketin gerekliliğini şu sözlerle açıklıyordu:

“Biz başka memleketlerde de kadınlar siyasi haklarını istiyorlarmış diye memleketimizde de bu vadiide bir hareket uyandırmak fikrinde değiliz. Belki memleketimizde, kadınların erkeklerimizle teşrik-i mesailer ihtiyacını tamamıyla hissettiğimizden dolayı teşebbüsat icrasına kalkıyoruz.”¹⁰⁸

Kadınlık mücadelesinde devrim niteliğinde bir atılımın fitilini ateşleyen girişimci heyet, Türk modernleşme geleneğinin ünlü kadın temsilcileriydi. Bu kadınlar iyi eğitilmiş, kalburüstü ailelerden gelme aydın kadınlardı. Pek çoğu Osmanlı reformcu paşalarının kızları olarak, okul dışı ciddi eğitim almış, yabancı dil öğrenmiş ve Batılı çevrelerle temasa geçmişti. Aynı kadınlar, Meşrutiyet dönemi kadın dergi ve derneklerinde aktif rol almış, kadın hareketinin savunuculuğunu yapmıştı. KHF’nin tabanını oluşturan bu kişiler; Nezihe Muhittin, Latife Bekir, Naciye, Seniyye, Nimet Rumeyde, Nesime İbrahim, Matlube Ömer, Naciye Naim, Faize Atif ve Zeliha Hanımlardı.¹⁰⁹

Heyet, M. Kemal Paşa’nın açıkladığı dokuz umdeye kadınlarla ilgili maddelerin de eklenmesini amaçlamaktaydı. Zihnioğlu’na göre bu heyet:

1. Kadınların siyasal haklarının kazanılmasını birinci amaç olarak benimsemişti.
2. Siyasal haklar için mücadele etmek üzere oluşturulacak cemiyetin kurulması için münevver ve kadın haklarından yana tüm kadınlara çağrı yaparak katılımcı bir yöntemi benimsemiş ve böylece hareketin güçlenmesini hedeflemişti.
3. Gençler de dahil olmak üzere eğitilmiş, ilgili ve bu çalışmada yer almak isteyen bütün kadınların ve kadın cemiyetlerinin bir kongrede birleşerek bir örgüt kurmalarını

¹⁰⁷ “İstanbul’da Yeni Bir Hareket: Kadınlarımız Hukuk-ı Siyasi İstiyorlar”, *Vakit*, Sayı:1963, 31 Mayıs 1339 (1923), s.1.

¹⁰⁸ Memleketimizde Kadınlık Hareketinin Pişadamları (öncüleri) Arasında”, *İkdam*, Sayı:9419, 7 Haziran, 1339 (1923), s.3.

¹⁰⁹ *Vakit*, aynı yer.

öngörmüştü. Hareket yalnızca İstanbul'a özgü kalmayacak Anadolu'nun çeşitli kentlerinden aydın kadınlara da ulaşılacaktı.

4. Güçlü ve kararlı bir siyasal haklar mücadelesine kadınların katılacağını düşünüyordu.

5. Adından da anlaşılacağı gibi siyasal bir kadın partisi kurmayı hedefliyordu.¹¹⁰

“Heyet-i Müteşebbise” geçici adıyla birleşen grup henüz tanıtıcı bir unvan, sabit bir nizamname belirlememişti. Kadınları siyaset sahnesine çekmek pek de kolay olmayacaktı. Nezihe Muhittin senelerdir beyninde şekillendirdiği bu düşüncayı hayata geçirmek için epey uğraşır. Muhittin KHF'nin kuruluş aşamasında yaşadığı mücadeleyi kitabında şöyle anlatır:

“ ... epeyce bir müşkülât karşısında kalmıştım. Fakat imanım o kadar kuvvetli idi ki güçlükler önünde yıkılmak şöyle dursun bilakis kuvvet ve iradem günden güne artıyordu. İki ay kadar tanıdığım ve ismini bildiğim münevver kadınlarımızı bir araya toplamak ve onların kararı ile tanzim ettiğim nizamnameyi tadil etmek ve intihab edebilecekleri heyeti idare ile işe başlamak istiyordum. Hanımlarımızı bu fikir etrafına ciddiyetle toplamak mümkün olmadığı gibi bizleri kabul edecek bir ictimâ salonu da bulamadım. Darülfünun ve Türk Ocağı gibi müesseseler nedense bize salonlarını vermek hususunda mütereddid kaldılar. Etrafıma toplanan hanımların arasında ciddiyet ve samimiyetlerine itimat edilecek simalar vardı. Bilhassa Şüküfe Nihal, Kıbrıslı Azize, Seniye İzzettin, Zeliha Ziya, Matlube Ömer, Halet Şükrü, Muhsine Salih, Tuğrul, Naile Vehip, İffet İhsan hanımefendiler gibi fikirlerinin salabeti, hislerinin nezaheti, iradelerinin sağlamlığı ile ümidimi kuvvetlendiren kıymetli fikir arkadaşlarının saadet verici muhitinde idim. Burada isimlerini unutmak değil, fakat birdenbire hatırlayamadığım fakat bana verdikleri kuvvetle hepsini aynı nezih bir fikir çerçevesi arasında daima hatırımda yaşattığım kıymetdar kadınlarımız başladığım bu kadın cemiyetinin teşkil ve te'sis için ilk adımda kafi bir unsur oldular.

Artık tereddüde hiç mahâl kalmamıştı. Henüz fikirlerimizin samimiyetini etrafımıza tamamen duyuramamıştık. kapılarını açmıyorlardı. Artık tahakkuk eden bu fikrin ilk temelini benim mütevazı evimde atmak mecburiyetinde idik.¹¹¹

Kadına siyasal haklar talebiyle çıkış yapan bu örgütlenmenin biçimine ve faaliyet tarzına geniş kadın kesimlerinin katılacağı bir kongrede, birlikte karar verilecekti. Vakit gazetesi 6 Haziran 1339 (1923) tarihli haberinde bu kongrenin 15 Haziran Cuma günü

¹¹⁰ Zihnioğlu, *a.g.e.*, s.23.

¹¹¹ Nezihe Muhittin, *Türk Kadını*, İstanbul: Numune Matbaası, 1931, 92-94.

Darülfünun Konferans Salonunda yapılacağını duyuruyordu.¹¹² Aynı haberde kurucular siyasal eğilimlerini de açıklayarak diğer derneklerden farklı bir çizgide olacaklarının sinyallerini de vermişti:

“Bazı hanımlarımız tarafından vatanın menfa’atine hadim olan müdafa’a-i hukuk umdeleri etrafında çalışmak suretiyle Türk kadınlarının memleket meselelerinde seyirci ve duacı vaziyette kalmaktan kurtulacağı gibi, kendi siyasi haklarını da istihale doğru yürümüş olacağı nazar-ı dikkate alınmış ve vücut bulmakta olan ta’azuvun Müdafa’a-i Hukuk Heyeti’nin rey ve fikri istimzac edilmiştir . Aynı zamanda bu fikir, cemiyet reisi Muştafa Kemal Paşa hazretlerine de istimzackarane bir şekilde suret-i husissiyede arz ve iblağ edilmiştir.¹¹³

KHF’nin şekillenmesi Darülfünun’da toplanan “Kadınlar Şurasında” gerçekleşti. Henüz Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Halk Fırkası’na dönüşmeden müdafaa-i vatan cemiyetlerinde etkinlik gösteren kadınlar, 15 Haziran 1923 tarihinde Darülfünun’da bir kadın şurası toplayarak siyasal teşkilatlanma fikrini ortaya attılar. Böylelikle milli mücadele döneminde başlayan Türk kadınlığındaki uyanış, belirli bir program ve düzenli bir çalışma ile bütünsel bir harekete dönüştürülmek isteniyordu. Nezihe Muhittin önderliğinde toplanan Şurada KHF’nin kurulma kararı çıktı. Ertesi gün basında “Kadınlar Halk Fırkası”nın kurulduğu, başkanlığına Nezihe Muhittin’in getirildiği duyuruldu.¹¹⁴ Kurulan bu teşkilatın ikinci başkanı Nimet Rumejde Hanımdı. Şükufe Nihal (genel sekreter), Latife Bekir(sayman), Seniye İzzettin (muhasebeci), Muhsine Salih (sekreter), Matlube Ömer (veznedar) idari heyette görev aldılar.Kurucu üyeler ise Nesime İbrahim, Tuğrul Bedri, Zeliha Ziya ve Faize Emrullahtı. Bu kişilerin çoğu cemiyet tecrübesi olan, üst düzey yöneticilerin kızları yada eşleriydi:

“Fırkayı tesis ve idare eden on bir hanımefendiden bir kısmı şimdiye kadar teşekkül eden muhtelif kadın cemiyetlerinde çalışmış ve cemiyet işlerini idare etmiş müteşebbislerdir. Diğerleri henüz cemiyet ve fırka hayatına girmektedirler. Re’is Nezihe Hanım, Musul İstinaf reisi merhum Muhiddin Bey’in kerimesidir. On beş seneden beri fenni terbiyeye dair yazı yazmış, ilk fenni muallimeliği imtihanını vermiştir. On senelik hayat-ı ta’limiyyesi

¹¹² “Türk Kadınlar Şurası: Münevver Türk Kadınlarının Şura Hazırlığı İlerliyor”, *Vakit*, Sayı: 1969, 6 Haziran 1339 (1923); s.3.

¹¹³ *Vakit*, aynı yer.

¹¹⁴ “Şehrimizde Kadın Hareketi İlerliyor: Kadınlar Halk Fırkası Bugün Resmen Teşekkül Ediyor”, *Vakit*, Sayı:1979, 16 Haziran 1339 (1923), s.1.

vardır. Balkan Harbi'nden sonra Darü'l-fünun konferans salonunda hanımlarımıza konferansları ile cemiyet hayatına girmiş, Esirgeme Derneği'nin mü'essisleri arasında bulunmuştur. Donanma Cemiyeti'nin İstanbul şubesi riyasetinde, Müdafa'a-i Milliye Cemiyeti Kadınlar Merkezi katib-i umumiliğinde çalışmıştır. Mütarekeden sonra teşekkül eden Milli Kongre'de murahhas sıfatıyla bulunmakta idi. Re'is-i sani (ikinci başkan) Nimet Rumejde Hanım, merhum Neşet Bey'in kerimesidir. Sanayi-i Nefise Mektebi'nin ilk mezunlarından biridir. Eskiden beri muhtelif kadın cemiyetlerinde çalışmıştır. Esirgeme Derneği mü'essiselerindendir.

Katib-i umumi Şükufe Nihal Hanım, merhum mir-alay Ahmet Bey'in kerimesidir. Darü'l-fünun Edebiyyat şubesinin ilk mezunesidir. Şiirleri, edebi yazılarıyla tanınmıştır. Murahhas-ı mes'ul (sorumlu sayman) Latife Bekir Hanım, merhum Subhi Paşa'nın hafidesi, telefon komiseri ve Posta Fen müfettişlerinden Bekruf Bey'in haremidir. Şimdiye kadar hiçbir cemiyete intisab etmemiştir. Muhasebeci Seniyye Hanım, Kastomoni mebusu merhum İzzettin Bey'in haremi, Zabıyye müşir-i esbakı Hüseyin Hüsni Paşa'nın kerimesidir.

Katibe Muhsine Hanım, Süvari Ferik Salih Paşa'nın kerimesidir. İlk defa olarak bu fırkayı intisab etmiştir. Veznedar Matlûbe Hanım, Bitlis Vali-i esbakı Ömer Bey'in kerimesidir. Esirgeme Derneği mü'essislerindendir. Hilal-i Ahmer kadınlar kısmında ve Himaye-i Etfal'de çalışmıştır.

Hey'et-i idarede vazife alanlardan ma-ada aza sıfatıyla bulunan hanımların başında Nesime İbrahim Hanımefendi bulunmaktadır. Adliye-yi hukuk kalemi müdiri merhum Hulusi Bey'in kerimesi olan Nesime Hanım 1324 senesinde Te'ali-i Vatan Cemiyeti namıyla Selanik'te ilk kadın cemiyetini te'sis etmiş ve riyaseti ifa etmiştir. Tuğrul Bedri Hanım, Şura-yı Devlet azasından Elifi Bey'in kerimesi ve ka'im-makam (kaymakam) Bedri Bey'in haremidir. Zeliha Ziya Hanım, hassa müşiri Vasıf Paşa'nın hafidesi ve mir-alay Ziya Bey'in haremidir. Harb-i Umumi'de Bağdad Hilal-i Ahmer Heyeti'nin kitabet-i umumiyyesini (genel sekreterliğini) ifa etmiş ve Hilal-i Ahmer madalyasıyla taltif edilmiştir. Fa'ize Hanım, merhum ma'arif nazırı Emrullah Efendi'nin kerimesi ve Duyun-i Umumiye umur-i hukukiye şubesi müdür muavini Atıf Bey'in haremidir, şimdiye kadar hiçbir cem'iyyete girmemiştir.¹¹⁵

KHF idare heyeti tarafından fırkanın kuruluş bildirgesi, nizamnamesi ve programı hazırlanarak vilayete gönderildi. KHF kuruluş bildirgesinde partinin kuruluş gerekçesini “kadının ülkenin her yerinde yaşanan siyasi, sosyal, ekonomik sorunların içinde

¹¹⁵ “Kadınlar Halk Fırkası Fa'aliyetde”, *Vakit*, Sayı: 1989, 26 Haziran 1339 (1923), s.1.

olmasına ve bu sorunlardan etkilenmesine karşın bu alanlarda gözle görülür biçimde yer almadığı, yer yer tecelli eden kadın mevcudiyeti ve şahsiyetinin muntazam bir program dahilinde kitlevi bir harekete dönüştürülmesi” şeklinde açıklanmıştı. Fırka, “memleketin hakiki saadet ve kurtuluşunu sağlayacağı üzerinde müttefik oldukları umdeler etrafında toplanarak, memleketin en mukaddes müşterek vazifelerinde hisselerinin ifasını, umdelerin uygulanmasını ve kadınların içtimai, iktisadi gelişme evrelerinden geçerek bunların bileşkesi olan siyasal haklara en kısa ve dürüst yoldan ulaşmak emelleriyle” tesis edilmişti.¹¹⁶ Parti genel sekreteri Şükufe Nihal KHF’nin amacını “kadının sosyal, iktisadi ve bilahare siyasi sahalarda haklarını temin etmek” olarak özetlemekteydi.¹¹⁷ Nihal, her platformda amaçlarını anlatırken kadınlar için önceliği siyasal hakların aldığı altını çiziyordu. Toprak KHF’nin siyasi nitelikli bir oluşum olduğu iddiasına karşı çıkararak; KHF’nin ana hedefinin siyasi nitelikli değil, toplumsallaşma ve eğitim olduğunu belirtir.¹¹⁸ *Süs* dergisinin “yeni fırka isminden zan olunduğu gibi siyasi cereyanlara dahil olmak arzusunda değildir. Muhterem heyetin emeli bilhassa memleketin içtimai ve iktisadi terakki gayelerinin tahakkukunu temin etmektir” şeklindeki sözleri bu görüşe temel olmuştur.¹¹⁹ Toprak’ın böyle bir kanaat edinmesinde muhtemelen KHF’nin her fırsatta içtimai ve iktisadi haklara vurgu yapması etki etmiştir. Ancak gözden kaçan nokta KHF’nin yol haritasını bu haklar üzerinden tedrici surette çizdiğiidir. KHF için kadın hakları bir zaman meselesiydi. Kadınlar kendilerini toplumsal, iktisadi, sosyal alanlarda kanıtladıkça, tüm bunların bileşkesi olarak gördükleri siyasal haklarını kazanacaklardı.¹²⁰ Fırka ikinci başkanı Nimet Rumeyde Hanım’ın şu sözleri bunu en güzel kanıtıdır:

“Biz ne mebus olmak istiyoruz ne de siyasi cereyanlar peşinde koşmak niyetindeyiz. Bizim en birinci emelimiz içtimai ve iktisadi gayelerin tahakkukunu görmektir. Çalışacağız ve ispat edeceğiz ki kadın bir memleket için na kabil-i ihmal bir kemiyettir. Bunu ispat ettikten sonra da hakkımızı isteyeceğiz. Daha doğrusu “veriniz” diyeceğiz. Alıncaya kadar çalışacağız. Memleket için fedakarane bir surette çalışıp muvaffak olduktan sonra erkekler

¹¹⁶ “Şehrimizde Kadın Hareketi İlerliyor”, *a.g.y.*

¹¹⁷ *aynı yer*

¹¹⁸ Şükufe Nihal, “Fırkamızın Mefkuresi”, *Süs*, Sayı:3, 30 Haziran 1339 (1923), s.3-4.

¹¹⁹ Toprak, *a.g.m.*, s.30.

¹²⁰ “Kadınlık Alemi”, *Süs*, Sayı: 2, 23 Haziran 1339 (1923), s.3.

de bizim hakkımızı tasdik etmeyecekler mi? Elbette evet ... Zaten bunu da biz hiç hatırmıza bile getirmedik.”¹²¹

KHF'nin nizamnamesi 27 maddeden oluşmaktaydı. Fırkanın çalışma programı ve hedefleri nizamnamenin ilk on maddesinde belirtilmişti:

- Kadınlar Halk Fırkası, kadınlarımızı memlekete nafi' olan dokuz umde etrafında yalnız hasben, fikren değil bi'l-fi'l toplayarak onları kadınlığa temas eden noktalarında müşarık, dolayısıyla alakadar aksamında bi'l-vasıta müessir, muavin ve mütemmim olarak tatbik edecektir.
- Hukuk-i siyasilerimizin istihsalı ancak istihkak ve liyakata münevvit bulunduğu cihetle, Türk kadını memleketin siyasi, ictimai, iktisadi en mühim mesa'il-i hayatiyyesinde mütebariz bir şahsiyet, kabiliyet ve faaliyet isbatına muvaffak olunca bütün bu safahatı tekamülüyyenin muhassalası olan hakk-ı siyasisini te'min edecek bir umde ilavesine hak kazanacaktır.
- Memleketin sekenesinden olan kadınların da belediye intihabatına iştirak etmeleri,
- Kadınlar Halk Fırkası “salah-ı iktisadımızın te'mininde” mühim bir amil olacaktır. Fırka gayesine vusul için: kadınlarımızın hayat-ı dahiliyye ve beytiyyede semerat-ı mesa'iyi tasarruf ve te'nazım, hayat-ı hariciye ve umumiyyyede müstahsil olmasına sa'i olacaktır. Dahili mamulâtın istihlakine, mevactd-ı ibtida memleketimizde bulunan ma'mulat ve masnu'at vücuda getirmeye ... mevcut mensucat fabrikalarının mamulâtını yirminci asrın zevkiyle te'lif etmeye ... mensucatın harc-ı alem bir şekle ifrağına... Gayr-i mütedavil ziynet-i altunu ve mücevherat gibi servetin sermaye haline gelmesine ...
- Şahsi sermayenin umumileştirilmesine. Bunlarla tezyinat-ı ve melbusat fabrikaları ve şirketler tesisine, hisse senedatı ihracına ve'l-hasıl atıl kadın ellerinden ameli istifadeler te'minine çalışacaktır.
- Eytamın terbiye ve terfini hususunda yalnız hükümetin himaye-i pederanesine intizar etmeyecek ma'nevi ve musaddık bir iane cem edip eytam-haneler ve ırza'-haneler vücuda getirmeye, sevgili şehid yavrularımızdan yarının ihtiyacına muvafık yeni, zinde'ameli bir unsur-ı kıymetdar meydana getirmeye,
- Ma'rif hususunda: Tedrisat ve terbiye-i ibtida'iyyyede analıkla mürebbilik devreleri arasındaki hatt-ı fasılıyaklaştırmaya mekatib-i ibtida'iyyenin mümkün mertebe kadın mu'allimelere tevdi'ne, şera'it-i ictimaiyyemizin icabatını nazar-ı ehemmiyete alarak kızları tahsil ve terbiyesinin sevk-i idaresinde nazım olmak Ma'arif Vekaleti'nde bir kadın ma'arif müşaviri bulunmasına. Dul ve bakes kadınların ahlak

¹²¹ “Kadınlar Halk Fırkası: Maksudı, Tarz, Mesaisi, Gayesi Hakkında İkinci Reis Nimet Hanımefendinin Beyanatı”, *Tanin*, Sayı:246, 19 Haziran 1339 (1923), sa:246, s.3.

ve ma'îşetini te'min ve iş bölümünü teshil ve her işte mütehasşıs yetiştirmek için taksım-i ka'idesine muvafık mü'esseseler vücuda getirmeye,

- Harp vuku'unda ale'l-umum kadınların hidematda mu'avenet etmeleri hususu nazar-ı i'tibara alınarak icab eden tedebire tevessül olunacaktır.
- Aile ve izdivac kanunlarının bir şekl-i mükemmele,
- Türk kadınlarının bu mesa'ilde tenviri için halkın seviyesiyle mütenasib tedris-i hitabeleri risalecikler, asar-ı müfide vücuda getirmeye.¹²²

KHF'nin kuruluş izni için vilayete gönderilen KHF beyannamesi 17 Haziran günü İçişleri Bakanlığına gönderildi. Ancak izin kararını beklemeden KHF kurucuları harekete geçtiler. İlk faaliyetleri Maarif Kongresi gerçekleştirme girişimidir. Bu kongrenin amacı milli eğitimin amaç ve yöntemlerini belirlemek olarak açıklanmıştır. Ancak hazırlıklar devam ederken Maarif Vekaleti "Talim ve Terbiye Müessesesi"ni açarak KHF'nin kongresine davet ettiği üyelerini Ankara'ya çağırdı.¹²³ Bu sırada KHF adına Nezihe Muhittin imzasıyla Maarif Vekaletine bir takrir gönderilerek toplanacak kongrede kadınların ihtiyaçlarının da dikkate alınması ve eğitimin yaygınlaştırılması talep edildi. Bu bildiri kadınların kurulmakta olan yeni Cumhuriyet'te var olma ve etkin olma taleplerinin bir göstergesiydi.¹²⁴

KHF'nin bir diğer önemli etkinliği TBMM'de 1917 tarihli Hukuk-i Ali Kararnamesinin değiştirilmesinin gündeme gelmesiyle birlikte bu kararnameyi ve yeni çıkacak yasaı tartışmak üzere bir kadın konferansı düzenlemesiydi. KHF, Hukuk-i Aile kararnamesinin kadınlar lehine düzenlenebilmesi için harekete geçerek çıkacak yasa üzerinde fikirlerini beyan etmek üzere tüm kadınları konferansa davet etti. 17 Ocak 1924'te Türk Ocağı'nda yapılan konferansa Halide Edip'in de içinde bulunduğu üç yüz kadar kadın katıldı.

Nezihe Muhittin açılış konuşmasında talak (boşanma), taaddüd-i zevcat (çok eşlilik), kadınların çocuk yaşta evlenmeleri gibi geleneksel uygulamaları eleştirerek bu meselelerin kadın-erkek meselesi olmaktan öte memleket meselesi olduğunu belirtti.¹²⁵

¹²² "Şehrimizde Kadın Hareketi İlerliyor", *a.g.y.*

¹²³ Baykan-Baskett, *a.g.e.*, s.148.

¹²⁴ Zihnioğlu, *a.g.e.*, s.140.

¹²⁵ Baykan-Baskett, *a.g.e.*, s.153-157.

Konuşmanın ardından yasa hakkında tartışmaya geçildi. İstiklal Mahkemesi Başsavcısı Vasfi Bey kadın görüşlerinin tesbiti için bir komisyon seçilmesini önerdi ve bu kabul edildi. Yapılan seçimle komisyon oluşturuldu. Komisyon üyeleri: Halide Edip, Sabiha Zekeriya Sertel, Nakiye Hanım, Selma Rıza, Nezihe Muhittin, Azize Hanım, Aliye Esat, Nigar Şevki, Naciye Fehman, Rezzan Emin, Safiye Ali olarak belirlendi. Ayrıca beş erkekten oluşan bir danışman kurulu da seçildi. Bu kurulda; Doktor Rıfki Bekir, Ahmet Emin Yalman, Avukat Ali Haydar, Necmettin Beyler bulunmaktaydı. Komisyon Büyük Millet Meclisi'ne gerekçeleriyle bir muhtıra sundu.

Türk Ocağı'nda yapılan konferansa basın büyük ilgi gösterdi. *Tanin*, *İkdam* gibi gazetelerde kadın ve erkeklerin bu konudaki fikirlerine yer verildi. *Süs* dergisi "Hukuk-i Aile Nüsha-i Mahsusası" başlığıyla konuyla ilgili özel bir sayı dahi yayınladı. Tüm bu görüş ve tartışmalar ışığında kadın hukukunda yepyeni bir safhaya adım atıldı ve iletilen talepler daha kapsamlı bir aile hukukunun – Medeni Hukukun- yapılmasına zemin oluşturdu.

KHF faaliyetlerine devam ederken ve yeni şubeler açmak suretiyle Anadolu'ya yayılma hazırlıkları yaparken hükümetten beklenen yanıt tam sekiz ay sonra geldi. KHF'nin programı "bazı düşünceleri" nedeniyle onaylanmamış ve fırkanın kuruluşuna izin verilmemişti. Hükümet, seçim konusunda kadına seçme ve seçilme hakkı tanınmadığı için, henüz siyasal haklara sahip olmayan kadınların resmi anlamda parti kuramayacağını düşünüyordu. Nezihe Muhittin ise "aramızda bazı hanımlar tüzüğün çok taşkın olduğunu ileri sürdüler. Çünkü bu nizamnamede kadınların askerlik görevlerini ifa edeceklerine dair bir madde bile vardı." diyerek onay alamayışlarını bu uç isteklere bağlıyordu.¹²⁶ Bu gelişmelerle ilgili Toprak'ın değerlendirmesi şöyledir:

"KHF bir erkek müşavirlik ihdas eder, başına Fethi Bey'i getirirse de Ankara'nın onayını alamaz. Ankara tüm ulusu kapsayacak "Halk Fırkası" hazırlıkları içerisinde. Bölücü nitelikte bir fırka günün koşullarına uygun düşmez. Hem "Halk Fırkası" kuruluş aşamasındaki partinin adıdır. Her ne kadar başına "kadın" sözcüğü eklense de bu adı kullanması doğru olmayacaktır."¹²⁷

¹²⁶ Muhittin, *a.g.e.*, s.101.

¹²⁷ Toprak, *a.g.m.*, s.31.

Zihnioğlu'na göre ise mesele yalnızca bir isim benzerliği ve örgütlenme biçimi ile açıklanamaz. Cumhuriyet hükümeti KHF'nin feminist programını onaylamamıştı. Ona göre KHF programı iki nedenle tek parti iktidarının siyasalarına uygun değildi:

“Hükümet kadın hakları konusunu bir yandan modernleşme programının önemli bir bölümü olarak görüp bunun çağdaş Cumhuriyet'in göstergesi olarak araçsal-simgesel yönüne ağırlık verirken, öte yandan kadın haklarını, boyutunu kendisinin çizdiği sınırlar içinde gerçekleştirmek istiyordu. KHF hükümetin kadın hakları programına hem içerik olarak, hem zamanlama olarak bir müdahale niteliği taşıyordu. KHF'nin programından ve kurucularının basındaki açıklama ve yazılarından bu sınırları aşacağı ve bu alanda bir otorite haline geleceği, hatta baskı grubuna dönüşeceği anlaşıyordu. İkinci olarak, Kemalistler, “kadınlara haklarını biz verdik” ibaresiyle özetlenebilecek tutumlarıyla kadın hakları alanının kazançlarını kimseye bırakmayı düşünmüyorlardı. KHF bir grup aktivist ve aydın kadının hem kadın alanında, hem de buna bağlı ulusal inşa alanında siyasal ve toplumsal gücün paylaşımı talebiyle ortaya çıkmıştı.¹²⁸

Günün siyasi iklimi düşünüldüğünde Zihnioğlu'nun bu tespitlerinde doğruluk payı yüksektir. Yeni rejimin adı konmadığı gibi, ARMHC'nin fırkalaşması sürecinde hayli yol alınmıştır. Bu yoldaki mücadeleyi götürenler henüz kendi partilerini oluşturmadan alternatif bir diğer partinin (hem de kadınlar tarafından) kurulmasına izin vermemişlerdir.¹²⁹ Hükümetin kuruluş kararını sekiz ay gibi uzun bir zamana yayması akıllarda soru işareti uyandırmaktadır. Öyle görülüyor ki bu aşamada M. Kemal önderliğindeki I. Grup kendi siyasalarının oluşumu ve oturması üzerinde mesai harcamıştır. Geçirilen sancılı dönemin ardından devrimlerin yerleşmesi ve benimsenmesi aşamasında otoritenin tek elde tutulması uygun görülmüştür. Muhtemelen daha önceki dönemlerde meclisteki hizipleşmenin yarattığı çatışma ortamının tecrübesiyle iktidarın kararlarına müdahale edecek baskı gruplarının oluşmasına fırsat vermek istenmiyordu. Yeni rejimin toplumda yarattığı bilinmezlik ve kaos ortamı düşünüldüğünde M. Kemal'in “tek adam” olma vasfının öne çıkarılmasının tesadüf olmadığı anlaşıyor. Diğer yandan topluma hakim olan anlayış dikkate alınırsa

¹²⁸ Zihnioğlu, “Birinci Dalga Cumhuriyetçi Feminizm: Nezihe Muhittin, Kadınlar Halk Fırkası ve Kadın Birliği”, *Türkiye'de Bilim ve Kadın Çalıştayı Bildirileri 18-19 Ekim 2007*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, (2007), s.62-63; Zihnioğlu, “Bir Osmanlı Türk Kadın Hakları Savunucusu: Nezihe Muhittin”, *Tarih ve Toplum*, sa:183, (Mart 1999), s.7.

¹²⁹ Nevin Yurtsever Ateş, “Fırka yada Cemiyet”, *Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Sempozyumu Kadın Belleğini Oluşturmada Kaynak Sorunu 17-19 Nisan 2009*, İstanbul : Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, (2009), s.456.

M. Kemal ve arkadaşlarının kadınların bu taleplerine toplumun şimdilik hazır olmadığını düşünmesi olağandır. Cumhuriyetinin kurulduğu yıllarda Türk toplumunun sosyo-ekonomik dokusu kadınların siyasal pozisyonlara geçişini hazmedebilecek düzeyde değildir. Toplumda devrimlere ve rejime yönelik bir krizi öngörmeyen Atatürk, stratejik bir kararla kadınların siyasal temsil hakkı istemlerini geri plana atmıştır. Böyle bir oluşum için toplumsal-siyasal kültürün olgunlaşması beklenilmiştir. Hilafetin kaldırılması ardından art arda gelen devrimler bunu doğrular niteliktedir.

2.2. TÜRK KADINLAR BİRLİĞİ'NİN KURULUŞU (7 ŞUBAT 1924)

KHF'nin kuruluşuna hükümet tarafından izin verilmemesinin ardından KHF'yi oluşturan heyet, nizamnamede kadın hakları yönünden büyük bir geri adım atarak değişikliklere gitmek zorunda kaldı. Bu defa izin alabilmek için “hak, hukuk” talepleri geri çekilerek parti programı daha ılımlı hale getirildi. Nizamnamedeki “hukuk-i siyasiyye”nin alınmasına ilişkin ikinci madde kaldırıldı, birliğin siyasetle ilgisi olmadığı ibaresi nizamnameye eklendi. Sonuçta TKB nizamnameyi olabildiğince tadil edip hükümetin kabul edebileceği sınırlarda hazırladıktan sonra, ismini de “Türk Kadınlar Birliği” olarak değiştirip yeniden vilayete başvurdu. Birliğin 23 maddeden oluşan nizamnamesinin değiştirilen maddeleri şunlardır:

Türk Kadın Birliği Nizamnamesi:

Madde 1 – 7 Şubat 1340 tarihinde İstanbul'da Türk Kadın Birliği namıyla bir cemiyet teşkil edilmiştir.

Madde 2 – Türk Kadın Birliği, Türk kadınının içtimai ve siyasi haklar karşısında her türlü mesuliyet ve alaka-i vataniyesini isbat edecek bir seviyeye erdirmeye çalışacaktır.

Madde 3 – Birliğin maksadı: Kadınlığı fikri ve içtimai sahalarda yükselterek asri ve müteakmil bir mevkiye erdirmektir. Birlik bu gayeye vusül için, genç kızları hakiki valide olarak yetiştirmek, kadınlık alemindeki feci içtimai yaraları teşfiye etmek, dul, bakes ailelere ve tahsili iptidaideki çocuklara yardım etmek, fakir çocukları tahsil ettirmek, yeni neslin maddi ve manevi terbiyesiyle meşgul olmak, kadınlığı harici hayat mesaiye teşvik etmek için sarfi mesai ederek konferanslar tertip ve eserler neşreylemek hususatına bezli gayret edecektir.

Madde 8 – Türk Kadın Birliği, gayesinin tamimi için mefkuresinden ayrılmamak şartıyla kavanin-i mahsusasına tevfikân muhtelif teşkilat vücuda getirebilir. Bütün Türkiye vilayet ve kazalarında iş bu nizamnameyi ma-be-tatbik ittihaz etmek ve azası yüz kişiden dun olmamak ve merkezi cemiyete merbut olmak üzere bir Kadın Birliği şubesi tesis olunabilir.

Kongrelerde merkez şube murahhasları davet olunur. Nizamnameye ait tadilat ve tebeddülât ancak merkez kongrede icra olunur. Harice karşı cemiyeti umumi merkez temsil eder.

Madde 23 – Hey’et-i idare murakabesi altında kadın, erkek azadan mürekkep ilmi, edebi, sıhhi, terbiyevi, hukuki encümenler teşkil edecektir.¹³⁰

Nizamname bu haliyle hükümetçe uygun bulunmuş, bir hafta içinde cevap verilerek TKB’nin varlığının onaylandığı kurucularına bildirilmiştir. İktidar ideolojik çizgisinde modernleşme olgusunun en önemli simgesi saydığı, cumhuriyetin modern, aydın, çağdaş kadın prototipini oluşturacağı inancıyla böyle bir derneğe izin vermiştir.¹³¹ Sonuçta 7 Şubat 1924 tarihinde “Türk Kadınlar Birliği” adı altında Cumhuriyet döneminin ilk kadın derneği kurulmuştur. Nezihe Muhittin ve arkadaşları bundan böyle TKB çatısı altında yollarına devam edeceklerdir. Muhittin, TKB’nin kuruluşuna ilişkin düşüncelerini eserinde “Kadın Birliğini Niçin Kurdum” başlığı altında şöyle aktarır:

“Milli Hareket başladığı günlerden beri kadınlığımızın hazırlanmış olduğunu gösteren şuurlu hareketleri görmekten gelen içimde büyük bir ümit canlanmıştı. Cumhuriyet ilan edilir edilmez bu ümit ve emel tamamıyla kuvvetlendi; büyük bir ileri görüşlülük ve yetenek gösteren kadınlığımızın ciddi bir program ve düzenli bir çalışma ile kendi özelliklerini de önemle düşünerek bir bütün halinde çalışması. Bu tamamıyla eyleme dönüştürülecek bir fikir halinde gelişmişti. Bu fikrin iki ciddi noktasından önemlisi; Milli Mücadele esnasında milletin tümü içinde çalışmaya başlayan Türk kadınının, bu büyük heyecanın sonunda gene eski ilgisizliğe dönmesinden doğan bir endişe idi; kalan kısmı ise yüzyılların etrafında ördüğü bir takım olumsuz gelenek ve düşüncelerle savaşmak kararlılığından doğuyordu.

29 Ekim 1923 gününün gecesi sevinç dalgalarıyla dolup taşan sokaklara bakan pencereimde gözlerim yaşararak derin ve sonsuz bir heyecanla sabahı bekliyordum. Benim gibi şu mutluluk ve yükseliş bayramını seyrederken kalpleri heyecanla çarpan kim bilir ne kadar kadın vardı? Aldığım ilham çok kudretli bir etkiyle benliğime yerleşiyordu, sabahtan tezi yok faaliyete atılacak ve yeni bir kadın derneğinin ilk esaslarını hazırlayacaktım. Gerçekte de ertesi günden itibaren kararımı uygulamaya koymaya başladım.

Bu fikir ve atılımı önce bildiklerime açtım, amacımı anlattım. Bir kısmı memnuniyet ve şiddetli arzu, bir kısmı tereddüt, bir kısmı itiraz ve korku, bir kısmı da anlamamazlık eseri gösterdiler.

¹³⁰ Muhittin, *a.g.e.*, s.101-102.

¹³¹ Ateş, *a.g.m.*, s.458.

Kadın Birliği'ni kurduğum esnada kendilerinden kuvvet aldığım içten ve ciddi arkadaşlarımın isimlerini bir teşekkür olsun diye saymak istiyorum. Şükufe Nihal, Matlube Ömer, Naile Vahap ve Muhsine Salih Hanımefendi'ler yalnız Kadın Birliği'nde değil bütün hayır dernekleriyle de alçak gönüllülükle çalışarak kadınlığımıza hizmet etmiş kadın simalarıdır. Hiç şüphesiz, isimlerini anmadığım daha birçoklarının yardım ve etkinliği bana teşebbüsümde belirdi, fakat ben büsbütün büyük bir ümidin arkasında idim. İstiyordum ki memleketimizde ne kadar aydın ve yetenekli kadın varsa hepsi bu kuruluşun etrafında sıkı bir dayanışma ile toplansın. Yazık ki hayallerim boşa çıktı. Gerçek büsbütün başka şekilde gelişti.

Sebepsiz tereddüt, anlamsız korku ve ihtiraslar pek çabuk yok edilebilecek sorunlardı. Nitekim böyle oldu. Fakat benim hayal ettiğim binler ve binlerce kadın akımı yerine ancak 500 üye toplayabildim. Bununla gözümlü ve ruhum asla doymamıştı. Beni ümitsizliğe düşüren nokta toplananların içinde gerçek aydınların azlığı idi. Bu katılmamanın gerçek nedenlerini olaylara dayandırarak açıklayacağım.

Birbirini tenkit, birbirinin yaptığını beğenmemek yahut daha doğrusu beğenmemiş görünmek, yeteneği olsun olmasın üstünlük iddia etmek kadın kalbinin amansız illetlerindendir. Esasen cumhuriyetin kadınlar hakkında gösterdiği cömertlik kadın mücadelesine ihtiyaç bırakmayacak kadar verimli ve sevecendi. Kadın çorak ve kapalı bir ortamdan birden bire verimli ve açık bir alana çıkmıştı.

Sayıları devamlı olarak artan liseler ve ortaokullar öğrenim ve eğitime susayanları tatmin ediyordu. Özellikle, evvelce mesleğine sınırlı kalmış olan meslek hayatı, eşitlik ile kadınlara da kapılarını açmıştır. Gerek Cihan Savaşı'nın ekonomik etkileriyle kendini şiddetle duyuran maddi gereksinim, gerek yıllarca ihmal edilerek yoksun kalmaktan gelen ruhsal heves, aydın kadını eğitim ve meslek eşitliğinden kana kana yararlanmak için, Kadın Birliği'nden uzaklaşıyor, aydın kadınlarımız çalışmayı, para kazanmayı, bilim ve irfanlarını yükseltmeyi daha evvel düşünüyorlardı; bu nedenle Kadın Birliği aydın kadrolarımızın tam bir ilgi ile katılmalarından yoksun kalmıştır.

Aydın Türk Kadını; doktor, avukat, öğretmen, müdür, sanatçı, tüccar, kimyager, hakim, mühendis, bilim adamı ve memur olmayı Kadın Birliği üyeliğinden evvel düşünerek gelişme sürecini tamamlamaya çalışmaktadır.¹³²

Nezihe Muhittin başkanlığında kurulan cemiyetin yönetim kurulunu Muzaffer Hanım (genel sekreter), Nimet Rumejde (sorumlu delege), Latife Bekir, Şaziye Atıf, Sabiha

¹³² Muhittin, *a.g.e.*, s.64.

Zekeriya, Halet Şükrü, Güzide Osman, İffet İhsan, Aliye Esad Hanımlar (üyeler) oluşturunuyordu. TKB'nin 7. maddesinde birliğe erkeklerin de “yardımcı üye sıfatıyla dahil olabilecekleri” ancak içtimalara katılma hakları ve reyleri'nin olmadığı belirtiliyordu. Ancak 17. maddeye göre, TKB üyesi erkeklerin arasından heyet-i idare kararıyla müşavir seçilebileceği, bu kişilerin toplantıya katılma ve rey hakkının olduğu belirtilmişti.¹³³ Bu madde uyarınca yönetim kuruluna müşavir olarak Doktor Fethi Bey de dahil edilmişti.

Cemiyetin kuruluş amacı, “siyasi nitelik taşımayan her türlü etkinliği yapmak, kadınlarla ilgili meselelerde ve toplum hayatında, çalışma hayatında, fikir alanında kadının ilerlemesi ve yükselmesi için faaliyet göstermek, medeniyet içerisinde kadının yer almasını sağlamak, kadınları ve genç nesilleri ilerleme anlayışı içinde eğitmek, Cumhuriyet rejimini benimsetmek, yoksul ve kimsesiz kadınlara yardımcı olmak ve onları çalışmaya teşvik etmek” şeklinde özetlenmekteydi.¹³⁴ Ayrıca TKB'nin “memleketin hayrını ve saadetini isteyen münevver kadınları etrafında toplayıp memlekete faydalı bir teşkilat oluşturmaya çalıştığı” vurgulanmıştı.¹³⁵

TKB bu amaçlarını kurslar ve konferanslar aracılığıyla hayata geçirmeye çalışmıştır. Kadınları çalışma hayatına teşvik eden kurslar açmanın yanı sıra, kadınların eğitilmesi, medeni kanun ile tanınan hakların kullanılması ve yeni meslekler edinmesi faaliyetlerinde öncülük yapmıştır. Kadınların sürücü belgesi alarak şoförlük yapması için kampanyalar düzenlenmiş, kadın polis yetiştirilmesi ve cezaevlerinde gardiyanlara yer verilmesi gibi isteklerde bulunmuştur. Dikiş evleri kurarak kadınlara ekmek kapısı açmıştır. İktisadi gelişmeyi sağlamak amacıyla yerli mallarının kullanılması fikrini yaygın hale getirmek için konferanslar düzenlemiş, yerli kumaşları kullanarak bile kadınlara ekonomiye katkıda bulunabileceklerini anlatmıştır. Müslüman kadını çarşaf ve peçeden arındırmak için mücadele etmiş, düzenlediği bički-dikiş kursları ile kadınların modern kıyafetler giymesini sağlamış, kadınla erkeğin bir arada bulunduğu balolar düzenlemiştir.¹³⁶ Diğer yandan dispanserler açmış, yardım toplamış, dul ve

¹³³ Zihnioğlu, *a.g.e.*, s.151.

¹³⁴ Kaplan, *a.g.e.*, s.141.

¹³⁵ “Kadın Birliği Faaliyeti Hakkında Taraflı Malumat”, *İkdam*, Sayı:9755, 30 Mayıs 1340 (1924), s.2.

¹³⁶ Kaplan, *aynı yer*.

kimsesiz kadınlara el uzatmış, fakir ve yetim çocukların okutulmasını sağlayarak ihtiyaç sahibi, kimsesiz çocuklara kucak açmıştır. Bu faaliyetler TKB'nin kamu yararını gözeterek hayır misyonunu da üstlendiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki TKB'nin vizyonuna hayırsever faaliyetleri dahil etmesi bilinçli bir harekettir. KHF girişimiyle tepkileri üzerine çeken cemiyet, asıl amacını gizlemek için tavrını yumuşatmış, kabul edilebilir faaliyetlerle toplumda olumlu bir imaj yaratmaya çalışmış böylelikle hükümet üzerinde iyi bir izlenim uyandırmıştır. Nitekim TKB, hükümet tarafından menafi-i umumiyeye hadim bir dernek olarak nitelendirilmiştir.

Birlik kurulduktan sonra bu faaliyetlerini Anadolu geneline yaymak ve buralardaki kadınların da bilinçlenmesine yardım etmek amacıyla şubeler açmaya başlamıştır. Nezihe Muhittin Denizli'de (1926) ve Üsküdar'da (1927)¹³⁷, Oruz da Diyarbakır'da (1927) şube açıldığını belirtir.¹³⁸ Bu örgütlenme ağının kurulmasıyla kadın hareketi daha geniş bir coğrafyaya yayılma imkanı bulmuş, kadının haklı sesi ve talepleri uzak mesafelere taşınmıştır. Bu dönüşümler cılız bir ses ve çelimsiz adımlarla ortaya çıkan kadınlık davasının gür bir sesle savunulmasında gelecek kuşaklara cesaret vermiştir.

¹³⁷ Muhittin, *a.g.e.*, s.104.

¹³⁸ Oruz, *Atatürk Döneminde Türkiye'de Kadın Devrimi*, İstanbul, 1986, s.26.

III. BÖLÜM

TÜRK KADINLAR BİRLİĞİ'NİN FAALİYETLERİ

3.1. NEZİHE MUHİTTİN'İN BAŞKANLIĞI DÖNEMİNDE TÜRK KADINLAR BİRLİĞİ'NİN FAALİYETLERİ (1924-1927)

TKB kurulduktan hemen sonra çalışmalara başladı. Faaliyetleri kadınların eğitilmesi, meslek sahibi olması, yüksek statülü mesleklere girmesi, kadının çalışma yaşamına kazandırılması şeklinde kadınlığı düşünsel, sosyal ve ekonomik sahalarda yükselterek çağdaş ve ileri bir düzeye ulaştırma doğrultusunda gelişti. Birlik ilk iş olarak yetimlere ve asker çocuklarına yardım amacıyla İstanbul'un beş yüz seksen mahallesinde bir araştırma yaptı. Araştırma sonucunda tespit edilen iki yüz yetimin mağduriyetini gidermek amacıyla bir yetimhanenin tesisine girişildi. Kurulacak yetimhaneye yer tahsisi için de Latife Hanım'a başvuruldu. Latife Hanım'ın aracılığıyla Maarif Vekaletinden böyle bir yer açılması için izin çıktı. Bunun üzerine TKB, "Eytamhane Darussınai" projesini hazırlayarak vekalet sundu.¹³⁹ Aynı yıl TKB uluslararası platformda çektiği ilgiden dolayı Beynelmilel Kadınlar Kongresi'ne katıldı. Derneğe üye olabilmek için önce Barış Derneği'ne üye olma koşulu aranıyorsa da Nezihe Muhittin'in "Türk'ün daima barışsever olduğu ve de barış ve savaş meselelerinin hükümete ait bir sorun olduğu" sözleriyle Birliği bu cemiyete kabul ettirmesi TKB adına önemli bir gelişmeydi. TKB'nin bir yıl içinde gerçekleştirdiği diğer faaliyetleri Muhittin kitabında şöyle sıralamıştı:

Kadın Birliği;

- Beşyüz yetime elbise, kundura, çorap, şeker ve saire dağıtılmıştır,
- İkiyüz dul kadına para yardımı yapılmıştır,
- İkiyüz genç kıza ayakkabı dağıtılmıştır,
- Onbeş yetimi çeşitli kuruluşlara yerleştirmiştir,
- Yirmi hanıma iş bulup yerleştirmiştir,
- Dul ve fakir hanımlara iş vermek suretiyle ücret sağlanmıştır,
- Bütün İstanbul Mahallelerinde fakir ve yetim çocukların istatistiğini tespit etmiştir,

¹³⁹ "Kadın Birliği", *Cumhuriyet*, Sayı:1, 8 Mayıs 1340 (1924), s.3.

- Ayrı bir binada dikiş evi kurmuştur,
- 341 yılı bir sergi düzenlemiştir.¹⁴⁰

Şubat 1925'te TKB, İstanbul'da boşalan bir milletvekili seçimi sırasında kadın mebus adayı göstererek stratejik bir atılım yaptı. Bu atılım propaganda niteliği taşıyordu. Amaç konuyu gündeme getirerek kamuoyunu ve TBMM'yi kadınlara oy hakkı vermek için etkilemek, kadın haklarını savunacak öncü kadınların seçimini sağlamaktı.¹⁴¹ TKB Halide Edip ve Nezihe Muhittin Hanımları İstanbul mebusu adayı gösterdiğini duyurdu. Ancak aynı dönemde Piran'da baş gösteren Şeyh Sait İsyanı bu harekete büyük tepkilerin gelmesine neden oldu. Bu konuda ilk tepki *Cumhuriyet* gazetesinden geldi. Gazete alaycı bir üslupla Birliğin aday gösterme kararını eleştiriyordu. Gündemde halledilmesi gereken çok daha mühim meseleler varken hanımların mebusluk seçimiyle uğraşmalarını ciddiyetsiz bulduğunu belirterek, siyasal hakların İstanbul kadınlarından çok Anadolu kadınlarının hakkı olduğunu savunuyordu:

“Can sıkıcı bir takım vukuat arasında bazen insana şöyle her günkü hadiseler arasında düşünmek ve konuşmak imkanını veren fırsatlar da oluyor. Mesela Kadın Birliğinin şehremanetine müracaatı gibi...Havva kızlarına karşı bu sütunlarda borcumuz yalnız nezaket ve zarafetten ibaret olacağına göre galanlık hududu haricine çıkmak haiz değilse de madem ki hanımlarımız durup dururken ortaya siyasi hayatta hukuk müsavâtı iddiasıyla çıkıyorlar bu taktirde biz de aramızda kendileriyle müsavi hukuk sahibi insanlar gibi konuşabiliriz. Mesele şudur: İstanbul'da bir mebusluk münhal, herkes bu mebusluğa bir namzet düşünüyor. KB bu iş için reis Nezihe Muhittin Hanım'la Halide Edip Hanımı münasip görüyor, ve şehir emanetine bir beyanname veriyor... Demek oluyor ki: KB reisi Nezihe Muhittin Hanım, KB uzvu Nezihe Muhittin Hanım'ın mebusluk namzetliğini ilan ederken bunun nihayet bir propagandadan öteye geçemeyeceğini biliyordu. “Memlekete hukuki birer vatandaş sıfatıyla ciddi ve aziz hizmetleri sebkât” ettiğini ve etmekte olduğunu Kadınlar Birliği'nin beyannamesinden öğrendiğimiz Nezihe Muhittin Hanım'ın Birlik reisi Nezihe Muhittin Hanım tarafından namzetliğinin konulması şüphesiz memlekete karşı yeni ve büyük ve aziz bir hizmettir. Hiç olmazsa bize Kadın Birliği'nde hanımların nelerle meşgul olduğunu gösteriyor.”¹⁴²

¹⁴⁰ Baykan-Baskett, *a.g.e.*, s.150.

¹⁴¹ Zihnioğlu, *a.g.e.*, s.147.

¹⁴² “Kadınlar ve Mebusluk”, *Cumhuriyet*, Sayı:290, 25 Şubat 1341 (1925), s.1-2.

Bu yazıya kadınlar cephesinden cevap gecikmedi. Ertesi gün *İkdam* gazetesi'ne açıklama yapan kadınlar ortaya İstanbul kadınlığı, Anadolu kadınlığı diye nifak sokmanın faydasız olduğunu belirttiler. “Bizim için Anadolu kadınlığı veya İstanbul kadınlığı yoktur. Türk kadınlığı vardır. Hemşerilerimizden liyakatini ispat etmiş olan kadınlar Anadolu’da veya İstanbul’da olsunlar başımızın tacıdır. Kanun kadınlarımıza vatandaş hakkını verinceye kadar Türk kadını sıfatıyla çalışmaktan geri durmayacağız.”¹⁴³ diyerek kararlılıklarını gösterdiler.

TKB’nin ilk siyasal haklar hamlesi başarısızlıkla sonuçlandı. Ancak kamuoyunun görüşleri de bu şekilde öğrenilmiş oldu. TKB 1925’te fikirlerini daha geniş kitlelere ulaştırmak, kadın hakları konusunda kamuoyunu bilinçlendirmek amacıyla *Kadın Yolu* adı altında bir dergi yayımlamaya başladı.

Kadın Yolu, TKB’nin kurucusu Nezihe Muhittin’in bizzat kendi parasıyla çıkardığı haftalık kadın mecmuasıdır. Daha sonra aylık yayına dönüşür. Kadınların içtimai ve iktisadi bakımdan gelişmesini hedef alan yazıların yer aldığı gazetenin ilk sayılarındaki başlık alt yazısı olan “Asri Türk Kadınının şah-rahıdır (anayoludur)”, 6 Ağustos 1925 tarihli 4. sayıdan sonra değişerek “Türk Kadın Birliği’nin naşir-i efkarıdır” oldu ve adı da *Türk Kadın Yolu* olarak değişti. 16 Temmuz 1925 – 1 Ağustos 1927 tarihleri arasında faaliyetini sürdüren dergi otuz sayı yayımlanır. Emel Aşa, mecmuanın yirmi sekiz sayı çıktığını tespit eder.¹⁴⁴ Derginin kimi nüshalarının kayıp olması bu karışıklığa yol açmıştır. Ateş yoğun çabalarına rağmen yirmi üç sayıya erişebilmiştir. Derginin yazı işleri sorumlusu olan Nezihe Muhittin *Türk Kadın Yolu*’nun neşir gayesini şöyle açıklar:

“Kadın Yolu, Türk kadınının, memleket menafî’inin kendisini davet ettiği mefkurevi hedefe isal edecek bir şehrah olacak ve bu yolun yine kadın elleriyle açılması, bunun kıymetini tebellür ettirecektir.”¹⁴⁵

¹⁴³ “Anadolu ve İstanbul Kadınlığı Yoktur, Türk Kadınlığı Vardır”, *İkdam*, Sayı:10023, 26 Şubat 1341 (1925), s.3.

¹⁴⁴ Emel Aşa, *1928’e Kadar Türk Kadın Mecmuaları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , İstanbul ,1989, s.987.

¹⁴⁵ Nezihe Muhittin, “Kadın Yolu’nun Şiari”, *Kadın Yolu*, Sayı:1, 16 Temmuz 1341 (1925), s.2.

Kadınlara verilmesi gereken hakları müdafaa eden ve bu yolda yazılmış yazılara yer veren derginin yazar kadrosunu şu isimler oluşturur: Aziz Hüdayi, Cemal Zeki (Doktor), Cevriye Cemil, Efzayiş Yusuf, Emine Kamil, Enver Benhan, Ercüment Ekrem (Talu), Faik Ali, Fehmi Zeki, Fuat Necdet, Güntekin (Doktor), Hatice Refik, İrfan Emin, Mezdan Sacid, Münevver Asım, Nezihe Muhittin, Nihad, Osman Faruk, Pakize Ahmet, Raif Necdet, Rıfat (Doktor), Sahir, Seniha Rauf, Şükufe Nihal (Başar), Yaşar Nabi. Üç imza ise rumuz şeklindedir: A.M., K.A. ve M.S.¹⁴⁶

Türk Kadın Yolu dergisinin muhtevasına genel olarak bakıldığında gerek yazı çeşitliliği, gerekse yapılan tercümeler ile fevkalade canlı ve geniş bir çerçeve ile yayınlandığı, kadını, memleketi ilgilendiren her konuyla ciddi şekilde ilgilendiği göze çarpar. Dergide yer alan konu başlıklarını şöyle sıralamak mümkündür: Kadın Hakları (Demokraside Feminizm, Adem-i Müsavat, Dünya Kadınlığı Çalışıyor, Feminizm ve Feminizm sahasında Bazı Mar’uf Simalar), Mektup İktibasları, Cumhuriyet İdaresi (Cumhuriyet’in Türk Kadınlığı Üzerindeki Feyzi), Kadınların Siyasi Hayata Katılmaları (Memleket İşlerinde Vahdet, Bugün Kaç Millette, Kaç Kadın Hakk-ı Siyasisine Malikdir?), İş Hayatı, Maarif, Ahlak (Aile Kadını – Süs Kadını), Kıyafet (Kıyafetlerin Psikolojisi), Evlilik, Aile Hayatı (Kadın-Valide, Kadın-Zevce), Ev Kadınlığı (Ev Hayatı, Ev İdaresi, Ev Kadını Vazifeleri), Çocuk Bakımı, Kadın Sağlığı.

Bunun yanı sıra dergide dünya kadınlığına dair haberler ve değerlendirmeler, edebiyatçılarımıza dair yazılar, şarkı, şiir, karikatür, hikayeler, Ankara ve Cumhuriyet idaresine yazılar, dış politika değerlendirmeleri, bilmeceler, reklamlar, mutfak-yemek yazıları ve Türk Kadınlar Birliği’nin faaliyetlerine yer verilmiştir.

Derginin baş yazılarını yazarak stratejisini belirleyen Nezihe Muhittin, önce kendi şiarlarını yani Türk kadınının sahip olması gereken vasıflarıyla içinde bulunduğu durumu ve buradan mükemmele doğru başlattıkları yolculuğu anlatmaktadır. Muhittin hemen bütün ciddi konulara dair kalem oynatarak, memleketin ilerlemesi yolunda yapılması gereken her çalışmada derginin ve cemiyetin varlığını ortaya koymaya

¹⁴⁶ Aşa, *a.g.t.*, s.989.

çalışmıştır.¹⁴⁷ Muhittin yurtiçi ve yurtdışı kadın kongre ve konferanslarını takip ederek derginin dışarıyla olan bağlantısını ve uluslararası kadın çalışmalarına olan ilgisini daima canlı tutmuştur. Dergide “Dünya Kadın Postası” başlığı altında Batılı feministlerin mektuplarına yer verilir. Kadın Hareketinin Tarihçesi, Dünya Kadın Hareketi vb yazılarla yurtdışındaki feminist dalgadan destek alarak Türk feminizmi bu hareketle ilintilendirilir. “Abla Mektupları” başlığı altında bir genç kıza yazılan mektuplar vasıtasıyla günlük hayattan konular seçilerek bu konular üzerinden genç kızların eğitilmesi ve terbiye edilmesi amaçlanmıştır. Bu seri makalelerle genç kızlara ılımlı bir üslupla tavsiyeler verilerek, karşılaşılabilecekleri maddi ve manevi tehlikeleri önleme yoluna gidilmiştir. Genç kızları içki, eğlence, dans gibi zararlı alışkanlıklardan uzak tutmaya çalışarak ahlak bozukluğunun önüne geçilmek istenmiştir. Toplumun ahlak sağlığının korunmasına yönelik yazılar yanında genel olarak sağlık ya da kadınla ilgili sağlık sorunlarının tartışıldığı bölümler bulunmaktadır. Zamanın tıp bilgilerini açıklayan ve toplumun değer yargılarını da barındıran bu yazılar toplumun kadından beklediği davranışlar hakkında da önemli ipuçları taşımaktadır. Çocuk düşürmek gibi dile getirilmeyen konulara yer verilmesi dikkate şayandır. “Genç Kız ve Kadınlarda İntihar” makalesi bu dönemin önemli bir sosyolojik olgusu intiharlar hakkında görüş bildirmesi açısından önemlidir.¹⁴⁸ Diğer yandan siyasi ve aktüel yazılarla Cumhuriyete sahip çıkmak, milli ihtiyaçlar için yardım tertiplemek ve hayatın her safhasında yer almak hususunda Türk kadını daima teşvik edilmiştir. Cumhuriyetin bu ilk kuşak kadınlarının, onun ideolojisini benimsemiş, onu yürekten destekleyen ve Cumhuriyet’in onlara yüklediği misyona uygun mesleklere sahip, başarılı, asri kadınlar olması için uğraş verilmiş, bir Cumhuriyet kadını yaratılmaya çalışılmıştır. İç ve dış politikaya dair yazılarla memleket meseleleri üzerinde fikirler üretilmiştir. *Kadın Yolu*’nun yayımladığı röportajlar gerek dönemin siyasi ve sosyal yapısını, gerekse Türkiye’nin iç ve dış politikasını aydınlatıcı bilgiler taşımaktadır.

Kadın Yolu, Türk Kadın Birliği’nin ve bu noktada Türk kadın hareketinin amaçlarını ve isteklerini dile getirdiği bir forum oluşturması açısından önem taşır. TKB böylelikle

¹⁴⁷ Ateş, *Yeni Harfler Kadın Yolu/ Türk Kadın Yolu (1925-1927)*, İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Özel Yayını, 2009, s.5.

¹⁴⁸ Hülya Balcı, “1920’lerde Kadın Kimliği ve Türk Kadın Yolu”, *Toplumsal Tarih*, sa:52, (Nisan 1998), s.32.

mücadelesini daha geniş kitlelere ulaştırabilmiş, amaçlarını ve faaliyetlerini bu vasıta ile kamuoyuna duyurmuş, halkın ve basının nabzını tutmuş, iktidara taleplerini iletebilmiştir. Diğer yandan dönemin cinsiyetçi zihniyetine ve uygulamalarına karşı kadınların ideolojik mücadele aracı olarak iş görmüştür.¹⁴⁹ Kadın Birliği'nin öncülüğündeki kadın hareketi henüz tamamlanmamış olan devrimin getirdiği hızlı dönüşüme ayak uydurmaya çalışmakta, haklarını bu değişen platformda aramaktadır. Bir yandan siyasi haklar için mücadele verilirken, dergide kadınları bilinçlendirmeye ve kamusal alana açılmaya yönelik çabalar yer almaktadır. Kadınlara her işi yapabilecekleri inancı aşılarmakta, taassubun engelleri aşarak vatandaş kimliğiyle beraber erkekle eşit bir kadın kimliği oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda *Kadın Yolu* dergisi Cumhuriyet dönemi kadın hareketinin çizgisini belirleyen temel dinamiklerden birisidir. *Kadın Yolu*, Cumhuriyet'in gerçek düşünce yapısını yansıtan yazılarıyla, devrimlerin tartışma zeminini de hazırlamıştır. Dergi dönemin kadınlık üzerine görüşlerini yansıttığı gibi Cumhuriyet dönemi kadın hareketine ışık tutarak kadının haklar mücadelesinde önemli bir belge olmuştur.

Kadın Yolu, Şeyh Sait ayaklanmasının ardından çıkarılan Takrir-i Sükun kanunun yarattığı “suskunluk” döneminde kadınların seslerini duyurmaya aracılık etmişti. Bu suskunluk döneminin ardından kadınlar hak arama mücadelesinde önemli bir adımı 1926 yılında Cumhuriyet Halk Fırkasına üyelik başvurusu yaparak attılar. Nezihe Muhittin, basına verdiği demeçte “madem ki kadınlar inkılaptan sonra her sahada çalışmaya başladılar memleketin münevverlerini sinesine cem etmiş olan Halk Fırkası'na girerek siyasi sahada da çalışmaları en sarıh haklarıdır. Burada da kadınların rey ve efkarından istifade edilecek bir çok cihetler vardır.”¹⁵⁰ diyerek başvurunun gerekçesini açıklıyor, “hukuk-ı siyasiye” konusunda kadınlarla erkekler arasında fark olmadığını belirterek bu hakkın gerekliliğini vurguluyordu. Öyle görülüyor ki Muhittin, fırkada kadınların çalışabilecekleri sahalar kanalıyla kadınların siyasi hayata sızmasını planlıyordu. Bir nevi kadın kolları gibi görev yaparak kamuoyunu siyasi hayatta kadın varlığına alıştırmaya çalışıyordu. Bu başarılırsa tedricen siyasi hukuk da kadınlara verilebilirdi. Muhittin planlı ve kararlı bir çizgide hakları yönetimle zıtlasmadan almak

¹⁴⁹ Zihnioğlu, *a.g.e.*, s.156.

¹⁵⁰ “Kadın Birliği Siyasi Hayata Karışmaya Karar Verdi”, *Cumhuriyet*, Sayı: 598, 6 Kanun-i Sani 1926, s.1.

istiyordu. Diğer yandan, siyasal haklar meselesini sürekli gündemde tutmaya çalışıyordu. Üyelik başvurusu da dikkatleri bu yöne çekmek içindi. Bunu da başardı. Kadınların CHF'ye başvuru haberi kısa zamanda manşetlerde yer aldı ve konuyla ilgili hararetli tartışmalar yapıldı. Bu girişimi destekleyenler yanında alaycı bir üslupla eleştirenler, karşı çıkanlar oldu. Neticede TKB'nin üyelik başvurusundan bir sonuç alınamadı. Bununla birlikte 1926 yılında kadınlar cephesinde büyük bir gelişme yaşandı. 17 Şubat 1926 tarihinde TBMM'de Medeni Kanun kabul edildi. Medeni Kanunun kabulü ile Cumhuriyet kadını eski düzende sahip olmadığı haklara kavuştu. Aile kadın-erkek eşitliğine dayalı ortak yaşam biçimi olarak kabul edildi. Kadınlara erkeklerle aynı işlerde çalışma, eşit ücret alma hakkı verildi. Mirasta, boşanmada eşitlik esası kabul edildi, tek eşlilik hükmü getirildi.¹⁵¹ Böylece hukuksal olarak kadınların özgürlük ve eşitlikleri teminata kavuşturuldu. Medeni Kanunla Türk kadınının gelişmesini engelleyen çelik hatlar koparılıp atılarak, Türk kadının çağdaş kadın kimliğine ve statüsüne kavuşmasında önemli bir adım atıldı. Toksa, Medeni Kanunun mutfağında TKB'nin 1924 yılında Türk Ocağı'nda "Aile Kanunu" ile ilgili yaptığı tartışmaların olduğunu belirtir. TKB'nin Medeni Kanuna karşı yaklaşımını ise elimizdeki belgelerin yetersizliği nedeniyle birinci ağızdan öğrenemiyoruz. Ancak genel kanı TKB'nin bu konuda muhalefet etmediğidir. Nitekim Muhittin, "Medeni Kanun'un kabul edildiği 1926 senesi Türk kadın hayatının gerçek bir uygarlık mücadelesi olmuştur" diyerek memnuniyetini dile getirmişti.¹⁵²

Nezihe Muhittin ve TKB 1926 yılında ılımlı bir muhalefet çizgisi sürdürdü. TKB, 1926 yılı boyunca hakları savundu ancak bunu "gürültüsüz patırtısız", iktidarla iyi ilişkiler yürüterek başardı. Bu tutum Aralık 1926'da gündeme gelen belediye seçimleri girişimlerinde belirgin bir şekilde sergilendi. TKB, Belediye seçimlerine katılmak için Ekim ayında hükümet nezdinde yeniden girişimde bulundu.¹⁵³ Birlik, Belediye Kanunu ile kendilerine siyasal haklar verileceğini ve yerel seçimlere katılabileceklerini umuyordu. Bu nedenle kendi yayın organı olan *Türk Kadın Yolu*'nda "Türk Kadını

¹⁵¹ Emel Doğramacı, "Atatürk ve Kadın", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.V, sa:13, (1988), s.101, Doğramacı, "Atatürk ve Kadın Hakları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.VIII, sa:24, (1992), s.446. Aysel Çelikel, "Atatürk ve Kadın Hakları", *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı*, c.IV, (1989), s.33.

¹⁵² Baykan- Basket, *a.g.e.*, s.119.

¹⁵³ Zihnioğlu, *a.g.e.*, s.186.

Belediyeciliğe Alıştırmak için İhtizari Program” adıyla bir program oluşturarak, belediyeciliğe hazırlanacak kadınların neler yapmaları gerektiğini maddeler halinde sıraladı:

Seçime katılmadan evvel yapılması gerekli olan işler:

- 1- Her yerde oturan kadınların ayda beş kuruş ödemede bulunarak kendi mahallesindeki fakir ve muhtaç yeni doğan çocuklarına süt ve sair gıda maddesi ile yeni doğmuş çocuklara uygun sağlık bakımı ve giyecek sağlanması. Ve bunların kullanış biçimi konusunda rehberlik edecek mahallenin okumuş ve bilgili hanımlardan kurulu küçük bir kuruluş.
- 2- Aynı çevrede olan her on mahallede oturan hanımların katılmasıyla seçilmiş bir kurul tarafından belediyenin yapacağı çocuk bahçelerine bakmak ve eksiklerinin tamamlanması ve özürlülere yardım.
- 3- Evlerde, sağlık kurallarına ve temizliğe dikkat. Salgın hastalık dönemlerinde hastaları ayırmaya dikkat.
- 4- Sokakların temizliği ve civarda çöplerin toplanmasından dolayı belediyeye şikayet.
- 5- Çocukların sigara içmemesine ve sokak kumarları oynamamasına yardımcı olmak.
- 6- Genç kızlara felaketten korunma.
- 7- Küçük atölyeler tesisi: Terzihane, çamaşır, ütü ve kola atölyeleri, tezgahlar. Ve ürünlerin o mahallelerde tüketimini sağlamak. Atölyelerde mahallelerin muhtaç ve fakir kız ve dul kadınlarını çalıştırma. Bütün gelirin zorunlu giderlerden sonra işçilere eşit olarak dağıtılması.¹⁵⁴

Ardından seçime katıldıktan sonra uygulanması kararlaştırılan program kamuoyuna duyuruldu. Buna göre Birlik üyeleri alkol, kumar ve yoksulluktan kaynaklandığını düşündükleri fuhuşun yasaklanması için çalışma düzenleyecekti. Kumaş fabrikalarında kadınların çalıştırılması, Belediye işlerinde temizlik koşulu aranması, sokakların ve dükkanların temizliğinde kadın müfettişler kullanılması, yetimler yurdunun kadınlar yönetimine verilmesi gibi faaliyetlere hız verilecekti. Gayri meşru çocukların geliştirilmesi ve eğitimi, doğumhanelerin kurulması, hapishanelerin ıslahına çalışılacak, milli kumaş ve sanat ürünlerinin kullanılmasına dikkat edilecek Cumhuriyet’in gelişmesine her noktada yardımcı olunacaktı.¹⁵⁵

Türk Kadınlar Birliği bu yıllarda yurt dışı ilişkiler ve etkinliklerde de başarılı sonuçlar elde etti.. Bu süreçte Nezihe Muhittin TKB başkanı olarak ülkemizi temsilen 1926

¹⁵⁴ Baykan-Baskett, *a.g.e.*, s.166.

¹⁵⁵ Baykan-Baskett, *a.g.e.*, s.167-168.

yılında “Dünya Kadınlar Kongresi”ne katıldı. Bu TKB’nin genel olarak da kadın hareketinin ne kadar mesafe kat ettiğini gösteren anlamlı bir gelişmeydi. Daha düne kadar evinin kapısını tereddütle açan Türk kadını artık dünyaya açılmakta, sesini uzak mesafelere duyurabilmekteydi.

1927 yılında gelindiğinde TKB çok önemli mesafe kat etmişti. Kuruluşunun üçüncü yılında TKB etkinliğin zirvesine ulaşmıştı. Kuruluşundan beri kamuoyunda gündem yaratmış olan TKB için 1927 yılı, basında daha fazla yer alması, yoğun etkinlik programıyla benzersiz bir yıldır, ancak büyük düşüşler ve düş kırıklıkları da bu yılda yaşandı. Bu dönemde TKB’nin daha mücadeleci ve politik bir çizgide hareket ettiği görülmektedir. TKB üç yıllık süre zarfında İstanbul dışındaki kentlerde de örgütlenmiş, Denizli, Afyon ve Aydın’da şubeler açmıştı. İstanbul’un çeşitli mahallelerinde de örgütlenmeye karar vermiş, Bakırköy’de ve Üsküdar’da şubeler açmıştı. Yıl sonuna doğru ise Diyarbakır şubesi açıldı.¹⁵⁶ Açtığı şubeler aracılığıyla etkinliğini arttıran TKB, 1926 yılında Medeni Kanun da kabul edilmesiyle kendini daha güçlü hissederek siyasi haklar hususundaki çekingen tavrını bir kenara bırakarak etkin bir mücadele başlattı.

TKB yardım amaçlı sosyal faaliyetlerden başka, asıl olarak kadınların siyasi haklarının kazanılmasında öncü faaliyetleri ile diğer kadın cemiyetlerinden ayrılmaktaydı. Siyasi hakların kazanılması için kadınlar lehinde kamuoyunu hazırlamak, uluslararası kadın kongrelerine katılmak ve seçme seçilme hakkı isteyen kadın cemiyetlerini desteklemek, diğer kadın teşkilatlarıyla ilişkiler kurup Türkiye’de kadın kongreleri düzenlemek TKB’nin etkinlik programının ana temasıydı.¹⁵⁷ Siyasi haklar söylemi daha kuruluş yıllarında devletin kulağına hoş gelmese de TKB siyasi meselelerle ilgilenmekten geri durmamıştı. Nitekim 1925 yılında Birlik başkanı Nezihe Muhittin, Türk kadınının henüz siyasi haklara sahip değilse de yakında bu haklara kavuşacağını açıklamaktan çekinmemişti.¹⁵⁸ Muhittin, Batıdaki kadın hareketinin en önemli başarısı olarak nitelediği bu hakkın ne denli gerekli olduğuna *Kadın Yolu*’nda şu sözleriyle dikkat çekiyordu:

¹⁵⁶ “Türk Kadın Birliği Havadisleri”, *Kadın Yolu*, Sayı:26, 15 Kanun-i Sani 1927, s.16.

¹⁵⁷ Kaplan, *a.g.e.*, s.142.

¹⁵⁸ Nezihe Muhittin, “Cumhuriyetin Türk Kadınlığı Üzerindeki Feyzi”, *Kadın Yolu*, Sayı:2, 25 Temmuz 1341(1925), s.18.

“Bu kuvvetli dünya cereyanından şüphesiz bizler de nasıpdar olacağız. 20 sene evvel uzak diyarların bazı hareketlerini gazete havadisleri verirken, bizler bunları gulyabani efsanesi gibi dinlerdik. Fakat bugün müdrik-i rey sahibi olmayan tufeylidir.”¹⁵⁹

Muhittin, tüm kanunlara uymaya, her vatandaş gibi vergi vermeye zorunlu olan Türk kadınının oy hakkından mahrum edilmesinin anlamsızlığına işaret ederek kadınların hak talebini meşrulaştırmaya çalışıyordu:

“Öğretim cins ayırmaksızın bir mecburiyet hükmünde genişletilmiş olmasına binaen Türk kadınının maduniyeti mevzu-i bahis olamaz. Halbuki seçim meselesinde seçmenin mutlaka okuma bilmesi de mecburi değildir. Kahvehane köşelerinde miskinane esrar çekilen birine verilen bu hak, kendini müdrik, tahsili mükemmel bir kadından esirgenebilir mi?”¹⁶⁰

Kadınlara çeşitli hakların tanındığı sırada seçme ve seçilme hakkının verilip verilmeyeceği üzerinde en çok tartışılan konu idi. Cumhuriyet’in ilk yıllarında kadınların vatandaşlık ve siyasal haklarının tanınması için gereken liyakati ispat edemediklerini öne süren yazar ve aydınlar tarafından, “Kadınlar haklarını almak için yeteri kadar çalıştılar mı?” “Bu hakları kazanmak için ülkede gereken yararlılığı gösterdiler mi?” sorularıyla başlatılan liyakat tartışması kadınların önünde ilk yıllarda büyük bir engel oluşturdu.¹⁶¹ Nezihe Muhittin son on beş senedir kadınların faaliyetlerinin ve düşünsel katkılarının bu mevkiye sahip olmalarını zorunlu kıldığını belirterek, kadının başarabileceği her işte memlekete yararlı olması ölçüsünü getirdi. Ona göre, milli harekette rüştünü ispat eden Türk kadını harpte ve zaferde erkekten ayrı kalmayarak hissesine düşeni yapmış, vatanın sadık ve hakiki evlatları olduğunu kanıtlamıştı. Fikir sahasında da varlığını göstermişti. Milleti ilgilendiren genel ve ortak amaçlarda ereğe ulaşmak için kadın erkekten hiç geri kalmamak kararlılığını ispat etmişti.¹⁶² Kemalist yazar ve aydınlar “O halde Millet Meclisi’ne seçilmeyi hak edenler İstanbul kadınları değil, Anadolu kadınlarıdır” diyerek Muhittin’in bu sözlerine karşı

¹⁵⁹ Nezihe Muhittin, “Kadın Yolunun Şiari”, *Kadın Yolu*, Sayı:1, 16 Temmuz 1925, s.2.

¹⁶⁰ Muhittin, *aynı yer*.

¹⁶¹ Zihnioğlu, *a.g.e.*, s.102.

¹⁶² Baykan-Baskett, *a.g.e.*, s.114-115.

çıktılar.¹⁶³ Ancak Muhittin, “Bu hakları onlar vermeseler de biz alacağız. Hiç şüphesiz hak azmin, fiilin ve liyakatındır” diyerek bu yolda azimle ilerleyeceğini belirtti.¹⁶⁴

Resim 1:

Cumhuriyet, Sayı: 598, 6 Kanun-i Sani 1926, s. 1.



1927 yılına gelindiğinde kadın hakları hususunda epeyce yol kat edilmişse de siyasi haklar konusunda genel kanı zamanın erken olduğuydu. Çünkü pek çok kişi ve kuruluş kadına Medeni Kanun ile tanınan haklardan tedirgin olmuştu. Özellikle muhafazakar çevreler bu tür hakların dine aykırı olduğunu savunarak karşı çıkmaktaydı. TKB bütün bu olumsuz görüşlere rağmen başta kadın hakları olmak üzere kadınlara siyasi alanda hak tanınması için faaliyetlere başladı, kamuoyunu hazırlayıp, halkı bilinçlendirmeyi hedefleyen çalışmalar yaparak siyasi hak isteklerinde bulundu. Cemiyet başkanı Nezihe Muhittin, “Kadınların hayatın bütün alanlarında büyük uzmanlık ve beceri gerektiren mesleklerde yeteneklerini ispatladığını, kadının seçme ve seçilme haklarını elde etmesiyle siyasi hayata katılmasının kabul edilmesi gerektiğini” belirterek ülke çapında

¹⁶³ Zihnioğlu, *a.g.e.*, s. 102.

¹⁶⁴ “Türk Kadınının Hakkı”, *Vakit*, Sayı:1967, 4 Haziran 1339 (1923), s.4.

bir “siyasi hak” talebi kampanyası başlattı.¹⁶⁵ Bu doğrultuda başta İstanbul olmak üzere Anadolu’nun birçok şehrinde propaganda amaçlı toplantılar düzenlendi

TKB, 1927 yılının Mart ayında ilk kongresini yapmak üzere hazırlıklara başladı. Kongre tarihi olarak 18 Mart düşünüldü ancak çoğunluğun sağlanamaması üzerine kongre 25 Mart gününe ertelendi. Bu ön toplantıda Nezihe Muhittin birliğin faaliyetleri hakkında bilgiler vererek, birliğin masraf ve bütçesini açıkladı. Muhittin toplantıda kadınların oy hakkı meselesini de gündeme alarak fikri, hukuki hayatta olduğu gibi “siyasi hayata kadın karışmazsa kadınla erkeğin eşitliğinin dar manada sağlanacağını” belirtti.¹⁶⁶ Muhittin ayrıca birliğin daha faal çalışabilmesi için yeni komisyonlar kurulması gerektiğini savundu. Bu doğrultuda TKB’de farklı görevleri üstlenen yedi komisyon kuruldu. Kurulan komisyonlar ve görevleri şunlardı:

Sağlık Komisyonu : Kadın ve çocukların sıhhatiyle ilgilenecekti.

Basın İnceleme Komisyonu : Dünya’da her dilde çıkan gazete ve risaleleri inceleyerek kadınlığa ilişkin her türlü malzemeyi toplayıp çalışmalarda bulunacaktı.

Beynelmilel Kadın Birliği İrtibat Komisyonu : Adı geçen cemiyetle irtibatı sağlayacak, yazışmaları yürütecekti.

Çocuk Edebiyatı Komisyonu : Çocuklar için faydalı eserleri tercüme edecekti.

Hayır İşleri Komisyonu : Hayır amacıyla düzenlenecek etkinliklere kibar sınıfının ilgi ve katılımını sağlamaktı.

Terbiye Komisyonu : Komisyon öncelikle genç kızlar kulübü ve yurdu kurulması için çalışacaktı.¹⁶⁷

Bu komisyonların üyeleri aynı zamanda TKB’nin 1927 yılı faal üyeleri idi. Üyeler arasında erkeklerin yanı sıra yabancı kadınlar da bulunmaktaydı. Ayrıca hayır işleri komisyonu şehrin yüksek ve kibar ailelerine mensup salon hanımlarından oluşuyordu.¹⁶⁸

TKB kongresi 25 Mart 1927 tarihinde İstanbul’da yapıldı. Geçici reisliğe Reşide Hanım, katipliğe Şadan Hikmet Hanım ve Vedat Bey, kongre başkanlığına da Nezihe

¹⁶⁵ Caporal, *a.g.e.*, s.690.

¹⁶⁶ “Erkek Kadına Kadın mı Erkeğe Tabi?”, *Cumhuriyet*, Sayı :1029, 19 Mart 1927, s.1.

¹⁶⁷ Zihnioğlu, *a.g.e.*, s.189-190.

¹⁶⁸ “Kadın Birliğinde İctima”, *Cumhuriyet*, Sayı:1036, 29 Mart 1927, s.3.

Muhittin Hanım seçildi.¹⁶⁹ Kongre başkanı Nezihe Muhittin'in açılış konuşmasındaki "Kadın hakkını bilmelidir. Hiç mesabesinde olan bir kadına, hiçbir şey verilemez" şeklindeki sözleri TKB'nin artık eyleme geçeceği mesajını da içermektedir.¹⁷⁰ Bu sözlerin ardından Muhittin kadınlara oy hakkı tanınması ve yerel seçimlere katılma isteklerini yineledi. Dernek tüzüğünün de bu isteklere uygun hale getirilmesi gerektiğini belirtti. Çünkü tüzük istemlerin gerisinde kalmıştı. Bundan sonra Nezihe Muhittin, TKB'nin üç senelik çalışması hakkındaki heyet-i idare raporunu okudu.¹⁷¹ Raporun kabulünün ardından derneğin tüzüğüyle ilgili değişiklik önerileri tartışılmaya başlandı. Muhittin'in TKB'nin bir "hayır cemiyeti olmadığı, kadının siyasi, içtimai haklara malik olması hususunda teşekkül etmiş bir cemiyet" olduğunu söylemesi, tartışmaları alevlendirdi. Kongreye damgasını vuran asıl konu, tüzükteki ünlü ikinci maddenin değiştirilmesiydi. Bu madde siyasal kazanımları içeriyordu. Nezihe Muhittin kadınların siyasi haklarını elde etmelerinin bir ideal olduğunu iddia ederek konuyla ilgili şu açıklamayı yaptı:

"Nizamnamedeki hukuk-ı siyasiye istihdaf eden madde hiç kimsenin taarruzuna hedef olacak şekilde değildir. Bu ideal şeklidir. Her vatandaş için hakk-ı tamdır. Yarım hak olmaz. Kadının da haklarının tamam olmasını istemek en tabii haktır"¹⁷²

Kongre üyelerinden Emin Ali Bey kadınların siyasi haklar talebinin erken olduğunu öne sürerek karşı çıktı. Kongredeki diğer bir tartışma konusu ise nizamnamedeki erkeklerin heyet-i idareye rey vermesine dair 7. madde idi. Efzayiş Yusuf Hanım'ın karşı çıkmasına rağmen Nezihe Muhittin'in önersisiyle erkek üyelerin idare heyeti seçimlerinde oy kullanmalarına izin verildi. Ancak, idare heyetine üye olma hakkı tanınmadı. Tartışmaların ardından nizamnamenin 2. maddesinde de değişikliğe gidildi. Buna göre:

"Kadın Birliği, Türk kadınının ictimai ve siyasi hakları karşısında her türlü mesuliyet ve alaka-i vataniyyesini ispat edecek bir seviyeye erişmesine çalışacaktır."¹⁷³

¹⁶⁹ "Kadın Birliğinde Dün Mutad Münakaşalar Yapıldıktan Sonra Heyet-i İdare İntihap Edildi", *Cumhuriyet*, Sayı:1036, 26 Mart 1927, s.3.

¹⁷⁰ Muhittin, *a.g.e.*, s.119.

¹⁷¹ "TKB Kongresi", *Kadın Yolu*, Sayı:29, 15 Haziran 1927, s.2.

¹⁷² "Kadınların Siyasi Hukuku Nezihe Hanıma Göre İdealdir", *Cumhuriyet*, Sayı:1058, 19 Nisan 1927, s.3.

Nizamnamede yapılan değişikliğin ardından yeni yönetim kurulu seçildi. Kurul Nezihe Muhittin, Doktor Safiye Ali, Efzayiş Yusuf, Naile Vahap, Kerime Hami, Mediha İhsan, Bedia Tevfik, Güzin Fehman, Efzayiş Yusuf, Matlube Ömer, Muhsine Salih, Fahriye Atıf, Salime Kemal, Aliye Şinasi, Hikmet Nedime Esad, Seniha Rauf Hanımlardan oluşmaktaydı.¹⁷⁴

TKB'nin tüzüğünü değiştirerek siyasi hak istemesi değişik tepkilere neden oldu. Kadınların asli görevinin çocuk doğurmak ve yetiştirmek olduğunu düşünen İstanbul Valisi tüzük değişikliğini onaylamak istemedi. Yine basında kongrenin yasal olmadığı ve mali konularda birlik yönetimin yolsuzluk yaptığı iddiaları ortaya atıldı. Yönetim ilk olarak kongrenin usulsüz olduğuna dair dedikodulara yanıt vererek yeni bir kongrenin yapılmayacağını, ancak yeni bir “tedkik-i hesabat” komisyonunun oluşturulacağını bildirdi. Bunun ardından yeni komisyonlar kurulması için çalışmalar başlatıldı. Terbiyevi, hukuki, sıhhiye ve çocuk edebiyatı komisyonlarının seçimi için birlik merkezinde bir toplantı yapılacağı duyuruldu. Tüm bu komisyonlar kurulurken, siyasi kazanımlar konusunda büyük bir baskı geldiğinden bu konuyla ilgili bir çalışma grubu oluşturulmamıştı.¹⁷⁵

Birliğin tüzüğünde yaptığı değişiklik İstanbul Valiliği tarafından benimsenmemiş ve reddedilmişti. Ayrıca değişiklik Ankara'nın görüşü ve onayı alınmaksızın yapıldığı için bürokraside de tereddüt uyandırmıştı. Kadınlar vilayetin bu tutumu karşısında isyan ederken hükümet aynı görüşü paylaşmamış değişikliği sakıncalı bulmayarak İstanbul Hukuk İşleri Müdürlüğü'nden tüzüğün onaylanmasını istemişti.¹⁷⁶ Böylelikle siyasi hak talebi dernek tüzüğüne girdi. Bu değişikliklerle siyasi faaliyetlerde bulunacak kadın cemiyeti haline getirilen TKB, ilk defa siyasi amaçlar için çalışan cemiyet ünvanını kazandı.¹⁷⁷

¹⁷³ “Kadın Birliğinde Dün Mutad Münakaşalar Yapıldıktan Sonra Heyet-i İdare İntihap Edildi”, *a.g.y.*

¹⁷⁴ Gürkan Bozkır, “Türk Kadının Siyasi Haklarını Kazanması ve TKB”, *Toplumsal Tarih*, sa:75, (Mart 2000), s.22.

¹⁷⁵ Bozkır, *a.g.m.*, s.22.

¹⁷⁶ Toprak, “1935 İstanbul Uluslararası Feminizm Kongresi ve Barış”, *Düşün*, sa:24, (Mart 1986), s.26.

¹⁷⁷ Caporal, *a.g.e.*, 691.

TKB'nin kongresinde kadınlar için oy hakkı istenmiş ve gelecek yerel seçimlere katılım için girişimde bulunulması kararlaştırılmıştı. 1927 yılı seçimleri yaklaştıkça TKB, etkinliklerini daha da yoğunlaştırdı. Bir taraftan kongre, konferans gibi toplantılarla kamuoyu çalışmalarına hız verirken, diğer yandan kadınların siyasal haklarını yeniden gündeme getirmeye, kadınları mebus adayı göstererek bir propaganda hamlesi için çalışmaya başladı. Muhittin'e göre, "kadınlık davasını savunacak kadınların Meclis'e girmesi kadın haklarının kazanılması için önemli bir aşamaydı. Muhittin, Meclise giren kadınların hakların kazanılmasına giden süreci çabuklaştıracağını düşünüyordu."¹⁷⁸

TKB'nin son siyasal haklar hamlesi Haziran'da başlatıldı. 5 Haziran 1927'de TKB'nin merkez heyeti Nezihe Muhittin önderliğinde toplandı. Amaç, yapılacak yeni seçimlere kadınların da katılımını sağlamaktı. Muhittin bu niyetlerini basına şöyle açıklamaktaydı:

"İntihabata biz de iştirak edeceğiz. Gayemiz gayet sarihtir: Erkekler gibi sahib-i rey olmak ve mebus intihab edilmek. Önümüzdeki intihabatda –her çi bad-a-bad namzed göstermeye karar verdik. Namzedlerimizi, fırka merkezine bildireceğiz. Bunun istihfaf ile karşılansa bile derhal reddedileceğine şüphemiz yoktur. Fakat, erkek vatandaşlarımız kadar bizim de bu memlekette hak sahibi olduğumuzu hiç olmazsa ispat etmenin zamanı gelmiştir. Her hak bir vazife mukabili olduğuna ve Türk kadını, vazifesine tamamen sadık kaldığına göre, erkeklerin istifade ettiği bu hakdan kendisinin de istifadesini talep etmekte hakkı vardır. Şekil itibarıyla uzun müddet bu gayeye vasil olmaktan mahrum kalsak bile her vesileden bi'l-istifade hakkımızı istemekte devam edeceğiz. Kadınsız inkılap olmadığı hususunda bütün ricalimiz müttefikdir. Biz de zaten en büyük kuvveti aziz Cumhuriyetimizin yüksek umdelerinden alıyoruz ve çok ümid ediyoruz ki bugünkü nesil, temennimizin hakikat olduğunu görmek saadetini de idrak edecektir."¹⁷⁹

TKB'nin merkez heyet toplantısında gelecek seçimlerde kadınların da seçimlere katılmaları yönünde tartışmalar yaşandı. Üyelerin bir bölümü CHF adına kadın aday gösterilmesi gerektiğini, diğer bir bölümü ise kadınlara seçilme hakkı tanınmadığı müddetçe aday gösterilmesinin doğru olmayacağını savundu. Sonuçta çoğunluk Halk Partisinden kadın aday gösterilmesi düşüncesinde birleşti. Ekseriyet böyle bir siyasi hamlenin yapılmasının kadınlar için faydalı olacağına karar verdi. Böylelikle merkez

¹⁷⁸ Zihnioğlu, *a.g.e.*, s.206.

¹⁷⁹ "Kadın Birliği ve Mebusluk", *Cumhuriyet*, Sayı:1106, 6 Haziran 1927, s.2.

heyet ve hukuk encümeni, seçimler başlamadan adayları belirlemek için çalışmalarına başladı.

Ancak kadınların önlerinde büyük bir engel bulunmaktaydı. Anayasada henüz seçilme hakkını elde etmemişken aday olmaları mümkün değildi. Nitekim Sivas Milletvekili Şemsi Bey, “kadınların seçimlere katılma hakkı olmadığının Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda açıkça yer aldığını ve mebuslarda Türk ve erkek olma şartının arandığını” belirterek bu karara karşı çıkmaktaydı.¹⁸⁰ CHF müfettişi İbrahim Tali Bey “kadınların intihaba iştirak etmeleri meselesinin dereceyi kemale” ermemesi nedeniyle seçimlere katılmalarının henüz erken olduğunu söylemekteydi.¹⁸¹ Dönemin TBMM başkanı Kazım Karabekir de paralel bir görüşle “kadınların milletvekili olabilmeleri için henüz anayasal bir izin olmadığını beyan ederek kadınların seçilme hakkından ziyade seçme hakkı için çalışması gerektiğini” belirtiyordu.¹⁸² Kazım Karabekir’in açıklamaları Birlik’te memnuniyetle karşılanmıştı.

1927 seçimleri ilk defa kadınların seçimlere katılıp katılmaması konusunun kamuoyunda tartışılmasına neden olmuştu.¹⁸³ Gelişmelere rağmen kadınların seçimlere katılmasını erken bulanlar hatta onların kamu görevlerini yapmalarına dahi karşı çıkanlar bulunuyordu. Kadınları seçimlere erken bulan fakat onların siyasi isteklerini destekleyenler, “seçilme” hakkından önce ilk adım olarak “seçme” hakkını elde etmesini yani oy verme hakkının kazanılması gerektiğini ileri sürmekteydiler. Bunların yanı sıra kadınların isteklerinden rahatsız olup karşı çıkanlar da bulunmaktaydı.¹⁸⁴

Dernek başkanı ve yönetimin siyasi katılım talepleri basında da büyük yankı uyandırmıştı. Basın, derneğin isteklerini çok radikal bularak derneğe ölçülü olmayı ve isteklerini ılımlılaştırmayı öğütüyordu. Nezihe Muhittin bu tepkiler karşısında “İnkılapları doğuran hamlelerdir. Bu hamlelerimize her seçimde devam edeceğiz ve nihayet bu hakka bizler de her vatandaş gibi katılacağız. Kanunlar sosyal hayatın ihtiyaçlarına intibak eder” diyerek TKB’nin siyasal hakları kazanıp yapılacak seçimlere

¹⁸⁰ “Kadınlar da İstiyor”, *Milliyet*, Sayı:474, 7 Haziran 1927, s.1-2.

¹⁸¹ Bozkır, *a.g.m.*, s.22.

¹⁸² “Kadınların Mebusluğu”, *Milliyet*, Sayı:478, 14 Haziran 1927, s.1-4

¹⁸³ Bozkır, *a.g.m.*, s.22..

¹⁸⁴ Kaplan, *a.g.e.*, s.143.

katılma isteğini ısrarla sürdüreceğini dile getiriyordu.¹⁸⁵ Muhittin yaptığı konuşma ile aynı zamanda toplumun gelişmesi ve değişmesi karşısında kanunların yetersizliğine vurgu yaparak hükümetin dikkatini bu konuya yöneltmekteydi.

Kamuoyundan kadınların seçme ve seçilme hakları konusunda yeterli destek bulamayan TKB daha önceki başarısız atılımlarını göz önünde bulundurarak yeni bir yöntemle başvurdu. Bu kez mecliste “kadınlık davasını” savunacak feminist bir erkek adayı göstermeye karar verdiler. Birlik erkek aday olarak da eğer kabul edilirse İstanbul Umur-u Hukukiye Müdürü Kenan Bey’i, Maarif Vekili Şükrü Nail’i ve Pertev Paşa’ları göstereceklerini duyurdu. Ayrıca Birlik idaresi, birliğin amaçlarını sunmak ve kanunlarda bazı değişiklikler yapılarak kadınlara siyasal haklar verilmesini talep etmek için bir arz-ı ta’zimat (saygı sunma) heyeti oluşturup Cumhurbaşkanı’na gitmeyi kararlaştırdı.¹⁸⁶ 19 Haziran’da merkez idare kurulu toplantısında Ankara’ya gidecek kişiler tespit edildi. Nezihe Muhittin, Matlube Ömer, İffet İhsan, Naile Vahab, Safiye Ali, Lamia Refik ve Muhsine Salih, Gazi’nin huzuruna çıkacaktı. Toplantıda ayrıca belediye seçimlerine katılabilmek için hukuk encümeni tarafından program yapılacağı ve en kısa zamanda TBMM’ye takdim edileceği duyuruldu. Toplantıda kadın aday gösterilmeyeceği yinelenmekteydi. Nezihe Muhittin basına yaptığı açıklamada anayasa kadınlara intihab hakkı tanımadığı için kadın aday göstermekten vazgeçtiklerini, esas amaçlarının efkar-ı umumiye’yi konsülte etmek olduğunu belirtmişti. Amaçlarında da başarılı olmuşlardı. Basının “allayıp pullayıp süslediği hadiseler” TKB için faydalı olmuş efkar-ı umumiyenin kadın hareketiyle alakadar olduğu anlaşılmıştı.¹⁸⁷ Sonuçta Mecliste TKB’nin bir erkek aday aracılığıyla temsil edilmesine karar verilmişti. Halk Fırkası aday gösterirken TKB’de erkek aday gösterecekti. TKB böylelikle seçilecek mebuslar arasında feminist bir cereyan yaratmayı planlıyordu.

TKB 19 Haziran’daki toplantısında bir seçim bildirisi yayınlayarak kadın politikaları yürüten bir cemiyet olduğunun bir kez daha altını çizdi. Beynamede TKB politik taleplerini yükselterek kadın hareketine yeni yorumlar getirmekteydi:

¹⁸⁵ “Kadın Birliği ve Mebusluk”, *a.g.y.*

¹⁸⁶ “Kadınlar Mutlaka İntihaba İştirak Etmek İstiyor”, *Milliyet*, Sayı:479, 15 Haziran 1927, s.1-4.

¹⁸⁷ “Kadınlar Namzet Göstermekten Vazgeçtiler, Kadın Birliği Efkar-ı Umumiye’nin Nabzını Yoklamış”, *Cumhuriyet*, Sayı:1117, 20 Haziran 1927, s.3.

“Kadınlar Birliği’nin dünkü içtimada neşrine karar verdiği beyanname aynen:

İntihap hakkına haiz olan erkeklerle intihap hakkına malik olmayan kadınları TC’nin mukaddes inkılabının tevlid ettiği içtimai semerat meyanında kanun-i medeni ile hukuk-ı şahsiye ve medeniyelerine sahip oldular. Bu hususta erkeklere nazaran hiçbir tefrik yapılmayan kadınların hukuk-ı idare ve siyasiye sahasında da aynı hakka malik olmaları lazım gelmektedir. Çünkü bu idari siyasiye haklara malikiyet için lazım olan şartlar şüphe-i irfan ve içtimai ise bu seviye hiç şüphesiz kadınlara da vardır... Anadolu köylü kadını tarlasından başka bir malumu hal etmemiş olan cahil ve basit dimağı bu siyasi hakka mani oluyorsa köyünün hududundan harice çıkmamış ve sapanı ile öküzünden başka bir şey öğrenmemiş olan erkeğin basit ihata-i akliyesi buna mani değil midir? Erkeğin dimağı askerlik etmiş ve bu sebeple diyar diyar gezmiş olması dolayısıyla inkişaf etmişse, son badire-i harpte bilfiil cephelerde çalışmış, kağnısıyla orduya cephane taşımış olan Türk kadınının dimağı münkeşif değil midir? Türk kadını vazifesinin en çetini olan harp cephesinde bile erkekle yan yana yürümüş, mefkurevi mücadelemizde irade-i milliyesini, imanını, istiklalini erkekle beraber izhar etmiştir. Kadın, hatta bir sene evveline gelinceye kadar belki bu kadar fazla hukuka malik değildi. Fakat bugün kadın hayat sahasında pek büyük hatvelerle yürümeğe başlamıştır ve bütün bu haklarına sahip olması lazım gelen an gelmiştir. Türkiye binlerce muallim hanım, yüzbinlerce münevver kadın yetiştirmekte bilhassa İstanbul’da kadın işçiler erkek işçi adedine yaklaşmaktadır. Kadın niçin siyasi haklara malik olmasın? Teşkilatı Esasiyemizde mebus olmak için Türkçe okuyup yazmak kafidir.

Halbuki memlekette kadın nüfusunun laakal sülüsü okuyup yazmayı bilir... Biz kadınların bugünkü hareketimizde umum Türk kadınlarına hitap ediyoruz. Bununla beraber mebusluk için namzet gösteremiyoruz. Teşkilatı Esasiye kanunumuz bugün bu muazzaz emele nailiyeti bahşetmiyor. Fakat gayemize yürümekten de bizi men edemeyecektir. Her tekamül bir teşebbüsün bir cehdin mahsulüdür.

Bu sefer mebus olmazsak bile gelecek devre-i intihabiyede ümidimiz çoktur. Bugün Türkiye’de mebus olabilmek liyakatına haiz yüzlerce kadın vardır. Haliyle kanaat eden tekamüle varmaz. Fakat hakkını bilen ve izhar eden layık olduğu hakka malik olur. Bunun için bütün münevver Türk kadınlığından bu hareketimizle alakadar olmalarını rica ediyoruz... Bu sene mebus namzedi göstermekle belki bir netice alamayacağız. Bilakis şu kadar var ki bununla kadın sesinin yükselmiş olduğu Türk kadınının her türlü hukuka layık olduğu ta’ricen olacaktır. Kadınlığın bu yüksek inkılap hareketini her sene devriyesinde

tes'it edeceğiz ve bu bize her sene mefkuremize, gayemize yaklaştığımızı hissettirecektir.”¹⁸⁸

TKB'nin kadınlar üzerinden yürüttüğü siyaset basının bu cemiyeti mercek altına almasına neden olmuştu. Yeni rejimin ideolojik yayın organı olan *Cumhuriyet* gazetesi sütunlarında TKB'nin haklar mücadelesine fazlasıyla yer vermektedir. Gazetede özellikle kadınların aday gösterilmelerini alaya alan yazılar ve karikatürler ağırlıklı yer kaplıyordu. Aslında *Cumhuriyet* gazetesi iktidarın etkili bir yayın organı olarak kadınların otoriteye ortak olmalarını ya da otorite üzerinde herhangi bir baskı kurmalarını istemiyordu. Yeni rejimin temelleri “halk egemenliği” üzerine kurulmuştu belki ama kadınlar siyasal hayattan dışlanarak uzun süre bu egemenliğin kullanıcısı taraflar olamamıştı. Seçme ve seçilme hakkı yalnızca erkeklere özgü bir hak olarak kabul edilip, kadınlar vatandaşlık haklarını tam manasıyla kullanamadığı müddetçe bu “halk” kavramının içi dolmayacak yarım kalacaktı. Bu aynı zamanda demokrasinin de ihlaliydi. Öyle görülüyor ki Cumhuriyet'in ilk yıllarında demokrasi layıkıyla uygulanamamış, sözde kalmıştı.

Cumhuriyet gazetesi yalnızca kadınların mecliste yer almalarına karşı tutum almamıştı. O kadınların siyasal hayata aktif müdahalelerinden de yana değildi. Nitekim TKB'nin strateji değişikliğine giderek Birlik adına erkek aday göstermesini de bir köşe yazısında şiddetle eleştirmişti:

“Bizim KB hakikaten yamandır. Ne yapar eder kendinden bahsettirmenin çaresini bulur. Hiçbir iş kalmazsa hanımlara üniforma yapmaya kalkışır ve günlerce kendinden bahsettirir. Eğer bu ince reklam fikirleri Nezihe Muhittin Hanım'dan çıkıyorsa kendilerini bir gazeteci sıfatıyla tebrik ediyoruz. Hanımların mebusluğu bahsine gelince işin ciddiyet kısmı ve eşgal-i kanuniyesini erbabına bırakarak diyoruz ki, hanımların mebusluğu hiç de fena olmaz. Mecliste sık sık moda etrafında münakaşalar cereyan eder. Krep döşin ile Krep demirden hangisinin daha iyi olduğuna dair harareti münakaşalar vuku olur. Hanımların balolarda mı yoksa tuvalet mi giyecekleri daha muvafık olacağına dair mesele İstanbul mebusası ile İzmir mebusası arasındaki harareti münakaşayı bütün erkek mebusanların merak ve tebessümle dinleyeceklerine şüphe yoktur... Hulasa işin şaka tarafından tahkik

¹⁸⁸ “Kadın Birliği Arz-ı Ta’zimat Heyetini İntihap Etti: Birlik Namzet Göstermekten Vazgeçmiyor”, *Milliyet*, Sayı:484, 20 Haziran 1927, s.1-4.

edince KB'den hanımların mebusluğunu istemekte hakkı vardır. Fakat feminist erkek mebus intihabı istemeleri tamamen manasızdır. Ya hep ya hiç!”¹⁸⁹

Dönemin karikatür dergilerinden *Akbaba* da kadınların “mebusluk heveslerini” alaya alıyordu:

“Maşallah son aylarda bir kısım hanımlarımız öyle aşırıp taşmışlar, öyle coşup koşmuşlar ki yetişebilene aşk olsun! Saç kestirmekle başlayan erkekleşme merakı, balolara smokinle gelmek suretiyle bir adım daha ilerledikten sonra nihayet haber aldık ki mebusluğa kadar dayanmış. Gazetelerin ilk sayfaları artık makam-ı validemiz Nezihe Muhittin Hanımefendi'nin laakal on sene evvelki tasvirleri ve kadınlığın hukuk-i siyasiye, hukuk-i içtimaiye ve hukuk-i umumiyesine ait temcid pilavlarıyla dolu. Daha birkaç sene evveline kadar ispinoz gibi kafes içinde düşünüp oturan hanımlarımız böyle birden şahin kesilip Millet Meclisine kadar havalanmak istemelerini ben onların hesabında fakat bilhassa bizim hesabımıza biraz tehlikeli görüyorum.”¹⁹⁰

Dergi hanımların seçim propagandası yapıp konferanslar yapmasından rahatsızlığını dile getirerek kadınların siyasi haklar yerine ev işi, çocuk bakımı gibi hanım hanımcık işlerle uğraşmasını bu hususta konferans vermesini öğütüyordu. “Henüz hanımlarımızı tırnaklarının manikürüyle tam manasıyla erler meclisi olan Millet Meclisine sokmaya niyetimiz yok” diyerek kadınların siyasal taleplerine karşı keskin bir karşı duruş örneği göstermekteydi. Bu ifadeler kadının değersiz gösterildiği cinsiyetçi bir söylemin izlerini taşımaktadır. Bugün dahi geçerliliğini koruyan kadını bir “süs objesi” olarak görüp metalaştıran, içi boş bir varlık olarak algılayan, yetersiz ve zayıf olarak tanımlayan bir yaklaşımın yansımasıdır. Atasözlerimizde, deyimlerimizde hep bu yetersizlik-değersizlik göze batırılmıştır. Tarihi bir öğüt kadına “elinin hamuruyla erkek işine karışmamasını” fısıldamaktadır. *Akbaba*daki “tırnaklarının manikürüyle kadınların meclise girmesini” istemeyen sözcükler de bu öğüdün biraz daha kibarlaştırılmış biçiminden öte değildir. Esasen dönemin hakim düşüncesine *Akbaba* tercüman olmuştur. Çünkü Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk toplumunun yapısı kadını meclis kürsülerinde görmeye tahammül edecek kadar olgunlaşmamıştır. Kadınlara seçme-

¹⁸⁹ “Kadınlar Mebus Olursa”, *Cumhuriyet*, Sayı:1118, 21 Haziran 1927, s.1.

¹⁹⁰ “Hanımlar Mebusluk İstiyorlar”, *Akbaba*, Sayı: 471, 16 Haziran 1927, s.1'den aktaran Cemile Burcu Kartal, *Türkiye’de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanma Süreci ve 1930 Belediye Seçimleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005, s.111.

seçilme hakkının devrimlerin ileri aşamasında verilmesi muhtemelen bu sebeptendir. M. Kemal bu geleneksel yapıyı kökten yıkarak kadın haklarını tedrici bir anlayışla inşa etmiştir. Toplum yapısında yaşanan değişikliklerle kadın hakları alanındaki kazanımlar paralel yürütülmüştür. Bu kazanımlarda şüphesiz TKB'nin payı büyüktür.

TKB'nin yürüttüğü mücadele kamuoyunda büyük ilgi toplamıştı. Çok geçmeden bu ilgi Meclise de yansır. 1927 yılı 21 Haziran'ında Meclis, TKB'nin siyasal haklar talebini tartışmaya başlar. Tartışmalar Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu'nun görüşülmesi esnasında yapılır. Kanunun görüşülmesi sırasında kadınların seçime katılma hakkı istemelerine tepki olarak kadınların bu hakkı kazanımları için askerlik yapmaları konusu gündeme getirilir. Giresun Milletvekili Hakkı Tarık Us, Kütahya Milletvekili ve Savunma Bakanı Recep Peker, Menteşe Milletvekili Yunus Nadi kadınların siyasal haklarını tartışır. Askerlik konusunu gündeme getiren Tarık Bey ve Recep Bey kadınların askerlik yapmasını savunurken, Yunus Nadi, kadınların mebus olmak istemelerinden askerlik yapmaları gerektiği sonucunun çıkarılamayacağı ifade eder. Nezihe Muhittin “Hiçbir mecburiyet yokken kadının askerlik yapmasına gerek olmadığını, kadının vatana faydalı evlatlar yetiştirmesinin daha hayırlı olacağını ve intihab hakkının yalnız askerlik vazifesine tekabül etmediğini, herkesin hakkı olduğunu” söyleyerek bu konudaki düşüncelerini belirtir.¹⁹¹ Konu birkaç gün kamuoyunda da tartışılır, basın ve hükümet bu konuda kadınların yanında yer alır. Ancak seçim meselesinde durum böyle olmayacaktır. Meclis genelindeki görüş siyasal hakların verilmesi için zamanın henüz uygun olmadığı ve TKB'nin bu hakları elde etmek için kullandığı yöntemlerin çok aşırı bulunduğu şeklindedir.¹⁹² Mecliste kadınların seçime katılması meselesi henüz olgunlaşmamış bir mesele olarak görülmektedir. Birlik başkanı Nezihe Muhittin Mecliste bu hakkın tanınması yönünde görüş birliği sağlanamaması, basının isteklerin ılımlı olması yönündeki telkinlerine rağmen yılmayacaktır.¹⁹³ Muhittin, mecliste kadınların siyasal haklara er geç sahip olacağını dile getiren konuşmaların ve Atatürk'ün konuya olumlu yaklaşması tesiriyle yasama dönemi bitmeden kadınlarla ilgili büyük değişiklikler olacağına inanmaktadır.

¹⁹¹ “Gazi İstanbul'da”, *Cumhuriyet*, Sayı:1129, 2 Temmuz 1927, s.1.

¹⁹² Caporal, *a.g.e.*, s.692.

¹⁹³ Çakır, “Kadın Tarihinden İki İsim: Ulviye Mevlan-Nezihe Muhittin”, s.11.

Seçimlere katılma hakkının verilmeyeceği anlaşıncı bu kez Birlik adına bir erkek aday gösterilmesine karar verildi. Düşünülen aday feminist olması sebebiyle İstanbul Valiliği Hukuk İşleri Müdürü Kenan Bey'di. Bu gelişmeler devam ederken Haziran ayı sonlarında reis-i cumhur M. Kemal, İstanbul'a geldi. Böylelikle Ankara'ya gitmesi kararlaştırılan ta'zimat heyeti iptal edilerek içinde Naile Vahap, Zahide Lütü, Lamia Refik'in bulunduğu yeni bir heyet oluşturuldu. Bu heyet 3 Temmuz'da Dolmabahçe'de Cumhurbaşkanıyla görüşerek arz-ı ta'zimatta bulundu.¹⁹⁴ Birlik başkanı Nezihe Hanım, M. Kemal'e seçimlere katılmaktan şimdilik vazgeçtiklerini bildirdi. Bu açıklamaların ardından TKB'nin seçim faaliyetleri basın gündeminden düştü. Bir süre sonra TKB'nin erkek adayı Kenan Bey cemiyetteki mevcut görüş ayrılıkları yüzünden adaylıktan çekildiğini duyurdu. Cemiyette kısa bir sessizlik döneminin ardından TKB başkanı Nezihe Muhittin seçimlerde namzet göstermeyeceklerini açıkladı. Yaptığı açıklamada kamuoyunun kadınlık hakkındaki düşüncelerini öğrenmek ve nabız yoklamak için bu işe kalkıştıklarını ve bunu da başarı ile uyguladıklarını belirten Muhittin, kamuoyunun kendilerinden yana tavır aldığını ve desteklediğini belirtti. Sonuçta TKB'nin mecliste temsil istemi gerçekleşmemişti. Her şeye rağmen kadınların siyasal mücadelesinin bu şekilde ses getirmesi Cumhuriyet dönemi kadın hareketine önemli bir katkıdır. Ayrıca feminizmin tanımları bir kez daha yapılarak altı çizilmiştir.

Tüm olumsuzluklara rağmen Nezihe Muhittin, yine de pes etmemişti. Meclisteki muhafazakarlar, basının tutucu yorumları, TKB faaliyetlerinin tartışılmaya başlaması hiçbir Nezihe Hanım'ı durdurmayı başaramamış, Muhittin'in daha kararlı ve siyasi içerikli beyanatlar vermesine engel olamamıştı. "Kadınlık mefkuresi"ni bir varoluş mücadelesi olarak algılayan Muhittin, zamanında başarılı olamasa da gelecek kuşaklara iyi bir miras bırakma peşindeydi. Nitekim Muhittin'in şu sözleri onun haklar mücadelesinde ne kadar kararlı olduğunu güçlü bir göstergesidir:

"Biz seçim haklarımızı elde etmeye dayalı idealimizden vazgeçmiş değiliz. Zira bundan vazgeçersek derneğimizin varoluş nedeni kalmaz. Davamızın zaferi için ölüncüye kadar çalışacağız. Bizim yaşamamız buna yetmezse hiç olmazsa bizden sonra gelenler için ortalığı temizlemiş oluruz."¹⁹⁵

¹⁹⁴ "Kadın Birliği Dün Gazi Hazretlerine Arz-ı Ta'zimattı", *Milliyet*, Sayı:458, 4 Temmuz 1927, s.1.

¹⁹⁵ Muhittin, *a.g.e.*, s.49.

Muhittin'in bu ısrarcı tavrı kadının siyasal haklarının verilmesi istemini gündemde tutarak kamuoyunda tartışma sağladıysa da TKB başkanı ve yönetim kadrosunun oldukça yıpranmasına sebep oldu. Yaşanan gelişmeler istekleri ve yöntemleri aşırı bulunan kadronun yönetimden uzaklaştırılması için muhaliflerine istedikleri ortamı yarattı. Özellikle Muhittin'in yaptığı sert açıklamalar basında büyük yankı uyandırdı. Birlik hayalci olmakla, içinde bulundukları şartları doğru değerlendirmemekle; Türk kadınının ihtiyaçlarına uygun hareket etmemekle suçlandı. Birliğin etkinliklerine dışarıdan yükseltilecek sesler, birliği kendi içinde yol ayrımına götüren tartışmaları körükledi. Birlik içinde çatallaşmalar ve görüş ayrılıkları su yüzüne çıktı.

TKB bünyesinde ilk muhalefet 25 Mart 1927 kongresinde baş göstermişti. Daha o zamanlardan Nezihe Muhittin “müfrit” bir kadın politikası gütmekle suçlanmış basın ve kamuoyundaki kadınların hakları için acele etmemeleri gerektiği yönündeki görüşler TKB üyeleri arasında da taraftar bulmuştu. Dernek başkanı Nezihe Muhittin'in siyasal haklar konusundaki ısrarını sürdürmesine karşın bazı üyeler bunun henüz erken olduğunu düşünüyordu. Nitekim siyasal haklarla ilgili 2. madde değişikliğine TKB'den bazı üyeler katılmamış, bunu “na-mevsim” olarak nitelendirmişlerdi.¹⁹⁶ Diğer yandan kongrenin ardından TKB üyelerinden bazıları basına heyet-i idare seçiminde usulsüzlük ve hesaplarda yolsuzluk yapıldığı için TKB'nin yasadışı ilan edilerek feshedilmesi gerektiğini beyan etti.. Zihnioğlu, bu açıklamayı muhtemelen üyelerden Saime Eraslan'ın yaptığını bildirmektedir. Nitekim Eraslan, Taha Toros'a 1950'lerde yazdığı mektupta yaşam öyküsünü anlatırken Muhittin'in yolsuzluklarını CHF reisine, Valiye ve Emniyet Müdürüne anlattığını açıklamıştır. Zihnioğlu'na göre hükümet Muhittin'in başkanlığından rahatsız olması nedeniyle TKB içindeki muhalif gruptan kadınlarla işbirliği yaparak, Muhittin'i düşürmek üzere böyle bir senaryo kurmuştur.¹⁹⁷ Kongre sonrası muhalif grup Eraslan'ın başlattığı yolsuzluk iddialarını devam ettirdi. Dedikoduların önünü kesmek için yeni bir komisyon heyeti oluşturuldu. Muhittin'in başkanlık dönemine ait üç yıllık bilanço ve varolan belgeler incelenip gelir gider uygunluğu saptandı. Sonuç iddiaları haksız çıkaracak cinstendi. Kongrede yapılan seçimlerin usulsüz olduğu iddiaları ise Vilayete bağlı Hukuk İşleri İdaresinin inceleme yapması sonucu susturuldu. Vilayet kongrenin usulüne göre cereyan ettiğini saptayarak

¹⁹⁶ Zihnioğlu, “Bir Osmanlı Kadın Hakları Savunucusu: Nezihe Muhittin”, s.8.

¹⁹⁷ Zihnioğlu, *a.g.e.*, s.202.

yeni heyeti onaylamıştı. Böylece TKB aklanmış oldu. Muhittin bu sırada çalışmalarının asla hükümetle çelişmediği ve Cumhuriyet'in Türk kadınına daima yardımcı ve hami olduğu açıklamalarıyla hükümetin desteğini almaya çalışıyordu.

1927 kongresi sonrası yaşanan yoğun dönemin ardından Birliğin kendi içinde yaşadığı sorunlar iyice belirginleşmiştir. Bundan sonraki gelişmeler keskin bir muhalefetin izlerini taşımaktadır. Nezihe Muhittin seçimlere kadın aday sokma girişimleriyle tepkileri üzerine çekmiştir. Bu konuda ilk muhalefet Nakiye Hanım'dan gelmiştir. O dönemde Tayyare Cemiyeti ve Türk Ocağı yöneticilerinden olan Nakiye Hanım, anayasanın kadınlara böyle bir hak vermeden kadın aday göstermenin doğru olmayacağını belirtmiştir. Ona göre, zamanı gelince hükümet zaten siyasi hakları kadınlara verecektir. Bu yüzden TKB'nin siyasi haklar kampanyasının ciddiye alınmaması gerektiğini savunur.¹⁹⁸ Bu açıklamaları onu mebusluğa taşıyacaktı. Nitekim 1927 seçimlerinde TKB'nin aday göstermekten vazgeçmesini "Bizim henüz vaktimiz gelmemiştir. Hükümetimiz şimdiye kadar kadınlığımızın layık olduğu her türlü hakkı vermiştir, hatta fazlasıyla" diyen Nakiye Elgün'ün bu sözleri iktidarın hoşuna gitmiş, Elgün'ü 1935'te ilk kadın milletvekillerinden biri yapmıştır.¹⁹⁹

Bunun dışında üyelerden bazıları Birliğin siyasi işlerden çok sağlık, çocuk, kadın gibi hayır işleriyle meşgul olmasını istiyor, bazılarıysa her şeyin sırayla gerçekleşmesi gerektiğini, bu anlamda ilk önce seçme hakkının daha sonra belediyelerde seçilme hakkının ve her şey iyice oturduğunda milletvekili seçimlerine katılma hakkının elde edileceği görüşünü savunuyordu..²⁰⁰ Birlik içinde yaşanan bu krizler dışarıya taşarak mesele bir iç mesele olmaktan çıkmış, kamuoyuna mal olmuştu. Nezihe Muhittin siyasi haklar konusundaki sivri dilli açıklamalarıyla tüm okları üzerine çekmişti. Bu süreçte kadınları destekleyen gazeteler dahi intihap hakkından yana çıkmadı. Hükümet ise kadınlara verdiği desteği geri çekti. Hükümetin desteğini çekişi TKB'nin bir kampına valiliğin izin vermemesiyle açığa çıktı.

¹⁹⁸ Çolak-Uçan, "Nezihe Muhittin", *Kadın Öncüler*, İstanbul: Heyamola Yayınları, 2008, s.79.

¹⁹⁹ Zülal Kılıç, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Kadın Hareketine Genel Bakış", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (1998), s.3.

²⁰⁰ Bozkır, *a.g.m.*, s.23.

TKB'nin kapatılma tehlikesine kadar varan olaylar 1927 yılının yazında başladı. İlk olay TKB'nin Heybeliada'da bir kadın kampı açılması için çalışmalarına başlamasıyla patlak verdi. Nezihe Muhittin erkeklere özel kabul edilen eğlence ve dinlenme hayatından kadınların da yararlanması amacıyla böyle bir organizasyon için kolları sıvamıştı. Böylelikle kadınların toplum hayatına alışması sağlanacaktı. Ancak Birlik planlarını hayata geçirmeden emniyet görevlileri Valilik emriyle kampı izinsiz olduğu gerekçesiyle kapattı. Nezihe Muhittin her ne kadar olayın üzerine gidip durumu valiliğe, valiliği de hükümete şikayet etmişse de sonuç alamadı. Muhittin kendisine geri adım atması için verilen ihbarlara uymayıp direnince de Birlik evrakına Valilik polis yoluyla el koydu.²⁰¹

Hükümetle olan anlaşmazlık Nezihe Muhittin karşıtlarının sesini daha da yükseltmesine neden oldu. Muhalif grup Mart ayında hesaplarda ve idare heyeti seçiminde yolsuzluk yapıldığı iddialarını yeniden gündeme getirerek, Birliğin teftişi talebiyle Valiliğe şikayette bulundu.²⁰² Bu girişimler 10 Eylül 1927'de Birliğin Emniyet tarafından aranmasıyla sonuçlandı. Polis müdürünce yapılan teftiştten sonra Muhittin'in Birlik kasasından Cemiyetler kanununa aykırı olarak beş yüz lira alıp kendisi için harcadığı ve Birlik binasını ikametgah olarak kullandığı öne sürüldü.²⁰³ TKB'nin bazı üyeleri Muhittin'i keyfi hareket etmek ve idare heyetine danışmadan her türlü işte kendini yetkili kılmakla suçladı. Muhittin kendisine yöneltilen suçlamaları reddederek Birliğin teftişi sırasında orada olmadığını ve teftişin yazılı bir belge olmadan ve yetkili kişilerce yapılmadığı için usulsüz olduğunu ileri sürdü. Bu süreç TKB'nin varlığını daha da fazla tartışılır hale getirdi ve şiddetlenen tartışmalar TKB içinde bölünmelere yol açtı. Birlikteki huzursuzluğun artması istifaları da beraberinde getirdi. Safiye Ali Hanım sıhhatinin elverişsizliğini ve Türk kadınlığının daha yüksek surette temsil imkanının mevcut olduğunu ileri sürerek istifa ettiğini bildirdi. Ona göre Nezihe Hanım "Türk kadınlığını temsil hakkını kendinde görmemeliydi ve TKB bugünkü dedikodulu muhitten uzaklaştırılmalıydı."²⁰⁴ Bu istifa Muhittin'i dışlayanların sayısını arttırdı. Yine

²⁰¹ Bozkır, *a.g.m.*, s.23.

²⁰² "Kadın Birliği'nde Kat'i Bir Tasfiye Yapılıyor", *Cumhuriyet*, Sayı: 1201, 12 Eylül 1927, s.3.

²⁰³ Zihnioğlu, "Bir Osmanlı Kadın Hakları Savunucusu : Nezihe Muhittin", s.9.

²⁰⁴ "Kadın Birliği, Türk Kadınlığı Bihakkın Temsil Edilemiyor", *Milliyet*, Sayı:569, 13 Eylül 1927, s.1-2.

de Muhittin direnerek ayrılması için oyunlar yapıldığını ancak istifa etmeyeceğini açıkladı.

Cemiyet içindeki bu parçalanma ve kopuşlar sonu da beraberinde getirdi. Bazı çevrelerin özellikle basının derneğe olumsuz bakışı, dernek içinde yaşanan bunalım ve anlaşmazlığa bir de polisin dernek merkezi içinde arama yapması ve usulsüzlük kararı eklenince Birliğin geçici olarak faaliyetten men edilmesine karar verildi. 19 Eylül günü Birlik defterleri, kasası ve diğer evraklara polis tarafından el konularak, kayıtlar mühürlendi. Birliğin nizamnamesi de fesh edildi. Bu tedbirler artık seçimlere kadınların katılmayacağını gösteren hükümet politikası oldu.²⁰⁵ Hükümet ve onu destekleyen basın Birliğin “aşırı ve zamansız isteklerinin” önünü karalama ve faaliyetlerini durdurma yoluyla almaya çalışıyordu. TKB’nin seçimlere katılma isteklerini aşırı bulan ve bunları hoş karşılamayan bir çok kişi, kuruluş ve gazete bu müdahaleyi destekleyerek çıkması muhtemel bazı olayların önüne geçmek amacıyla bu müdahalenin yapıldığını, buna cemiyetin aşırı isteklerinin ve anlaşmazlıkların sebep olduğunu ileri sürmüşlerdi.²⁰⁶

Birlik faaliyetlerinin durdurulmasının ardından Muhittin son olayları değerlendirmek ve bir çözüm üretmek üzere Birlik üyelerini 23 Eylül günü olağanüstü kongreye çağırdı. Ancak Emniyet kongrenin düzenlenebilmesi için istenen Birlik defterleri ve evraklarını teslim etmeyerek kongreyi men etti. Nezihe Muhittin ve yönetim kurulu hakkındaki evrakı da mahkemeye verdi. Olayları iyice alevlendiren bu karar sonrasında Muhittin’e karşı basının muhalefeti daha da arttı. Kadınların siyasal mücadelesine karşı gelişen hareket ne yazık ki direkt Nezihe Muhittin’in şahsına yönelik bir saldırı hareketine dönüştü. Adeta Nezihe Muhittin’i karalama kampanyası başlatıldı. Basında Muhittin’in istifasına dair haberler hızla yayıldı. Bu sırada Nezihe Muhittin toplanmasına izin verilmeyen heyet-i idareyi Cihangir’deki evinde topladı. Bu toplantı tüm karalama kampanyalarını rağmen az da olsa bir grup kadının Nezihe Hanım ve davasına gönülden bağlılığını ispat etmişti. Nitekim Kıbrıslı Azize Hanım gazeteye verdiği demeçte Birliğin şahsi hücumlarla bozulmasına ve kapanmasına müsaade etmeyeceklerini belirterek sözlerine şöyle devam etmekteydi:

²⁰⁵ Kaplan, *a.g.e.*, s.145.

²⁰⁶ Kaplan, *aynı yer*.

“Cemiyetimizin kapanmasına müsaade etmeyeceğiz. Vakı’ a bazı ufak yanlışlar olmuş ise de bunlara istinaden Birliğin seddi doğru değildir. Birlik de, yeni yürümeye başlayan bir çocuk gibi ilk adımlarda düşebilir, lakin elbette kalkıp yürüyecektir. Birlik memleketimizde kadın mevcudiyetini göstermek ve inkişaf ettirmek isteyen bir teşekküldür. Heyet-i idare a’zasından bir kısmının aidatını muntazaman vermemesi, bu heyetin faaliyyetden men’ edilmesini icab ettirmez. Zaten hangi cemiyet aidatını tamamen topluyor? Herhalde Birliği öldürmeyeceğiz. Birliğin şahsi hücumlarla bozulmasına meydan vermeyeceğiz.”²⁰⁷

Bir başka aza üyelerin küçük şeyleri vesile ederek idare heyetini baltalamaya çalıştıklarını söyleyerek, yeni bir kongrenin hangi tarafın kuvvetli olduğunu göstereceğini belirtiyordu. Yolsuzluk iddialarına ise “cemiyetin heyet-i idaresi işlerinin hesabını vermeye amadedir. Nezihe Hanım’ın aldığı beş yüz lirayı iade ettiğine dair makbuz vardır.” diyerek cevap veriyordu.²⁰⁸

Nezihe Muhittin’in tüm baskılara rağmen isteklerinden vazgeçememesi üzerine muhalif grup Türk Ocağı’nda bir toplantı düzenledi. Toplantıda Nezihe Hanım’ın Birliği kötü bir vaziyete düşürdüğü öne sürülerek yeni bir yönetim kurulu seçimi için kongre toplanması kararlaştırıldı. Kongreye Muhittin ve evrakları mahkemede olduğu için idare heyeti katılmayacaktı. Muhittin ise istifa etmeyeceğini açıklayarak toplantının zaten bir heyet-i idarenin var olduğu gerekçesiyle usulsüz olduğunu açıkladı. Kongrenin yasal olmadığına dair yükselen seslere rağmen 26 Eylül 1927 tarihinde Türk Ocağında kongre yapıldı. Nezihe Muhittin’in kongre teklifini reddeden Emniyet, muhalif gruba onay vermişti. Bu muhalif gruba hükümetin desteğinin bir göstergesiydi. Başkanlığını Latife Bekir’in yaptığı kongrede Nezihe Hanım üzerine hararetli tartışmalar yapıldı. Alışageldiği üzere Muhittin’i karalama kampanyaları, yolsuzluk iddiaları burada da yineleni. Nezihe Muhittin yandaşı bir grup kongre toplamaya önceki yönetimin yetkisi olduğunu belirterek toplanan kongrenin illegal olduğunun altını çizdi. Üyelerden Emrullah Bey, Cemiyetler Kanunu’nun 21. maddesine göre Birliğin feshedilmesi için mahkeme kararı olması gerektiğini bu nedenle de kongrenin yeni yönetim kurulunu seçemeyeceğini savundu.²⁰⁹ Latife Bekir, Birliğin mühürlü olduğunu hatırlatarak eski heyet-i idarenin olmadığını bu nedenle Vali Bey’in emriyle toplandıklarını söyleyerek

²⁰⁷ “Hususi İctima”, *Milliyet*, Sayı:580, 24 Eylül 1927, s.2.

²⁰⁸ Zihnioğlu, *a.g.m.*, s.10.

²⁰⁹ Kartal, *a.g.t.*, s.119.

bu üyeleri susturdu. Sonuçta yeni idare heyetinin ve merkez heyetin seçimleri yapıldı. Seçilen kurul şu isimlerden oluşmaktaydı:

Hayet- İdare: Latife Bekir (Çeyrekbaşı), Saime (Eraslan), Sadiyye, Faize, Reşide, Safiye Ali, Rana Saniyaver, Aliye Esad, Pakize, Kıymet, Mediha Fazlı.

Merkez Heyet: Efzayış Yusuf, Mediha, Nigar, Sadiyye, Sabiha Zekeriya (Sertel), Samiha Kemal, Mutahhara, Hamiyet, Dürdane, Hüsniye, Muhtar, Lamia Refik, Zeynep, Bedia, Seniha, Emine Semiyye, Hayriye Salim, Şükufe Abdurrahman, Seyyime İbrahim.²¹⁰

Yeni heyeti oluşturan üyeler tıpkı basın ve diğer çevreler gibi önceki yönetimi uç isteklerde (siyasal haklar istemi) bulunmak ve bu istekleri gerçekleştirmek için aşırı yöntemler kullanmakla suçluyor; hükümetle uyumsuzluğa düşülmemesi gerektiğini düşünüyordu. Bu nedenle hükümet politikasına karşı çıkan ve kadınların seçimlere katılmasını sağlamak için sert açıklamalar yapan Nezihe Muhittin ve heyeti “idari yolsuzluk” kararıyla yönetimden uzaklaştırıldı. Muhittin için sonun başlangıcı TKB’nin Mart 1927 Kongresi’nde kadınlara siyasal haklar verilmesini öngören o ünlü 2. maddenin tüzüğe eklenmesi olmuştu. TKB’de ilk muhalefet bu kongreden sonra baş göstermişti. Muhalifler açıktan açığa siyasi haklar talebinde bulunmaya karşı olmak yerine, hareketin öncüsü Nezihe Muhittin’i karalayarak başkanlıktan uzaklaştırma yoluna gitti. Bu durumda Hükümet’in TKB’deki Nezihe Muhittin muhalifi grupla birlikte yürüttüğü KB’den “sufrajetlerin uzaklaştırılması” siyasası her yönüyle başarılı olmuştu. Bu Cumhuriyet gazetesinin de çok iyi tanımlandığı gibi “kati bir tasfiye” idi.²¹¹

Bu gelişmeler yaşanırken Nezihe Muhittin Vilayet’in müdahalesinin Cemiyetler Kanunu’na aykırı olduğu gerekçesiyle Vilayet aleyhine dava açtı. Ancak Muhittin ne heyet-i idare azası ne de reisi sıfatı taşımadığından mensup olmadığı bir teşkilatı temsil edemeyeceği gerekçesiyle dava düştü. Üstelik Valilik Muhittin’e Cemiyetler Kanunu’na muhalif hareketten karşı dava açtı. Davanın açılış sebebi Muhittin’in zimmetine geçirdiği iddia edilen beş yüz lira ve Birlik binasını kendi çıkarları için kullanmasıydı. Bu hırsızlık ve suistimal iddiaları Nezihe Muhittin için oldukça yıpratıcı ve üzücüydü.

²¹⁰ “Kadınlar Nihayet Nezihe Hanım’dan Ayrıldı”, *Milliyet*, Sayı:584, 27 Eylül 1927, s.1.

²¹¹ Zihnioğlu, *a.g.e.*, s.244.

Nezihe Muhittin'in Türkiye tarihinden silinme süreci mahkemelerle yıldırılma, unutturulma ve reddelişe dayalı bir yol izledi. Aleyhine “yolsuzluk, sahtekarlık, emniyeti suistimal” suçlamalarıyla birbiri ardına açılan davalardan aklanarak veya beraat ederek değil, 1929 yılındaki yeni af kanunu ile kurtulabildi.²¹²

Bu sırada yeni TKB idare heyeti 2 Ekim 1927 tarihinde ilk toplantısını yaptı. Yeni yönetim Selçuk Hatun Kız Orta Mektebi Müdürü Sadiye Hanım'ı başkanlık koltuğuna oturttu. Birliğin başına Sadiye Hanım gibi ılımlı bir ortaokul müdiresinin getirilmesi basında da memnuniyetle karşılandı. 29 Eylül kongresiyle iş başına geçen yönetim TKB tarihinde bir dönüm noktası olacaktır. TKB bundan böyle siyasalarını değiştirecek, kadın hakları politikalarından uzaklaşacaktır. Yeni yönetim derneğin tavrını yumuşatarak daha çok ekonomik, kültürel işlere önem verecek, etkinlik alanını hayır işleriyle sınırlandıracaktır. Nitekim Birlik başkanı da yaptığı açıklama ile “hayır müessesesi” olduklarının altını çizmiştir.²¹³

Yeni yönetim ilk iş olarak Birlik nizamnamesindeki azalık şartlarını yerine getirmede kusur eden veya azalık şartlarına halal gelen heyetin ihraç edilebileceğini öngören 10. maddeye dayanarak Nezihe Hanım'ı Birlikten ihraç etti. Nezihe Muhittin vilayete gönderdiği bir dilekçe ile yeni idare heyetinin seçiminin yasadışı olduğu ve üyelerin Birliğe uygun olmadığı şikayetinde bulunduysa da başvurusu sonuçsuz kaldı. 1928 yılına kadar Birlik Sadiye Hanım tarafından yönetildi. Sadiye Hanım'ın rahatsızlığını ileri sürerek ayrılması üzerine Cemiyet başkanlığa Latife Bekir Hanım'ı seçti.

Nezihe Muhittin'in önderliğinde başlayan “kadınlık davası” muhalifleri tarafından sekteye uğratılmıştı. Muhittin'e yöneltilen okların bir kısmının kadınlar tarafından gelmesi ilginçti. Nezihe Muhittin 1909 yılından başlayarak sahiplendiği davasını sürdürmüş, kadınlığı en üst noktaya taşımak için gayret etmişti. Ancak Cumhuriyet döneminin bu öncü kadın hakları savunucusu bir karalama kampanyası neticesinde tarihten silinmeye çalışılmıştı. Muhittin saldırılarla kendisinin kişisel olarak değersizleştirilmesine engel olamadı. Bir kadın hakları savunucusunun, toplumda etkin olmuş bu karizmatik kadının tam da siyasal kırılma noktasında kadınları örgütleyerek,

²¹² Zihnioğlu, “Bir Osmanlı Kadın Hakları Savunucusu: Nezihe Muhittin”, s.10.

²¹³ “Kadın Birliğinde Reis İzahat Veriyor”, *Milliyet*, Sayı:592, 10 Ekim 1927, s.3.

hükümetten kadınlara siyasal ve toplumsal haklar talep etmesi, onun kişisel tarihindeki en büyük düş kırıklığı ve engellenme bunalımını yaşamasıyla sonuçlandı.²¹⁴ Daha 1923’lerin başında KHF çatısı altında örgütlenen Muhittin politik talepler yükseltmiş, 1923 yılında bizzat M. Kemal ulusal birlik adına onu politik parti kurma girişiminden vazgeçirmişti.²¹⁵ Bu girişim bir çokları için çok abartılı bulunmuş basında aşağılayıcı saldırılara maruz kalmıştı. Daha sonra TKB 1927 seçimlerinde kendi parlamento adaylarını gösterme çabasından vazgeçirilmişti. Muhittin kadın hareketinin haklı isteklerini duyurmak için belirttiğinde ise “idari usulsüzlük” gerekçesiyle görevden uzaklaştırılacak, hakkında Valilikçe “emniyeti suistimal, sahtekarlık, yolsuzluk” davaları açılacaktı. Aslında Valiliğin Ağustos ayından itibaren Nezihe Muhittin’in şahsında Birliğe karşı başlattığı mücadelenin ve hemen ardından da Birlik içinde yapılan tasfiyenin sebebi 1927 yılı boyunca Muhittin ve yandaşları tarafından yürütülen etkin siyasal haklar mücadelesiydi. Nezihe Muhittin Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında milliyetçi söylemin kadınlara konuşma olasılığı yarattığı alanda kadın politikası yaptı.²¹⁶ Ancak onun kadınlara ilişkin siyasaları ve söylemi milliyetçi söylemin kadınları yerleştirdiği alandan farklılık göstermekteydi. Muhittin Cumhuriyet’in kuruluş döneminin siyasal ortamında ulusal inşaya kadınların katılımını sağlamak ve “kadın elleriyle” cumhuriyet inkılabının yerleştirilmesi ve kadınların karar mekanizmalarına katılımı için mücadele etti. Yeni toplum projesinin kadınların katılımı olmadan eksik kalacağını savundu. Muhittin’in bu kadınlarla erkeklere eşit önemde rol verme mücadelesi iktidarla çatışmaya neden oldu. TKB grubu ve Nezihe Muhittin örgütlenip iktidar üzerinde bir baskı grubu oluşturdukları, kadınların haklarını kazanmada ve toplumsal güç ve siyasal iktidar alanlarına katılmada failer olmak istedikleri için iktidarla karşı karşıya geldiler. Cumhuriyetçi iktidarın çağdaşlaşma idealini kendi tekelinde tutma ve kadın haklarını Batıya karşı demokrasinin sembolik göstergesi olarak kullanma siyasası Muhittin ve iktidar arasında çatışmayla sonuçlandı.²¹⁷ Kadın hakları dahil olmak üzere modernleşmeye ilişkin her türlü düşünce ve edimin üzerinde CHF’nin siyasal denetim kurma, yönlendirme ve kendine mal etme siyasası onu Muhittin’le yol ayrımına taşımıştı. Bu nedenle milliyetçi ve Cumhuriyetçi bağı koruyan ama kadınlar

²¹⁴ Zihnioğlu, *a.g.e.*, s.263-264

²¹⁵ Zehra F. Arat, “Kemalizm ve Türk Kadını”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (1998), s.61.

²¹⁶ Zihnioğlu, *a.g.m.*, s.10.

²¹⁷ Zihnioğlu, *a.g.e.*, s.262-263.

için daha feminist ve radikal bir dönüşümü savunarak hakim milliyetçi söylemin sınırlarını aşmak için zorlayan Nezihe Muhittin susturuldu Kısacası Muhittin fazla radikal bulunduğu için Ankara'nın telkin ve manipölasyonlarıyla TKB'den uzaklaştırılır.²¹⁸ Yunus Nadi'nin *Cumhuriyet Gazetesi*'nde yer alan köşe yazısı bu tasfiyenin hükümet destekli bir karar olduğunun göstergesidir. Bu makale iktidarın kadın hareketine yönelik tavrını ve devrin hakim görüşünü anlamaya yardım edecektir. Diğer yandan gazetede bugüne değin imzasız yazılarıyla kadınların siyasal haklar hamlesine baş kaldıran yazarın Muhittin'in düşüşünden sonra kimliğini gizlemekten vazgeçmemesi de ilginçtir. İlgili makale şöyledir:

“O halde son neticeden yine memnunuz. Çünkü Türk kadınlığı namına ... bir çehre “arz eden fena bir vaz’iyyetten kurtulduk. Eğer son kongre (Kadınlar Birliği)ni bi’l-küllüye ilga etmiş olda idi belki daha ziyade memnun olurduk. Bizim bildiğimiz Türk kadınlığı şöyle dillere destan olacak vaz’iyyetlere asla ve kat’a cevaz vermez de onun için. Ümid ederiz ki yeni hey’etler Türk kadınlığının nezahet ve nezaketine muvafık bir mevcudiyet içinde yürümeye i’tina ederler. Şimdilik yegane ümidimiz bundadır. Nitekim dünkü vaz’iyyetlerden mütemadi bir istifrag hissi ile bi-huzur oluşumuz da mübarek kadınlığımızın bu en mühim yüz aklığının ihmal edildiğini gördüğümüzden idi.

Dümkü Birlik yakasını mahiyet ve manasını kendisinin de bilmediği- bir takım nazari ve havai davalara kaptırarak olmadık mali-hülyalarla vakit geçirirken hakiki Türk kadın ve kızlarının hakiki vaziyet ve ihtiyaçlarından katıyen ve katıyen bi-haber olduğunu her hal ve hareketiyle ilan ediyordu. Bir millet, nihayetinde bir aile demek değil midir? Bir aile ise nihayet bir ananın ve son tahlilde analığın şefkat kucağından başka bir şey midir? Daha dün bin bir esaretten kurtardığımız aziz Türkiye’imizde kadınlık namına ilk safa gelecek mesele acaba sadece kadınlığın hukukundan mı ibaretdir? Acaba bizde kadın mebus olmadığı, kadın avukat olmadığı, kadın her şey olmadığı için mi azab ve ızdırab vardır? Turalım ki kadın her şey oldu, bununla her dava ve bu meyanda kadınlık meselesinin halledilmesi mi olur? Dümkü birlik... sanki cemiyetimizden haric gibi bir mevcudiyet göstermekte ısrar etmiş idi. Vilayetin Birliğe muarız ısrarları ile buna karşı -Nezihe Muhittin Hanım’ın şahsında- Kadınlar Birliği’nin anud ve iddiacı mukabeleleri doğrusu bu meselede tüy üzerine tüy dikti. Onun içindir ki yeni vaziyet karşısında:

-Ooh , diyoruz, aman kurtulduk!”²¹⁹

²¹⁸ Tekeli, “Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelenmesi Üzerine Bir Deneme”, s.340.

²¹⁹ Yunus Nadi, “Çok Şükür Kurtulduk”, *Cumhuriyet*, Sayı:1217, 28 Eylül 1927, s.1.

Bundan sonra Nezihe Muhittin'in gazetelerde birkaç mülakatı yayımlandı. Muhittin 1930'a dek etkinliklerine devam ettiyse de bu tarihten sonra köşesine çekilerek edebiyatla uğraştı. Ünlü yapıtı "Türk Kadını" bu dönemde ortaya çıkmış bir eseridir. Muhittin bu eserle adeta savunmasını yapar. Yapıt Muhittin'in içe kapanma döneminin izlerini taşır. Kuruluş yıllarının atılgan, gözü pek kadını burada sesinin tonunu alçaltmış, kendisine öz sansür uygulamıştır. Yine de Osmanlı kadın hareketinden Cumhuriyet dönemine geçişi anlatan bu yapıt günümüze ulaşmış önemli bir mirastır. Muhittin bu kitabı yayımladıktan sonra 1935 yılı seçimleri için bağımsız adaylığını koydu ama kazanamadı. Bundan sonra da siyasal etkinlikte görülmedi²²⁰. Siyasi platformda Türk kadınının esintisini hissettiren çalışmalara imza atan Nezihe Muhittin 10 Şubat 1958'de yalnız ve unutulmuş bir halde trajik sonla akıl hastanesinde hayata gözlerini kapadı.

3.2. LATİFE BEKİR'İN BAŞKANLIĞI DÖNEMİNDE TÜRK KADINLAR BİRLİĞİ'NİN FAALİYETLERİ (1927 - 1935)

26 Eylül 1927'de yapılan kongrede başkanlığa Sadiye Hanım getirilmişti. Ancak Birliğin yeni yönetimi TKB'nin eski dinamik yapısından uzak bir durum arz etmekteydi. Neredeyse Birlik yönetim kurulu toplanamaz hale gelmişti. Bu süreçte kan değişikliğine gidilerek yaşını ve meşguliyetini öne süren Sadiye Hanım yerine idare heyeti tarafından Latife Bekir Hanım yeni TKB başkanı olarak seçildi.

Nezihe Muhittin önemli bir kadın hakları savunucusu, güçlü bir lider özelliklerine sahipti. Onun bu mücadeleci ruhu Birliğin çalışmalarına da yansımıştı. TKB'den Nezihe Muhittin'in ayrılışıyla birlikte yeni bir dönem de başlamış oldu. Özellikle 1925-1927 yılları arasında yaşanan hareketlilik 1928-1929 döneminde tamamen durdu. Nezihe Hanım'ın tasfiyesinin ardından TKB 1929 yılının ortalarına kadar sessizliğe gömüldü. Bundan sonra basında TKB hakkındaki haberlere çok az rastlanmaktadır. Dönemin basınında da TKB'nin sakin bir dönem geçirdiği vurgulanmaktadır. 1928 yılı boyunca TKB hakkındaki en önemli haber Sadiye Hanım'ın istifasıyla ilgilidir.

²²⁰ Zihnioğlu, *a.g.e.*, s.243.

Yeni yönetim kurulu 5 Ağustos 1928’de bir genel kongre tertipledi. Bu kongre eski yönetimle hesaplama toplantısı idi. Toplantıya katılım oldukça azdı. 25-30 kişi ancak toplanabilmişti. Yeni yönetim eski yönetimi suçlayacak birçok şey bulmuştu. Okunan rapora göre, o zamana kadar TKB diye gösterilen kuruluş bir blöften ibaretti. Beş yüz değil ancak elli üyeye sahipti, üye adresi diye gösterilen yerlerde oturanlar üye olmadığı gibi buralarda herhangi birisinin de oturması mümkün değildi. Hesaplar da içinden çıkılacak gibi değildi.²²¹ Latife Hanım basına yaptığı açıklamada son dönemdeki suskunluktan Nezihe Muhittin’i sorumlu tutarak onun döneminde yapılan masrafların ve TKB kasasının boş oluşunun, dönemindeki faaliyetleri engellediğini bildirmişti.²²²

5 Ağustos 1928 tarihinde yapılan TKB kongresinde yönetim kurulu belirlenmişti. Latife Bekir başkan, başkan vekili Saide, genel sekreter İffet Halim, muhasip Sadıka Fethi, veznedar Saime, üyeler ise Lamia Refik, Mediha, Besime, Halide Nusret, Mesrur Hanımlardı.²²³ Bu arada TKB’ye kaydolan üye sayısı da iki yüze ulaşmıştı.

TKB’nin yeni yüzü Latife Bekir’le Birliğin işleyişinde de değişikliklere gidilecekti. Nezihe Muhittin’in radikal kişiliğinin aksine Latife Bekir ılımlı bir yapıya sahipti. Latife Bekir Hanımla birlikte TKB mücadeleci ve politik kimliğini hızla yitirecektir. Onun yönetimindeki TKB siyasal haklar talebinden vazgeçmemekle birlikte bu talep geri plana itilirken, öne çıkardığı çalışmalar, hayır işleri ve kadınların kültürel ve ekonomik gelişmelerinin sağlanması olacaktır. Yeni yönetimle önceki dönemin “aşırı uç” telakki edilen isteklerinin törpülediği, derneğin tavrının yumuşadığı görülmektedir. Bu tavır belki de 1930’da yerel 1935’te genel seçimlerde aday gösterilen ve seçilen kadınların büyük bölümünün TKB üyeleri arasından çıkmasını sağlayacaktır.²²⁴

Latife Bekir yönetimindeki TKB siyasi alandaki çalışmalarını bir süre askıya almıştır. Nezihe Muhittin’in ısrarcı taleplerine karşılık Latife Bekir işi zamana yaymayı uygun

²²¹ Zerrin Ediz, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’deki Kadın Örgütlenmesi, Kadın Hakları Açısından Bir İnceleme (1923-1993)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1994, s.27.

²²² “Kadın Birliğinden Reis İstifa Etti”, *Cumhuriyet*, Sayı:1331, 21 Kanun-i Sani 1928, s.1.

²²³ “Kadın Birliği’nde yeni Heyet-i İdare İntihab Edildi”, *Cumhuriyet*, Sayı: 1535, 17 Ağustos 1928, s.1.

²²⁴ Çakır, “Kadın Tarihinden İki İsim: Ulviye Mevlan ve Nezihe Muhittin”, s.11.

gören bir yaklaşım izlemektedir.²²⁵ Bekir, siyasi hakların zamanla gerçekleşeceği görüşündedir. 5 Ağustos 1928’de yapılan TKB kongresinde Latife Bekir Birlik tüzüğünde bazı değişiklikler yapma yoluna gider. Değiştirilen maddeler siyasal haklar istemiyle ilgilidir ve yeni TKB’nin bundan sonraki politikalarına ait ipuçları taşır. Ancak görünen o ki TKB yol haritasını daha çizememiştir ve ne yapacağını kestirememiştir. Bir taraftan TKB’nin asıl ideolojisini uzağına düşen açıklamalarla reddi miras yaparken, bir taraftan da Nezihe Muhittin’in aştığı fikirlerin tesirinden kopamamaktadır. Bu çelişki nizamnamenin değiştirilen maddeleriyle açıkça ortaya konmuştur. Nitekim nizamnamenin bir maddesi ile siyasi haklar talebi yinelenirken, diğer madde ile siyasetle meşgul olmama ilkesi kabul ediliyordu. Halide Nusret “Ben bu nizamnameden bir şey anlamadım. Biz bir madde ile siyasi hakları almaya kalkıyoruz. Diğer madde ile de siyasetle uğraşmayacağımızı kabul ediyoruz. Bu nasıl iş?” diye sorarak bu çelişkinin altını çiziyordu. Efzayiş Yusuf Hanım “Kadınların siyaseti başka o bildiğimiz siyaset başka” diyerek meseleyi başka bir noktaya taşıırken bir başka üye “siyaset iki türlüdür. Bir kadın siyaseti var, bir de erkek siyaseti. Meşgul olacağımız ise erkeklerin şu bildiğimiz siyasetidir” diyerek duruma açıklık getiriyordu.²²⁶

TKB bu konuşmalarla politikada gezinecekleri alanın sınırlarını da çizmişlerdi. Bu sınır Nezihe Muhittin’in düşlediği sınırın çok dışındaydı. Nezihe Muhittin’in kadınları görmek istediği yer meclis kürsüleriydi. Yeni yönetim ise bir yardım müessesesi şeklinde faaliyet göstereceklerini açıklayarak kadınların uğraşacakları siyasetin tanımını yapıyordu. Muhittin’in kadınları siyaset sahnesinde görme istemini boş hayaller olarak nitelerken siyasal işlere iştirak etmeyeceklerinin de altını çiziyorlardı. Bu kadınları politik alanın dışına iten iktidara, TKB’nin “bizler uslu kızlar olacağız” mesajıydı. Nezihe Muhittin’in hayat verdiği davayı yeni TKB sahiplenmekten çekinmiş, iktidarla yan yana yürüme yolunu seçmişti. Meşrutiyetin ilanı ile “hürriyet, hürriyet” diye sokaklara dökülüp; İttihat Terakki yöneticileri kadınlara vaatlerini tutmadıkları için beşinci yıldönümünde Meşrutiyeti “Erkeklerin Milli Bayramı” ilan etmekten çekinmeyen kadınlara ne olmuştu da davalarından vazgeçmişlerdi? Kadınların bu değişen tutumlarında Cumhuriyet’in ilanından sonra Nezihe Muhittin’in trajik öyküsünün yarattığı izlenimin yanı sıra büyük umutlar bağlanan yeni iktidarla iyi

²²⁵ Bozkır, *a.g.m.*, s.23.

²²⁶ *İkdam*, 6 Ağustos 1928, s.1.

geçinme isteğinin payı olabilir. Öte yandan genç Cumhuriyet'in rejimi oturtmaya çalıştığı bir dönemde, devlete yeni sorunlar çıkarmamak kaygısı da belki kadınların seslerini yükseltmemelerinde bir faktör olmuştur.²²⁷

Bu görüşler doğrultusunda TKB çizgisini tamamıyla değiştirip kadın hakları politikalarından uzaklaşarak daha çok bir yardım derneği gibi hareket etmeye başlamıştı. Birlik başkanı Latife Hanım, bundan böyle siyasetle uğraşmayacaklarını, birliği bir kulübe dönüştürmeye çalışacaklarını beyan etmekteydi. Bekir, eski Birlik başkanının siyasi hak mücadelesine taraftar olmadığını ve bunu gerçek dışı bulduğunu ifade ederek şöyle diyordu:

“Biz Nezihe Hanım gibi hayaller peşinde koşacak değiliz. Belki bunun da zamanı gelir. Fakat bizim bundan evvel yapacağımız işler vardır. Mesela Birliğin iktisadi kısmına fazla ehemmiyet vereceğiz. Yerli malların revacına ve memlekette muhtac-ı himaye kadın ve çocuklara iş bulmaya çalışacağız.”²²⁸

Öyle görülüyor ki Latife Bekir kadınlık davasının en önemli halkalarından biri -siyasi haklar talebi- konusunda geri adım atarak sorunların biteceğini düşünmüştü. Bizzat Cumhurbaşkanı'nın kongre sonrası yeni yönetime tebrik mektubu göndermesi Bekir'in bu düşüncelerini haklı çıkarır nitelikteydi.

Latife Bekir'in bu açıklamalarından sonra TKB 1924'lerde işin başında yaptığı gibi “hayırsever kuruluş” mahiyetinde çalışmalarına hız vermiştir. Birlik yeniden Türk kadınının yükseltilmesi ve yardıma muhtaç çocuk ve kadınlara yardım götürmeye yönelmiştir. Bundan sonra küçük yoksul çocukların ve kadınların giydirilip bakılması, bunlara iş temin edilmesi, kütüphaneler kurulması, yerli malı konusunda kadınların uyarılması, gelir sağlamak için balo ve çay ziyafetleri düzenlenmesi TKB'nin öncelikli faaliyetleri arasında yer almıştır.²²⁹ 1928 yılı “Harf Devrimi”nin yapılmasıyla TKB'nin faaliyet alanına yeni harflerin yaygınlaştırılması ve okuma yazma oranının artırılması için yapılan çalışmalar da eklenmiştir. TKB bu doğrultuda okuma yazma kursları düzenlemiş ve Birliğe üye kadınlara serbest dersler verdirtmiştir. TKB'nin bu

²²⁷ Kılıç, *a.g.m.*, s.348.

²²⁸ “Kadın Birliğinde Reis İstifa Etti”, *Cumhuriyet*, Sayı: 1331, 21 Kanun-i Sani 1928, s.2.

²²⁹ Bozkır, *a.g.m.*, s.24.

alışmalarla devrimlerin yerleştirilmesi ve benimsenmesinde hükümetin yanında yer aldığı ve yeni rejimin taşıyıcı rolünü üstlendiğini görüyoruz. Diğer yandan Türk kadınına ağdaş dünyanın gerisinde bırakmamak için maddi ve manevi anlamda doyurucu çalışmalara da imza atılmıştır. Kadınlara alışma hayatında gerekecek teknik becerileri kazandırmak için daktilo kurslarının açılması, kadınların kültürel seviyelerini yükseltmek amacıyla açılan kütüphane ve mütalaa salonları kadınları daha ileri noktaya taşımak için yapılan işler arasındadır.

TKB'nin bu pasif çizgisi gazetelerde kendilerine ilişkin haberlere az rastlanmasıyla da ortaya konuyordu. TKB'nin basında tekrar yer alması 1929 yılının başlarında yeni Belediye Kanununda yapılan değişiklikle, kadınlara belediye meclislerinde seçme ve seçilme hakkının verilmesiyle başladı. Uzun süredir sessizliğini koruyan Nezihe Muhittin'in TKB'ye muhalif bir şekilde basında yeniden belirişi de aynı döneme rastlamaktadır. 1929 yılı Mart ayında kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı verileceğine dair çalışmalara başlandığının basında yer alması zerine Nezihe Muhittin konuya ilişkin düşüncelerin şöyle aktarmaktaydı:

“Cumhuriyet Hkmeti'nin Türk kadınına gösterdiği bu son nezaketi Türk kadını hiçbir zaman unutmayacaktır. Layihanın Meclis tarafından kabul edileceğine şüphe etmiyorum. Bugün meclisten kadınların belediye intihabatına iştiraklerini isteyen hükümetin, yarın kadınlardan mebus intihap edilmesini de talep edeceğine eminim”.²³⁰

Latife Bekir ise bunu “vakur bir teslimiyetle” beklediklerini belirtmekteydi. Oysa Nezihe Muhittin eli kolu bağlı beklemekle yetinmiyor, Birlik başkanı iken izlediği etkin siyaseti bireysel olarak da sürdürerek hükümetin yasayı kabul etmesi için yaptırım uygulamaya çalışıyordu. Bu aşamada bütün niversite, yüksekokul ğrencisi kızları ve arzu eden tüm kadınları mitinge çağırmıştı. Hatta bu amaçla bir grup kadınla birlikte İstanbul Üniversitesi Rektörü Neşet Ömer Bey'i ziyaret etmiş, düzenlenecek miting için izin talebiyle vilayete başvurmuştu.²³¹

²³⁰ *İkdam*, 25 Mart 1929, s.1.

²³¹ akır, *a.g.m.*, s.12.

1929 Nisan ayından itibaren kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkının verilmesine ait çalışmalar hız kazanmıştı. Dahiliye müfettişi Hilmi Bey'in "Yeni kanunda müntehipler erkek olacak diye bir kayıt yoktur. Kadınlar intihap etmek ve edilmek hakkına malik olacaktır" sözleri yeni kanunla seçmen kütüklerine kadınların da işleneceğinin habercisi olmuştu. Bu gelişmeler basında da büyük yankı uyandırdı. Milliyet gazetesinde kadınların son dönemlerde "en güçlü erkek işinden en yüksek ilim ve teknik meselelerine kadar her sahada mühim vazifeler üstlendiklerini" bu sebeple belediye azalığını hak ettiklerini belirtiyordu.²³² Yunus Nadi Cumhuriyet'in kadınlara tanıdığı bu hakla kadınların seçkin bir birey haline geldiği yorumunu yapıyordu.²³³ Diğer yandan dönemin ünlü kadın simalarının kadın belediyeciliği hakkındaki görüşleri gazetelerin sütunlarına taşınıyor, kadınların bu hakkı en iyi şekilde kullanmaları temenni ediliyordu. Bundan birkaç yıl öncesine kadar kadınların siyasal haklar hamlesine en ağır eleştirilerle dil uzatan basın şimdiki tavrı gerçekten tuhaftır. Siyasal haklar talebinin kadınlar tarafından yönetilmesi ve devlet otoritesi üzerinde kadınların baskı grubu oluşturmaya karşı duran basın, söz konusu haklar devlet eliyle teslim edildiğinde ses çıkarmamış, aksine alkışlamıştır. Bu da gösteriyor ki kadın hakları konusundaki esas mücadele kadınların hak talebiyle ilgili değildir. İktidar ve yandaşlarının tepkisi kadınların bu haklara sahip olması değil de böyle bir talebin kadınlardan gelmesine yöneliktir. Otoritenin sahibi olarak iktidar bu otoriteyi paylaşmaktan ya da otorite üzerinde yaptırım gücü uygulayacak herhangi bir baskı grubunun varlığından rahatsızlık duymaktadır. Bu nedenle hakların kadınlar tarafından alınmasını değil de devletin bu hakları zamanı geldiğinde vermesi uygun bulunmuştur.

Tüm bu gelişmelerle TKB'de ve kadınlar arasında hareketlenmeler yaşanmaya başlamıştı. 1927'den 1929'a kadar bir hayır müessesesi gibi işleyen TKB, yerel seçimlerin yaklaştığı bir sırada ortamın yumuşamasını fırsat bilerek siyasi isteklerini yeniden gündeme taşıyordu.¹² Nisan 1929'da Latife Hanım verdiği bir demeçte, kadınların yerel seçimlerde oy hakkı kazanacağını dile getiriyordu.²³⁴ Bu açıklamayı takip eden günlerde kadınların siyasi hakları tekrar tartışılıyordu. TKB 1927 Ekiminden sonra ilk kez bu bağlamda yeniden gündeme geldiği halde açıklamalar sırasında sessiz

²³² "İş Hayatında Kadın", *Milliyet*, Sayı: 1160, 5 Mayıs 1929, s.1.

²³³ Yunus Nadi, "Kadınları İntihap Hakkı", *Cumhuriyet*, Sayı: 2123, 4 Nisan 1930, s.1.

²³⁴ Kaplan, *a.g.e.*, s.145.

kalmıştı.²³⁵ Bu sırada TKB belediye seçimlerine katılma izninin verilmesi için çalışmalara başlamıştı. Birlik kadınların belediye seçimlerine katılacak olmaları üzerine “hanımlara yeni vazifelerinde rehberlik etmek düşüncesiyle” bir broşür yayınlayarak herkese parasız olarak dağıtmaya karar verdi. Bu girişim aynı zamanda bir propaganda mahiyetindeydi.²³⁶ Diğer yandan kadının yaratılışından dolayı belediyeciliğe yatkın olduğu fikrinin işlendiği konferanslarla kadınların belediyeler düzeyindeki siyasi varlığına kamuoyu ısındırılmaya çalışılmaktaydı. 1929 yılında TKB’de düzenlenen “Belediye ve Kadın” konulu konferans bu doğrultuda hayli etkili olmuştu. Konuşmacılardan Nebahat Hamit, belediye işlerinin ev işinin genişletilmiş halinden ibaret olduğunu vurgulayarak kadının bu konudaki becerisinden yararlanılacağını belirtmekteydi. Hamit, “kadınların erkeklerin vazifesini tamamlamak istediğini ve bu cereyanın erkek aleyhtarlığı değil çalışmaya iştirakten ibaret” olduğunu sözlerine ekliyordu. Hamit’in kadınlara “erkeklerin vazifesini tamamlamak” olarak öngördüğü toplumsal konum, Medeni Kanunun 1926’da kadının kocasının yardımcısı olduğu yaklaşımıyla uyum içindeydi.²³⁷ Bu konferanslar kadınların siyasal haklar konusunda bilinçlendirilip, yönlendirilmesinde de hizmet etmişti. Latife Bekir böyle bir yöntemle başvurmalarının sebebi arasında kadınların eğitimsiz olmalarının yanı sıra siyasi haklarının kullanılmasında aldıkları çekimser tavrın önemli bir rol oynadığını söylüyordu.²³⁸

Bu arada TKB idare heyeti Mayıs 1929’da yaptığı bir toplantıyla belediyeler düzeyindeki politikalarını oluşturdu. TKB Belediye Meclisi’ne geçer geçmez yapacakları ilk işin “süt meselesini halletmek ve ekmeği ucuzlatmak” olacağını açıklamıştı.²³⁹ Bu karar basında kadınların artık müfrit taleplerde bulunmayacağı ima edilerek, “o halde mesele kalmadı” başlığıyla yer almıştı.²⁴⁰ Anlaşılan kadınların sivri dilli bir siyaset üretmeyeceklerinin ipuçlarını veren bu masumane istekleri basını memnun etmişti.

²³⁵ Zihnioplu, *a.g.e.*, s.250.

²³⁶ Ediz, *a.g.t.*, s.28.

²³⁷ Zihnioğlu, *a.g.e.*, s.251.

²³⁸ Kaplan, *a.g.e.*, s.145-146.

²³⁹ “Kadın Birliğinde Konferans”, *Cumhuriyet*, Sayı: 1791, 3 Mayıs 1929, s.2.

²⁴⁰ “O Halde Mesele Kalmadı”, *Milliyet*, Sayı: 1158, 3 Mayıs 1929, s.1.

1929 yılında TKB cephesinde yaşanan en önemli gelişme Berlin’de toplanan Uluslar arası Kadın Kongresine katılmak oldu. Berlin’de yapılan Kadın Kurultayı’na TKB adına Efzaiş Suat Hanım gönderildi. Efzaiş Suat hem Berlin’e giderken hem de Berlin’deki kongrede Türk kadınlarının pek yakında belediye seçimlerine katılma hakkı kazanacağını açıkladı. Kongrede de diğer ülkelerin belediye üyesi olan kadınlarıyla belediyecilik hakkında görüşmeler yapmayı planlıyordu. TKB’de yaşanan bu gelişme bazı çevrelerce huzursuzluk yarattı. Nezihe Muhittin Türk kadını kongrede temsil edecek kişinin TKB tarafından seçilemeyeceğini, İstanbul’da bir Kadın Birliği’nin olmadığını iddia ederek duruma muhalefet etti. Sabiha Sertel ise kongrenin “emperyalizm ve irtica hareketlerinin bir uzvu olduğunu” öne sürerek TKB’yi bu emele alet olmakla suçlayacak kadar öfkeliydi.²⁴¹

Efzaiş Hanım’ın Dünya Kadınlar Kongresi’nden dönmesinin ardından gazetelerin manşetlerini “kadın polis” konusu meşgul etmeye başladı. Bu konu Muhittin döneminde 1927 Temmuz’unda gündeme gelmiş kadınları her meslekte görünür hale getirmeyi düşünen TKB komisyonu bunun sağlanması için çalışmalara başlamıştı. Basının bu konuya getirdiği olumsuz yorumlar üzerine Nezihe Muhittin, “bu haberin gazetelerin geniş hayal gücünün mahsulü olduğunu” belirterek birliğin gayesinin “Türk kadınının siyasi ve içtimai haklarını temin etmek olduğu, tüm mesaisini buna hasredeceği” hatırlatmasını yapmıştı.²⁴² Şimdi ise, TKB’nin esas hedefinden sapmış olduğunu ve polisliğin kadınlar için uygun bir meslek olmadığını söylüyordu. Muhittin’in “TKB’nin dudakları boyalı hanımları polislik yapamaz” açıklamaları, bu meslekleri erkek işleri olarak tanımlaması cinsiyetçi söylemin tınlarını hatırlatmaktaydı. Ancak Muhittin bu mesele üzerinden TKB yönetimine karşı duruyordu, kadınların erkeklere özgü alanların sınırlarını zorlamasına değil. Yeni yönetim ise bu konuda bir türlü ortak bir zeminde buluşamıyordu. İstanbul Kız Lisesi Müdürü Nakiye Hanım ve Selçuk Hatun Mektebi Müdürü Seniha Hanım polisliğin kadın işi olmadığını savunurken²⁴³, Efzaiş Hanım buna karşı çıkarak kadınların işlediği suçlarla ilgilenmek üzere kadın polis teşkilatının

²⁴¹ “Kadınlar Kongresi”, Resimli Ay, Sayı: 6, 6 Ağustos 1929, 6-7’den aktaran; Zihnioğlu, *a.g.e.*, s.252.

²⁴² “Kadın Birliği”, *Cumhuriyet*, Sayı:1157, 30 Temmuz 1927, s.1.

²⁴³ “Kadınlar Polis Olabilir mi?”, *Milliyet*, Sayı: 1238, 25 Temmuz 1929, s. 3.

Efzayış Suat, Mediha Fazlı, Aliye Halit Fahri, Güzide Beyhan, Lamia Refik, Saime Faik, Seniha Rauf Hanımlar'ın TKB'nin aday listesinde yer alacağı düşünülmekteydi.²⁴⁵

Bu gelişmeler devam ederken TKB heyeti de toplanarak yaklaşan seçimlerle ilgili rotalarını çizdi. Toplantıda kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olabilmesi için kadınların bilinçlendirilmek amacıyla konferanslar yapılması kararlaştırıldı. Bu konferansların hitap kitlesi yalnız İstanbullu şehirli kadınlar değil, Anadolu'daki köylü kadınlar da olacaktı. Diğer yandan Aralık ayı içinde yapılacak mahalli seçimlere katılabilmek için çalışmalar yapılması planlanmıştı. Bu arada hayır işlerinde daha verimli olabilmek için çalışma programında değişikliklere de gidilmişti. TKB'nin nihai hedefi kadınlığı içtimai ve fikri sahalarda yükselterek çağdaş ve ileri düzeye ulaştırmaktı. Kadınlık dünyasındaki yaralar sarılmalı, dul ve kimsesiz ailelere ve ilkokul çocuklarına yardım edilmeli, kadınlar iş hayatına özendirilmeli ve üretken kılınmalıydılar. Anadolu'dan İstanbul'a gelen kız öğrencilere verilen destek, fakir ve kimsesiz öğrencilere yemek çıkarılması ve yabancı dil öğrenmek isteyen kadınlar için açılan kurslar hep bu gayeye hizmet etmek içindi.

20 Mart 1930 tarihinde Belediye kanunu Meclis'te görüşülmeye başlandı. Bu toplantıda Başvekil İsmet Paşa ve vekiller de hazır bulunmuştu. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Bey bir konuşma yaparak; Türkiye'de belediyeciliğin tarihini anlatmış, layihanın en bariz yönünün Türk kadınlarının erkeklerle eşit hukukun tanınması olduğunu söylemişti. Kaya, "Türk kadınlarının yakında meclislerde de faziletli yerlerini alacaklarından" şüphe etmiyordu.²⁴⁶ Kadınlara belediyeler düzeyinde de olsa ilk defa siyasal hakların verilmesi münasebetiyle mecliste yapılan konuşmalar öncüllerinden farklı bir nitelik taşımaktaydı. Bundan daha altı sene kadar önce kadının nüfustan sayılıp sayılmaması meselesinde yapılan tartışmalar hatırlardan silinmemişken daha güçlü bir kazanım olan seçim hakkında herhangi bir muhalefetin olmayışı dikkat çekicidir. Muhtemelen bu olumlu havada Mustafa Kemal'in etkisi büyüktür.

Aydın kadın çevresinde bu gelişmeler ilgiyle izleniyordu. Daha kanun tasarısı yasalaşmadan bile kadınlar bu girişimden duydukları memnuniyeti dile getirmişti. TKB

²⁴⁵ "Hanımlar Gayrete Geldiler", *Milliyet*, Sayı: 1364, 29 Teşrin-i Sani 1929, s.1.

²⁴⁶ Kırkpınar, *a.g.e.*, s.198.

üyeleri, böyle bir girişimin başlamış olmasını bile, Türk kadınlığının zaferi olarak nitelemekteydi. Kadınlar arasında bu gelişme gelecekte mebus seçilebilmek için bir başlangıç olarak telakki edilmişti. Zaman kadınları haklı çıkaracaktı.

Kadınlık dünyasında yaşanan bu gelişmeler yeni bir tartışmanın da doğmasına meydan verdi. Eski TKB başkanı Nezihe Muhittin kadınlara tanınan belediye seçimlerine katılma hakkının aslında yeni TKB'nin başarısı olmayıp hükümetin bir "lütü" olduğunu belirtiyordu. Nezihe Hanım bu fikrin ilk defa kendisi tarafından ortaya atıldığını ve idare edildiğini ima ederek şunları söylüyordu:

"Ben Kadın Birliği reisi iken bu kabil ideal şeyler arkasında koşuyordum. Ben KB'den ayrıldıktan sonra kendilerini KB azası ve reisi addedenler, kadının belediye intihabına, mebus intihabına iştirakini manasız bulduklarını söylemişlerdi. Şimdi aynı kadınlar belediye intihap hakkını aldıklarını maalfithar ilan ediyorlar. Dünkü perhizleri ne idi, bugün ki lahana turşusu ne? Mevcut hanımlar intihap hakkını almak için hiçbir faaliyet sarf etmemişlerdir. Hükümeti Cumhuriyetimiz bu ihtiyacı hissetmiş ve kadınlara bu hakkı vermiştir. Bu alınmamış, verilmiştir. Allah verse de hüsnü istimal etseler!"²⁴⁷

Yeni yönetim Nezihe Hanım'ın ayrıldığı günden beri olumsuz açıklamalar yaptığına dikkat çekerek onun ayrılışıyla TKB'nin daha salim bir yolda ilerlediğini belirtiyordu. TKB üyelerinin üzerinde birleştiği konu Belediye intihabatına iştirak hakkının hükümetin kanaati olduğuydu. Latife Hanım Muhittin'in iddialarına şöyle yanıt vermektedir:

"Belediye intihabatına kadınların da iştirak etmesi hakkının temini şerefini benimsemek isteyenler var. KB senelerden beri muhtelif sahalarda tesirini gösteren bu vadideki mesaisinden sarfı nazar ederek kat'iyetle söyleyebilirim ki bu hak kadının liyakatını takdir eden Cumhuriyet Hükümetinin bir eseri lütfudur."²⁴⁸

Hükümet yanlısı açıklamalarıyla dikkat çeken Nakiye Hanım da; "Hükümetimizin gösterdiği bu cemileyi mücadele ile alınmış bir hak şeklinde göstermek, bu hakkı kazandırmış olmaktan mütevellit şerefi benimsemek kadar manasız bir harekettir."

²⁴⁷ "Nezihe Muhittin Hanım: Kadın Birliği'nin Dudakları Boyalı Hanımları Polislik Yapamaz Diyor", *Cumhuriyet*, Sayı: 1993, 25 Teşrin-i Sani 1929, s.2.

²⁴⁸ "Üç Nokta: Hanımlarımız Arasında", *Milliyet*, Sayı:1363, 28 Tesrin-i Sani 1929, s.3.

diyerek bu başarının mutfağında ne TKB'nin ne de Muhittin'in olmadığına altını çiziyordu.²⁴⁹ TKB üyelerinin bu açıklamaları belediye seçimlerine katılım hakkının TKB idare heyeti tarafından temin edilmediği iddialarına yanıt niteliği taşıyordu. TKB'nin böyle bir hak iddiasında bulunmadığı aşıkardı.

Bu gürültülü tartışmalar Nezihe Muhittin'in sözlerinin abartılıp araya yeni cümleler eklendiğini söyleyerek kendini geri çekmesiyle son buldu. 26 Mart 1930 tarihli toplantıda TKB belediyeler aracılığıyla yapılacak işlere ağırlık verilmesi yolunda karar aldı. İddialara göre bu karar üst makamlardan, muhtemelen de partiden gelmiş bir direktifti.²⁵⁰ TKB basına yaptığı açıklamada belediyeciliğe çok önem verdiğini söylüyordu. Çünkü belediyeciliğin belli başlı görevleri sağlık, düzen, aile yaşamı, halk terbiyesi ve halk bilgisiydi. Kadının en önemli görevi bu işleri her zaman her yerde teşvik etmek ve yükseltmekti. Yapılacak işler muhtelifti. Bu işler şöyle özetlenmişti: Ev meselesi, gıda ve beslenme tarzı, sıhhat ve sıhhat muavenet, mektepler ve halk terbiyesi ve umumi refahın temini.²⁵¹ Bundan sonra TKB seçim propagandası niteliğinde seri konferanslar düzenleme girişimi başlattı. On beş günde bir yapılması planlanan bu konferanslar kadın belediyeciliği hakkındaki görüş ve faaliyetleri halka ulaştırmayı amaçlıyordu.

Kadınlar belediyecilik alanında yeterliliklerini ispata çalışırken kadınların siyasal hakları açısından CHF bir açılıma imza attı. Fırka aldığı bir kararla kapılarını kadınlara da açacağını bildirdi. Böylelikle CHF nizamnamesindeki “Her Türk Fırkaya Üye Olabilir” maddesi geçerlilik kazanmış olacaktı. Haberin ardından Nezihe Muhittin CHF'ye üye kaydedilmek amacıyla partinin Beyoğlu şubesine başvurdu. TKB heyeti de üyelik için müracaatta bulundu. Ancak fırkadan olumlu bir yanıt gelmedi.

3 Nisan 1930'da Türk kadınlarına belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanıyan yeni Belediye Kanunu kabul edildi. Kadınlara kısmi de olsa siyaset sahasında yer açan bu gelişme, İslami gelenekten gelen bir toplum için demokratikleşme yolunda

²⁴⁹“Kadınlar Arasında Dedikodu Alevlendi”, *Milliyet*, Sayı:1362, 27 Teşrin-i Sani 1929, s.3.

²⁵⁰ “Kadınlar Birliği Seri Konferans Verecek”, *Cumhuriyet*, Sayı:2115, 27 Mart 1930, s.1.

²⁵¹ *Cumhuriyet*, aynı yer.

büyük bir adımdı.²⁵² TKB'nin 1924'te başlattığı siyasal hak mücadelesi nihayet ilk meyvesini vermişti. Derneğin başında bulunmasa da bu kazançta Nezihe Muhittin'in payı büyüktü. *Cumhuriyet Gazetesi* "Hem Nalına Hem Mihnına" başlıklı makalesinde "Muhittin'in TKB reisi iken o kadar uğraştığı, kadını intihab etmek ve edilmek hakları o reislikten çekildikten sonra teslim edildi. O çalıştı, semeresini başkaları topladı" yorumlarıyla Muhittin'in yarasını deşmişti.²⁵³

Kazanılan hak Nezihe Muhittin'le yeni TKB arasındaki muhalefeti daha da ileri bir noktaya taşıdı. Muhittin'in beynini kemiren bu başarının TKB'ye hasredileceği sanrısı, davasında geldiği noktayı görmesine izin vermiyordu. Muhittin'den öfkeli açıklamalar gecikmedi. Muhittin "cahil süt nineler" benzetmeleriyle TKB'yi "öz çocuğunu elinden almakla" suçladı. Nezihe Hanım sözcükleriyle TKB yöneticilerine ateş püskürüyordu:

"Mevcut TKB'deki hanımlar cahil ve pis süt ninelere benziyor. Hani bazı süt nineler vardır, bir çocuğu doğmuş olarak alırlar ona bir parça bakarlar, ondan sonra çocuğu benimserler. Çocuğun asıl anası çocuğa ait bir işe kalkıştı mı yüzlerini ekşitirler adeta kendi çocuklarıymış gibi asıl anaya çıkışırılar. İşte bu cahil süt nineler bana çıkışmak istiyorlar. O kadın birliği ki benim zamanımda doğdu benim zamanımda büyüdü. Bu süt nineler asıl anaya, bana yalışıyorlar."²⁵⁴

Bu suçlamalar TKB'de büyük tepki yarattı. Ancak TKB'nin Muhittin'e verdiği yanıt bu tür suçlamalara artık cevap vermeyeceklerine karar verdiklerini bildirmek oldu. TKB artık Muhittin'i tamamıyla oyunun dışına itiyor, muhatap kabul etmiyordu. Görülen o ki, TKB bu tartışmalarla vakit kaybetmek niyetinde değildi. İsabetli bir kararla hakkın kimin tarafından kazanıldığı ile değil hakkın kendisi ile ilgilenme yoluna gitmişti. Bu kazanımı kadınlar için çok önemli bir olay olarak değerlendiren Birlik elinden geldiğince bunu kutlamaya çalıştı. Bu bağlamda seçim sonrası yayımladığı bildiride bu zaferin kutlanması için tüm kadınları 11 Nisan 1930 tarihinde Sultanahmet mitingine katılmaya davet etti:

²⁵² Kırkpınar, *a.g.e.*, s.192.

²⁵³ "Talihsizlik: Hem Nalına Hem Mihnına", *Cumhuriyet*, Sayı: 2127, 8 Nisan 1930, s.3.

²⁵⁴ "Nezihe Muhittin Hanım Mukabil Taarruza Geçti", *Cumhuriyet*, Sayı: 2127, 8 Nisan 1930, s.3.

“Kadın Birliği Beyannamesi

Türk Kadını; Cumhuriyet hükümetimizin inkişaf ettirdiği kadınlık bugün bir zafer kazanmıştır. Şimdiye kadar yurdunun bütün felaket ve acı zamanlarında erkeğine yardım eden, tarlalarda güneş karşısında kavrulan, harp cephesinde sırtına yaralar açarak siperden sipere koşan bu fedakar Türk kadını dünkü ihmal ve nisyan felaketinden kurtulmaya ve siyasi haklara da tam bir vatandaş gibi iştirake hak kazandığını göstermek fırsatını bulmuştur. Türk Kadın Birliği, bu kanaatle siz hemşerilerinden cesaret ve ilham alarak mücadelesinde devam etmiş ve ilk muvaffakiyeti olan belediyede intihap etmek edilmek hakkını almıştır. Kadın zaferinin ve kadın hakkının tarihe geçtiği bu ilk nümayiş ve tesitte her Türk kadınının bulunmak hakkıdır. Bu nümayişi tesit için bütün Türk kadınlığının ve kız mekteplerinin iştirakiyle büyük bir alay tertip edilecektir. Şehremaneti, Halk Fırkası ve Birlik merkezi önünde nutuklar irad edilecek, Taksim’deki Gazi abidesine bir çelenk vazedilecektir. Memleketini seven ve hakkına hürmet etmeyi bilen her Türk kadını 11 Nisan Cuma günü saat 9.00’da Sultanahmet meydanına gelmelidir.

Türk kadını, bu hak senin bu şeref senin bu zafer senindir. Kadın Birliği...”²⁵⁵

Kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı verilmesini kutlamak için düzenlenen bu mitinge katılım beklenenden az olmuştu. Mitinge katılanların daha ziyade erkeklerden oluşması ise kadınlara verilen bu hakkın onlar arasında layıkı ile karşılanamadığının bir sembolü olarak tasavvur edilmişti. Basın ve TKB karşıtları bu durumu facia olarak değerlendirerek Birliği eleştiri bombardımanına tutmuştu. Nakiye Hanım mitingin başarısızlığını Birliğe yükleyerek TKB’nin siyasal haklar için mücadele eden hareketmiş gibi davranmasının yanlış olduğunu, hakların mücadele ile alınmayıp, erkekler tarafından bahşedildiğini iddia etmekteydi.²⁵⁶ Eski birlik başkanına göre ise hanımlar türlü hilelerle müessesenin başına gelip kurulmuşlardı. Artık Kadın Birliği’ne ihtiyaç yoktu. “Kadın Birliği artık yardım birliğine inkılap etmiştir. Bugün Kadın Birliği yoktur, millet birliği vardır. Hükümet millet arasında cinsiyet farkını imtiyazlarını birer birer ayıklamaya başladı. Mesele bu safhaya döküldüğünde kadın davası kendiliğinden ortadan kalkmıştır.”²⁵⁷

Anlaşılan o ki mitingde kendisine konuşma izni verilmemesi Muhittin’i hayli kızdırmıştı. TKB’de yaşanan bu gerginlik idare heyetinin istifa edeceği söylentilerinin ortaya atılmasına yol açmıştı. Ancak Birlik idare heyetinin görevini layıkıyla yerine

²⁵⁵ “İstanbul Kadınları Cuma Günü Bir Miting Yapacak”, *Milliyet*, Sayı: 1403, 7 Nisan 1930, s.1.

²⁵⁶ “Kadın Birliği Fırkaya Müracaat Etti”, *Milliyet*, Sayı: 1506, 20 Nisan 1930, s.4.

²⁵⁷ “Kadın Birliğine Artık Lüzum Var mı?”, *Milliyet*, Sayı: 1500, 14 Nisan 1930, s.1

getirdiğini belirtip iddiaları yalanladığı gibi yapılan dedikodular hakkında da CHF'ye şikayette bulundu.

Belediye Kanunu'nun kabulünün ardından CHF bünyesine kadınların dahil edilme süreci de başlatılmıştı. Halk Fırkası'nın ilk kadın üyesi Afet İnan'dı. Afet İnan'a atfedilen Cumhuriyet kadınının simgesi rolü düşünüldüğünde bu seçimin tesadüf olmadığı anlaşılabacaktır. Afet İnan'ın fırkaya kaydolmasının ardından TKB üyelerinden de CHF'ye başvurular başladı. Ancak fırka tarafından TKB'nin toplu kaydının yapılmayacağı, ikametgah adresine dayalı ferdi üye kayıt sistemi uygulanacağı bildirildi. Üyelerin belediye seçimlerinde TKB adına aday gösterme başvurusu ise seçimlerde herhangi bir cemiyet adına aday gösterilemeyeceği gerekçesiyle reddedildi. Bununla birlikte seçimlerde kadın aday gösterilecekti. Kısaca TKB'nin CHF bünyesinde kendi adına değil, CHF namına çalışmasına müsaade edilmekteydi.

Türkiye'de kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkının verildiği günlerde ilginç bir tartışma yaşandı. Psikolog Doktor Mahzar Osman, kadınların yaratılış ve yapı itibarıyla erkekten düşük olduğunu ve erkeğin yardımına muhtaç olduğunu öne sürdü.²⁵⁸ Bu açıklamalar TKB üyeleri tarafından teessüfle karşılandı. Diğer yandan gazetelerde kadınların seçim faaliyetlerini eleştiren yazı ve karikatürlere yer verilmekteydi. Genel kanı kadınların yerinin siyaset sahası değil, aile ocağı olduğuydu. Özellikle karikatürler kadınların siyasal hayattaki konumunun nasıl algılandığının tipik birer örneğiydi. Karikatürlerde kadınların cinsiyet özellikleri ön plana çıkartılarak bu özelliklerle kadınların politikaya karışmaları irdeleniyordu. Kadınların siyasal konularda yetersizlikleri vurgulanıyor, kadınlar mecliste güzellik tartışmaları yaparken resmedilerek kadınların siyasal katılımı alaya alınıyordu.

²⁵⁸ "Kadın Birliğinde İnfial Uyandıran Bir Makale!", *Cumhuriyet*, Sayı: 2149, 30 Nisan 1930, s.1-2.



Resim 3:

Milliyet, Sayı:478, 14 Haziran 1927,s.1.



Resim 4:

Cumhuriyet, Sayı: 2306, 7 Teşrin-i Evvel 1930,s.1.



Resim 5:

Cumhuriyet, Sayı: 2119, 31 Mart 1930, s. 1.

Ancak belediye seçimlerine iki ay kala, Ağustos ayı başlarında basında yer alan bir haber gündemi tamamen değiştirdi. Şeyh Sait isyanının ardından kabul edilen Takrir-i Sükun kanunu bir takım uzatmalarla 1929 yılına kadar sürmüştü. Takrir-i Sükun döneminin sona ermesiyle siyasal havada yaşanan ılımlı hava yeni bir demokrasi deneyimi fikrini doğurmuştu. Mecliste hükümeti denetleyecek bir mekanizmanın yokluğu da böyle bir girişimi mecbur kılıyordu. Bu bağlamda Atatürk'ün demokrasi arzusunun bir ürünü olarak 12 Ağustos 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkası kuruldu. SCF'nin kuruluşu gerek CHF gerekse ülke çapında olumlu tepkilerle karşılanmıştı. Bu güdümlü demokrasi denemesi Türk siyasi hayatında önemli bir dönüm noktası olmuştur.²⁵⁹

Belediye seçimlerine giden süreçte Latife Bekir yönetimindeki TKB ile Nezihe Muhittin ve eski TKB üyelerinin kadınlara tanınan hakkı algılayış biçimindeki farklılık yapılan tartışmalarda kendini yoğun olarak hissettirmişti. Nezihe Muhittin ve arkadaşları bu hakkı uluslararası kadın hareketi bağlamında ele alırken, TKB üyeleri ve basında konu hakkında açıklama yapan bazı kadınlar durumu “kadınlık fonksiyonlarının” yeni bir

²⁵⁹ Mete Tuncay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s.347.

boyutu olarak nitelendirmiştir.²⁶⁰ Kadınlar arasında yaşanan bu farklılık yeni bir muhalif partinin kuruluşuyla su yüzüne çıkmıştır. SCF'nin kuruluşuyla CHF'ye muhalif olan gruplar yeni partinin çatısı altında toplanmaya başlayacaktır. TKB'nin eski ve yeni üyeleri arasındaki farklılık da iki parti çatısı altında belirginleşir.

Yeni fırkanın programında kadınların seçme-seçilme hakkı tanıyacağını ve kadın aza kabul edeceğini ilan etmesi üzerine pek çok kadın SCF kapılarına dayanmıştı. Basında bu rakamın üç yüzü aştığı söyleniyordu. CHF'ye ise iki yüz kadın başvurmuştu. SCF'ye üye olmak için başvuran kadınlar arasında tanıdık bir yüz de vardı, Nezihe Muhittin. Muhittin yeni fırkaya “prensiplerini daha iyi ve ciddi” bulduğu için katıldığını söylüyor “vaatlerini tatbikat itibarıyla ehemmiyetli” bulunduğunu ifade ediyordu.²⁶¹ Halk Fırkasının vaatlerini yerine getirmediğine inanan bazı kadınlar da SCF çatısı altında birleşmişti. Kadını evde, işte, mecliste, politikada görmek isteyen kadınlar bu taleplerini yeni fırka çatısı altında daha rahat gerçekleştirebileceklerine inanmaktaydı. Yüksek maksatlarla millete ve memlekete büyük hizmetler sunmak emeliyle kurulan SCF'nin memleketin tüm ihtiyaçlarını düşüneceği ve refaha kavuşturacağı düşüncesi hakimdi. SCF'nin ilk kadın üyesi Makbule Hanım, “Bugün kadınlık erkeklik meselesi yoktur, vatan meselesi vardır” diyerek iki fırkanın kardeş olduğunu ve birbirlerinin hatalarını görüp düzeltirlerse hedefe daha kolay ulaşılacağı uyarısını yapıyordu.²⁶²

TKB ise yeni fırkaya mesafeli duruyordu. Daha önce birçok kişinin CHF bünyesine katıldığı öne sürülerek herhangi bir değişikliğe gidilmeyeceği belirtilmişti. Bununla birlikte sınırlı sayıda da olsa SCF'ye geçiş yapanlar bulunmaktaydı.

Nezihe Muhittin'den sonra, CHF'ye katılan TKB'yi “seçkin” olmamakla suçlayan yazar Suat Derviş'in SCF'ye katılmasıyla rekabet daha da kızıştı. Nezihe Muhittin partisinin bir kadın derneği oluşturması için Suat Derviş'le birlikte “Kadın Varlığı” adı altında bir cemiyet tesisine dahi yöneldi. TKB'nin bugünkü durumundan rahatsızlık duyan Muhittin, TKB'nin gayesinin ve faaliyetlerinin anlaşılamadığını iddia ederek kadın-erkek arasındaki eşit hak iddialarının da eskimiş olduğunu savundu. Bu nedenle yeni bir

²⁶⁰ Kartal, *a.g.t.*, s.123.

²⁶¹ *Cumhuriyet*, Sayı: 2261, 22 Ağustos 1930, s.4.

²⁶² *Cumhuriyet*, Sayı: 2260, 21 Ağustos 1930, s.1.

KB kurmayı planlıyordu.²⁶³ Diğer yandan Muhittin, oluşturduğu kadın gruplarıyla Türk siyasal tarihinde ilk kez evlere dek giderek kadınlarla konuşup üye topladı.²⁶⁴ Seçimler yaklaştıkça iki partinin kadın adayları meydanlara çıkarak seçim propagandalarına hız verdiler.

Latife Bekir ve Nezihe Muhittin arasındaki mücadele seçimlere de yansımıştı. TKB başkanı Latife Hanım CHF tarafından Fatih'ten İstanbul Şehir Meclisi'ne aday gösterilmişti, Nezihe Muhittin ise muhalif kanadın Beyoğlu'ndan aynı görev için gösterdiği adaydı. İki kadın arasındaki rekabet ikinci kez Latife Bekir'in zaferiyle sonuçlandı. CHF'nin seçimleri kazanmasıyla CHF aday listesinde yer alan Rana Sanıyaver (Eminönü), Refika Hulusi Behçet (Eminönü), Seniye İsmail Hakkı (Beykoz), Nakiye Elgün (Beyoğlu), Latife Bekir (Beyoğlu) Hanımlar İstanbul Şehir Meclisine seçildiler.²⁶⁵ Bu da gösteriyor ki TKB iktidarla işbirliğine girmenin karşılığını seçimlerde almıştır. SCF'nin seçimlerde aldığı yenilgi ise Nezihe Muhittin, Suat Derviş gibi adayların siyaset sahasına resmi anlamda girmesine engel olmuştur.

TKB yerel seçimler sonrası gerçekleştirilen genel seçimlerde aktif bir siyaset gütmemiştir. Bunun en önemli nedeni kamuoyunun henüz bu konuda kadınlarla görüş birliği içinde olmamasıdır. Belediye Kanunu'nu takip eden günlerde kamuoyunda yakında kadınların mebus olacağına dair yazılar çıkmaya başlamışsa da; bunun için daha birçok seneler geçmesi kanaati hakimdir.²⁶⁶ Belediye seçimlerine katılma hakkının verilmesi sonrası kamuoyunda kadınların askerlik meselesi yine öne sürülmüştü. TKB'nin gerektiğinde bu görevi yerine getirecekleri ancak barış yanlısı olduklarını vurgulaması üzerine her siyasi hak talebinde ortaya atılan bu engele yol vergisi, bekarlık vergisi gibi eklemeler de yapılmıştı. TKB uzun süre bunlara yanıt vermekle uğraştı.²⁶⁷

TKB'nin yerel seçimler sonrasındaki çalışma programı yerli malı kullanımı ve tasarrufun gerçekleştirilmesi gibi iktisadi konuların yanında, dil kurslarıyla kadınların geliştirilmesi, köy kadınlarının bilgilendirilmesi faaliyetlerini kapsar. 11 Nisan kutlama

²⁶³ “Nezihe Hanım Yeni Bir Cemiyet Yapıyor”, *Cumhuriyet*, Sayı: 2304, 6 Teşrin-i Evvel 1930, s.2.

²⁶⁴ Çakır, *a.g.m.*, s.12.

²⁶⁵ “Seçilen Belediye Azaları”, *Cumhuriyet*, Sayı: 2328, 29 Teşrin-i Evvel 1930, s.1.

²⁶⁶ Kırkpınar, *a.g.e.*, s.192.

²⁶⁷ Bozkır, *a.g.m.*, s.24

mitinginde ortaya çıkan durum Türk kadınının bu konuda çekimser ve bilgisiz tavrını gözler önüne sermişti. Hakkın kazanılması yanında hakkın doğru kullanılması da büyük önem taşıyordu. TKB bu çekimserliği yenmek ve kadınları siyasi hakları konusunda eğitmek için çalışmalar yapacaktı. Atatürk'ün direktifleri de siyasal kültürün gelişmesi için böyle bir alt yapının hazırlanması doğrultusunda idi. Bunun için köylerdeki nüfusun dikkate alınması gerekiyordu. TKB aldıkları talimat doğrultusunda ilk iş olarak Çatalca'nın köylerinden başladı. Kadınlara okuma-yazma öğretmek işe başlamış bu amaçla bir eğitim merkezi dahi kurmuşlardı.²⁶⁸ Özellikle köylü ninelerin eğitimine odaklanan bu çalışma halk eğitiminin öncüsüdür. Diğer yandan kurulan irşad heyetleri vasıtasıyla köy kadınlarının yurttaşlık bilincine ulaşması için çaba sarf edilmiştir. Köylerde yapılan sohbet toplantılarının inkılaplar ve kadın hakları konusunda kadınların yetiştirilmesinde katkısı büyüktür. TKB'nin bu çalışmaları CHF'nin kadın kolu gibi hareket ettiğinin bir göstergesidir. Bu arada TKB “kamuya yararlı dernek” statüsü kazanmak üzere Valiliğe müracaat edecektir.

Bunun yanında TKB uluslararası kadın kuruluşlarıyla ilişkilerinin kökleştirilmesine çalışmış, ülke sınırları dışına taşarak yurtdışındaki kongrelerde de adından söz ettirmeyi başarmıştır. Türk kadınlarına belediye seçimlerine katılma hakkının tanınması batılı kadın cemiyetlerinin TKB'ye ilgi göstermesine neden olurken, Müslüman bir Türk devletinde kadınların kendi hakları için vermiş oldukları mücadele diğer İslam ülkelerindeki kadınlara örnek teşkil etmişti. Cumhuriyet Türkiye'sinde kadınlara tanınan sosyal ve siyasal haklardan yurt dışında övgüyle söz edilmekteydi. Bazı kadın dernekleri kadın meselesinde aktif tutumu ile siyasal haklar kazanılmasında öncü faaliyetlerde bulunan TKB ile irtibata geçerek kendilerine yardım edilmesini istemektedir.

TKB'nin kaydettiği bu gelişme özellikle bu haklardan yoksun doğulu kadınların merakını celbetmişti. Bu nedenle bazı doğulu Müslüman kadın cemiyetleri TKB ile temasa geçmeye çalışmaktaydı. TKB bu cemiyetlerin davetini artık doğulu değil, batılı oldukları gerekçesiyle reddediyordu. TKB batılı imajını korumak için doğulu kadınlara sırtını dönerken, batılı cemiyetlerle ilişkilerini sıcak tutmaya çalışmaktaydı. Birlik

²⁶⁸ Oruz, *a.g.e.*, s.33.

Avrupa’da düzenlenen konferans ve kongrelere katılmaya özen gösteriyor, batıdaki kadın cemiyetleriyle yazışmalar yaparak bilgi alışverişinde bulunuyordu.²⁶⁹ Batılı ülkelerle kurulan bu yakınlık sonucunda TKB Avrupa’daki kadın kongrelerine katılarak Türk kadınıni temsil etme imkanını bulmaktaydı.

1931 ve 1932 seneleri TKB için suskun bir dönem oldu. Bu dönemde siyasal faaliyetler yavaşlatılıp kadınların farklı meslek gruplarında da çalışmaları için bazı girişimlerde bulunuldu. Zabıta memurluğu, polislik gibi “erkeklerle özgü” meslek alanlarına nüfuz eden kadınlar bu konudaki tabuları zamanla yıkmayı başardılar. Mayıs 1931’de İstanbul Belediye Meclisi’nde ilk kez bir kadın sesi duyuldu. Muallim Nakiye Hanım “çocuk sütü temininde müşkülât” konusu tartışılırken söz olarak kreşlerin ve yatılı okulların düzenlenmesinin 150 çocuğa süt sağlanmasından daha önemli olduğunu belirtti.²⁷⁰ Kadınların görüş bildirmeye başlaması kadınların meclisteki varlığını hissettirmeye başlamıştı. Ancak bu katılım henüz basit bir düzlemde gerçekleşmekteydi. Ciddi meseleler ve hararetli tartışmalar için biraz beklemek gerekecekti. Aynı yıl uluslararası planda gelişmelere de tanık olundu. Ağustos ayında Uluslararası İş ve Meslek Kadınları Birliği Türkiye’ye geldi. Aynı dönemde Balkan Antantı toplantılarında içeride ve dışarıda devleti TKB üyeleri Seniha Rauf, Efzayış Suat, Lamia Refik ve Latife Bekir Hanımlar temsil etti.²⁷¹

1930 yılı kadınlara siyasal hakların kısmi olarak tanınmasıyla denetimli bir demokratikleşme süreci başlamıştı.²⁷² 1933 yılı kadının siyasallaşması için bir engelin daha aşıldığı bir yıldır. TKB’nin belediyeçilik konusunda yaptığı çalışmalar ve konferanslar sonuç vermişti. 1933’ün Ekim ayında köy kadınlarının mahalli düzeyde siyasal hayata katılmalarını sağlayan bir kanun mecliste kabul edildi. 1930 tarihli Belediye Kanunu kadınların yerel seçimlere iştirakine olanak verirken Köy Kanunu değişmediği için köylerde kadınların muhtar olabilmeleri mümkün olmamıştı.²⁷³ 1930 kanununu tamamlayan bu yasanın çıkmasıyla köy kadınları da yönetici olma hakkını

²⁶⁹ Kaplan, *a.g.e.*, s.146-149.

²⁷⁰ Zihnioğlu, *a.g.e.*, s.255.

²⁷¹ Seniha Sami Moralı, “Latife Bekir Çeyrekbaşı ve TKB”, *Hayat Tarihi Mecmuası*, c.1, sa:3, (1 Nisan 1969), s.75, Bozkır, *a.g.m.*, s.24.

²⁷² Tekeli, “Türk Kadınının Siyasal Hayattaki Yeri”, s.381.

²⁷³ Bozkır, *a.g.m.*, s.24.

kazandı. Türk kadınları belediye seçimleri için kazandıkları haklarını ilk kez bu tarihte kullanmış İstanbul ile diğer kentlerde belediye ve yaşlılar meclisine seçilmişlerdi. Bu o günkü Türkiye için büyük bir demokratik hamleydi ve belki ilk siyasi yasadan daha çok temele hitap eden bir karardı.²⁷⁴

TKB süreli bir yayın çıkartmamıştı. Ancak Cumhuriyet'in ilan edilmesinin 10. yılı sebebiyle bir kitapçık yayınlayarak on yıl içinde gerçekleştirdikleri faaliyetleri belirtmişlerdi. Ayrıca Cumhuriyet'le birlikte değişen Türk kadınlığı hakkında Halide Nusret Hanım, İffet Halim Hanım, Aliye Halit Hanım ve Necile Tevfik Hanım'lar da dergide yazılar yazmışlardı.²⁷⁵ Kadınlar Birliği çıkardıkları dergide faaliyetleri hakkında şu bilgileri vermektedir:

“İçtimai, sıhhi konferanslar verir.

Kıymetli konserler verir.

Kadın avukatlara kimsesiz kadınların mahkeme güçlüklerini hallettirir.

Fakir çocuklara bayramlarda elbise ve ayakkabı tevzi eder.

Hasta çocukların reçetelerini yaptırır.

Orta mektep, lise ve ilk mektep talebelerinden muhtaçların kitabını alır.

Beynelmilel kadın kongrelerine iştirak eder.

Muhtelif Avrupa cemiyetleri ile kadınlık hakkında muhabere eder.

Avrupa'da Türk kadınlığı aleyhindeki neşriyata cevap verir.

Genç kızları himaye maksadı ile tahsili yapan hanımlara bir kız talebe yurdu açmıştır.”²⁷⁶

1933 yılı TKB yurt dışı ilişkiler ve etkinliklerde de başarılı sonuçlar alır. TKB daha kuruluş aşamasındayken hem Avrupa hem ABD basınının ve kadın derneklerinin ilgisini çekmişti. Nezihe Muhittin 1926'da TKB başkanı olarak ülkemizi temsilen Dünya Kadınlar Kongresi'ne katılmıştı. Bu gelişmeyi Avrupa Kadın Birliği'nin yaptığı Uluslararası Kadın Birliği'ne üyelik çağrısı takip etti. Ancak Avrupalı Kadın Birliği'nin bir ön koşulu vardı: TKB'nin sulh derneğine üye olması. TKB'nin barış yanlısı açıklamalarına ikna olan dernek, Birliği bünyesine kabul etmişti. Avrupalı derneklerin ilgileri ve TKB ile ilişkileri karşılıklı olarak gelişerek devam etti. TKB'nin uluslararası

²⁷⁴ Abadan-Unat, “Toplumsal Değişme ve Türk Kadını”, s.21; Doğramacı, “Atatürk ve Kadın”, s.102.

²⁷⁵ Türk Kadın Birliği, *Kadın Sesi*, 1923-1933 Cumhuriyet'in 10. Yıldönümünü Kutlar, İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, 1933, s.1-16.

²⁷⁶ Kadın Sesi, a.g.y., s.5.

platformda adını ve varlığını duyurabilmek için uyguladığı Batılı cemiyetlere rağbet politikası onun kısa sürede uluslararası toplantılara çağrılmasında kolaylık sağladı. Özellikle 1930 sonrası dönemde bu davetlerde büyük bir artış yaşandı. Bu davetlerden birisi “Alliance International des Femmes” kongresiydi.²⁷⁷ “Kadın Sesi”nde bu konuda şu bilgiler aktarılmaktaydı:

“Birliğimiz merkezi Londra’da bulunan Beynelmilel Alyans ile hali temastadır. Mezkur cemiyetin muhtelif memleketlerde kongreleri olmaktadır. Bu kongrelere Birliğimiz iştirak eder. Azalarımızdan Efzayiş Suat Hanımefendi Berlin’e murahhas olarak gitmiş Belgrat’ta toplanan kongreye Seniha Rauf Hanımefendi iştirak etmişlerdir. 18 Mart 1933 senesinde Marsilya’da toplanan Beynelmilel Alyans’ın kongresine de Lamia Refik, Semiha Rauf Hanımlar murahhas olarak gitmişlerdir.”²⁷⁸

Marsilya Kongresi 18 Mart 1933 tarihinde toplandı. 24 milletin temsil edildiği Kongrede kadınların çalışma haklarının düzenlenmesi, ticarete kadın erkek eşitliğinin sağlanması, kadınların haklarına sahip çıkması gibi bir dizi kararlar alındı. “Alliance Sulh Komisyonu” dünya barışına hizmet etmeyi amaçladığını bu toplantıyla dünya kamuoyuna duyurdu. Kongrede Türk temsilcisine de konuşma hakkı verilmişti. Seniha Hanım nutkunda Türk kadınlarının mazideki durumuna ve Cumhuriyetle geldiği noktaya değinerek Türkiye’nin toplumsal hayatta yaptığı değişimleri anlatmış, çağdaşlaşma yolunda mesajlar vermişti. Bu anlamda kongrede devrimlerin ülke genelinde yerleştirilmesinin yanı sıra üstü örtülü bir şekilde, özellikle bağımsızlığını yeni kazanmış ya da bağımsızlık mücadelesi veren ülkelere yönelik olarak Atatürk devrimleriyle belirlenen ilkelerin ihracı söz konusuydu. Türkiye’de kadınlar lehinde yapılan inkılapların yarattığı olumlu hava gelecek kongrenin İstanbul’da toplanması kararında etkili olmuştu. Şüphesiz bu TKB için önemli bir adımdı. Açıldığından beri yoksul çocuk ve kadınlara yardım çalışmaları, çeşitli toplantılar ve siyasal haklar hamlesi dışında TKB’nin en önemli başarısı 1935 yılında düzenlenecek olan uluslararası bir kongreye ilk defa ev sahipliği yapacak olmasıydı.

TKB uluslararası platformda yerini sağlamlaştırırken, ülke içinde 1930 yerel seçimlerinin yenilenmesi çalışmaları başlatıldı. 1934 belediye seçimleri TKB açısından

²⁷⁷ Kaplan, *a.g.e.*, s.150.

²⁷⁸ Kadın Sesi, *a.g.y.*, s.4.

Türk kadınının siyasallaşma sürecinde önemliydi. TKB bu seçimlere gerek aday koyarak, gerekse kadınların seçime katılmalarını teşvik ederek siyasi hayatta varlığını ortaya koyuyordu. 1934 yerel seçimlerinin ardından 5 Aralık 1934 tarihinde kadınlara genel seçimlere katılma hakkı tanındı. Kadınları yalnızca toplum içinde erkeklerle eşit duruma getirmek değil, onlara ülke siyasetinde de etkin rol oynama fırsatı yaratılmış olması Türkiye'nin çağdaşlaşma hareketi içinde en önemli adımlardan biriydi.

Kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi TKB üyeleri arasında büyük coşkuyla karşılandı. Bu başarıyı kutlamak için bir miting düzenlenerek Beyazıt'tan Taksim'e yürüyüş yapıldı. Mitingle ilgili yayınlanan bildiri şu şekildeydi:

“Türk Kadını:

Büyük Atatürk, yüce önder Türk kadınına hakkına verdi. Saylav seçmek ve seçilmek büyük ulus kurultayınca kabul edildi. Türk kadını unutma ki Türk ictimai hayatının temeli sensin. Buna İstiklal Savaşı'nın kara günlerinde sırtında cephan taşıyarak kara sabanla toprak kazıyarak eriştin. Hız alan inkılapta aldığın yerle kendi mevkini kendin kurdun. Layık olduğun siyasi hak sana verilmiştir. Bu mesud günü hep beraber kutlayacağız. Saat 10'da Beyazıt Cumhuriyet Meydanına gel. Türk Kadın Birliği.”²⁷⁹

Seçme ve seçilme hakkıyla Türk kadınının hukuken siyasi bir kimlik kazanmasının yolu açılmıştı. Bundan sonra önemli olan kazanılan hakların pratiğe dökülmesiydi. Bu ise TBMM'nin beşinci dönem seçimlerinde gerçekleşti. İlk kadın milletvekilleri 1 Mart 1935 tarihinde Meclis'e girdiler. Bu seçimler sonucu 18 kadın milletvekili TBMM'ye katıldı. Başlangıç için oldukça iyi olan bu sayıya uzun yıllar ulaşılamadı.

Türkiye'de kadınlara siyasal hakların iktidar tarafından verilmesi farklı yorumları da beraberinde getirmiştir. Kemalist kadınlar ve Cumhuriyet'in ilk kuşak kadınları bu reformların demokratik bir toplumun gelişmesinde kaçınılmaz olduğunu ve Türk kadınının kurtuluşunu sağladığını savunmuştur. Cumhuriyet devrimlerinin güçlü savunucusu Afet İnan, kadınların siyasal haklardan yoksul bulunduğu sürece yurt bilgisi müfredat programında yer alan demokratik yönetim kurallarını öğretmenin zor

²⁷⁹ “Türk Kadınının Sevinci”, *Cumhuriyet*, Sayı: 3795, 7 Aralık 1934, s.2.

olduğunu, bu durumun Atatürk'ün çevresinde yer alanlar arasında ciddi tartışmaya yol açtığını belirtmektedir.²⁸⁰ Unat, Türkiye'de kadınlara verilen haklarının tümünün batıda olduğu gibi bireylerin bilinçli mücadeleleriyle değil, başta Atatürk olmak üzere genç Cumhuriyet'in inançlı erkek kurucuları tarafından ülkeyi çağdaş uygarlığa ulaştırmak üzere kadınlara bir çeşit “bağış” olarak sunulduğunu belirtir.²⁸¹ Unat'a göre Atatürk gerçek bir demokratik sisteme karşı beslediği katıksız inancın bir kanıtını vermek amacıyla tek partili demokrasiyi sürdürmekle beraber batılı devletlerin gözünde eş değerli olarak tanınmak ve genç Cumhuriyet'in laik ve demokratik niteliklerini belirtmek için bu devrimi gerçekleştirmiştir. Girişilen toplumsal değişiklik içte yoğunlaşan birikim ve taleplerin bir ürününden çok, uzak görüşlü bir devlet politikasının hesabıdır. Hitler gibi Avrupa'nın iktidar hırslı diktatörleriyle aynı çizgide görünmek istemeyen Atatürk demokratik sistemde vatandaşların faal rol oynamaları gerektiğini çok iyi kavramıştır.²⁸² O günlerin güçlü bir tanığı olan Tezer Taşkıran'a göre; kadınlara siyasal hakların verilmesini sağlayan güç 1927'de TKB'nin açığa vurduğu isteklerle kamuoyunun artan baskıları olmuştur. Son dönem kadın yazarlar ve akademisyenler ise Cumhuriyet modernleşmesine kadınlar açısından eleştirel bir şekilde yaklaşarak kadınlara verilen hakları farklı bir perspektifle ele almışlardır. Kadınlara siyasal hakların tanınmasının Cumhuriyet döneminde yürütülen modernleşme politikaları içinde büyük simgesel ve stratejik öneme sahip olduğu vurgulanmıştır. Nitekim Berktaş, Kemalist önder kadrolar açısından kadın haklarının tanınmasının Cumhuriyet Türkiye'sinin yeni ulusal karakterinin ortaya konmasının aracı olduğunu belirtmektedir.²⁸³ Tekeli bu hakların verilmesinin ardındaki nedeni Atatürk'ün Batı'nın onun rejimini bir diktatörlük gibi görmek istememesi olarak açıklamaktadır. Ona göre savunmacı tutumu Atatürk'ü 1930'larda bir “demokratikleştirmeyi” özendirmeye yönlendirmiştir. Bu nedenle kadınlara siyasal haklar verilmesi sembolik bir davranış, Türkiye'yi diğer tek parti sistemlerinden ve faşist iktidarlardan ayırt edecek demokratik bir imaj oluşturma çabalarının bir parçasıydı. Türkiye'de kadınların siyasal hakları, yeni rejimin niteliklerini simgelemek bakımından kritik bir rol oynayan stratejik bir araç olarak görülmüştü.²⁸⁴ Arat da paralel bir görüşle kadınlara tanınan siyasi hakların

²⁸⁰ İnan, “Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması”, s. 122.

²⁸¹ Abadan-Unat “Türk Kadının Siyasallaşması”, *Cumhuriyet*, 8 Aralık 1984, s.8.

²⁸² Abadan-Unat, “Toplumsal Değişme ve Türk Kadını”, s. 21.

²⁸³ Berktaş, “Cumhuriyet'in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak”, s. 4.

²⁸⁴ Tekeli, “Türkiye'de Kadının Siyasal hayatındaki Yeri”, s.380-381.

açıklamasının Atatürk'ün yeni rejimin Batıda nasıl algılandığı konusundaki duyarlılığında yattığını ifade etmektedir.²⁸⁵ Kırkpınar, “Osmanlı devlet düzeninin dayandığı temel, dini otorite olduğuna göre ve dini otoritenin baskısını en fazla duyan toplumsal kategori de kadınlar olduğuna göre, kendilerini bu otoriteden kurtarmak üzere verilecek mücadele, kadınlar, hilafetin ve şeriatın ideolojik ve politik gücünü sarsmak açısından çok kritik rol oynayabilirdi” sözleriyle Cumhuriyet Dönemi'yle birlikte, laik-ulus devletin kurulması sürecinde eski düzene karşı açılan savaşta kadınların önemli bir hareket noktası olduğuna işaret ederek farklı bir yorum getirmektedir.²⁸⁶

Kadın hakları kuşkusuz yeni devlet, toplum ve ekonomi anlayışının ürünüdür. Tüm bu alanlarda yeni yapı ve anlayışın belirleyici unsuru ise Atatürk'ün düşünceleri ve ideolojisidir. Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet rejimi demokratik düzeni mecbur kılmaktadır. Bu sistemde toplumun bir tarafı göz ardı edilemez. Demokrasi temeli üzerinde yeni bir Türkiye yaratan Atatürk, toplumsal ve siyasal hayatın belirleyicileri arasına kadınları da dahil ederek ulus egemenliğini sağlamlaştırmıştır. Ancak bunu tamamıyla bir devlet politikasının uzantısı olarak yorumlamak yanlıştır. Böyle bir yorum kadın haklarının tanınması için II. Meşrutiyetten bu yana mücadele eden kadın hareketinin mirasını hiçe saymak olur.

3.3. 1935 İSTANBUL XII. ULUSLARARASI KADIN BİRLİĞİ KONGRESİ (18 NİSAN 1935)

Hem Türkiye'nin siyasal hayatında hem de kadınların örgütlenmelerindeki en büyük değişim 1930 belediye seçimleri ve seçim sonrası dönemde olmuştur. Yeni fırkanın kuruluşunda yaşanan ılımlı havanın değişmeye başlaması ve seçim sürecinde ülkede yaşanan gerginlik Türkiye'de ikinci çok partili siyasal hayat girişimini sona erdirmiştir. SCF'nin kapanışı Türk siyasal hayatında 1945'e kadar sürecek olan ikinci tek parti döneminin de başlangıcı oldu. Bu dönem hem SCF etrafında örgütlenen Nezihe Muhittin hem de TKB için basının gündeminden silindikleri bir dönemdi.

²⁸⁵ Arat, “Kemalizm ve Türk Kadını”, s.62.

²⁸⁶ Kırkpınar, “Türkiye’de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın”, s. 17.

TKB'nin 1933 yılında katıldığı Marsilya'daki uluslararası kongrede alınan gelecek toplantının İstanbul'da yapılması kararı gözleri tekrar TKB'ye çevirdi. 1932 yılından sonra basının ilgi göstermediği TKB basında tekrar yer almaya başladı. Kongre Türk basınının ve kamuoyunun büyük ilgisini çekmişti. Uluslararası kongre için delegeler İstanbul'a geliyor, basın gelişmeleri yakından takip ediyordu. Gazetelerde her gün bu olayla ilgili haberlere rastlamak mümkündü. *Cumhuriyet* gazetesi, Nisan ayının ilk günlerinden itibaren 18 Nisan'da başlayacak olan kongre ile ilgili haber ve yorumlara sütunlarının büyük bir bölümünü ayırmıştı.²⁸⁷ Kongre ile ilgili her türlü gelişme haber edilirken, İstanbul'a gelen delegelerle yapılan röportajlar "Dünya Feministleri ile Görüşmeler" başlığıyla *Cumhuriyet*'in baş sayfasından aktarılıyordu. Gazete muhabiri Suat Derviş'e ayrılan köşede yayımlanan bu mülakatlarda iki önemli konu ön plana çıkıyordu: "Kadınların Siyasi Hakları" ve "Barış". Suat Derviş'in delegelere sunduğu başlıca sorular şunlardı: Kadın Birliği savaşı durdurabilir mi? Kadınlar asker olabilir mi? ve "Türk kadını hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?" Bu sorular karşısında delegelerin ortak tavrı yaklaşan savaşa karşı barış düşüncesini kararlılıkla savunmak ve Kadın Birliği'nin bu konuda yapabileceği çalışmaları ve etkinlikleri ortaya koymaktı. Delegelerle yapılan görüşmelerde kongrenin en önemli gündem maddelerinden birinin "Barış" olduğu ortaya konmuş oluyordu. *Cumhuriyet* gazetesinin kongrenin toplandığı ilk günle ilgili manşetten vermiş olduğu ve kongrenin amacını da özetleyen cümle bu tavrı doğruluyordu: "Kadın İçin Hak Beraberliği ve Barış İstiyoruz!"²⁸⁸

Kongre hazırlıkları aylar önce başlamış, Beynelmilel Kadın Birliği Başkanı ve yardımcısı İstanbul'a gelerek kongrenin ön hazırlıklarını TKB üyeleri ile birlikte yapmışlardı. Hükümet konferansın başarıyla icra edilmesine çok ehemmiyet veriyordu. Bu iş için Yıldız Sarayı Köşkünü tahsis etmişti. İlk Türk kadın mebusları dünya kadınlarına bu kongrede takdim edilecekti. Bu konferans yeni Türk kadınının dünyaya açılan yüzüydü ve Türk modernleşmesinin ulaştığı noktayı göstermek için iyi bir fırsattı. Bunun için hiçbir şey tesadüfe bırakılmamış kongre programının her ayrıntısı önceden planlanmıştır. Bunun en büyük kanıtı Necile Tefvik'in arşivinde bulunan zarflar ve not defterleridir. Kullanılmamış iki adet boş zarf ile notlarla doldurulmuş bir çok not defteri sayfasının üzerinde matbu ve Fransızca "Uluslararası Kadın Birliği'nin XII Kongresi,

²⁸⁷ *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1935-23 Nisan 1935.

²⁸⁸ "Kadın İçin Hak Birliği", *Cumhuriyet*, Sayı: 3923, 19 Nisan 1935, s.1.

İstanbul 18-25 Nisan 1935” yazısının bulunması kongre için özel olarak zarf ve delegelerin not tutması için not defteri dahi bastırıldığı da anlaşılmaktadır.²⁸⁹ Diğer yandan kongre için özel olarak Yıldız Köşkü’nü açan hükümet kongre delegeleri için iletişim ve ulaşım başta olmak üzere özel hizmetler sunarak delegelere kolaylık sağlamıştır. Yıldız Sarayı’nda otobüs servisinin sağlanması, tramvaylarda ücretsiz seyahat olanağı, kuaförlük ve posta hizmetleri bunlardan birkaçıdır.²⁹⁰ Ayrıca Kongre anısına Posta ve Telgraf İdaresi 15 ayrı pul çıkarmıştır. Kadınların başarılarına ve olağanüstü işler başarmış kadınlara saygı ifadesi olarak pulculuk tarihinde ilk kez özel pul basıldığı Necile Tefvik’in arşivindeki broşürde ifade edilmekte ve satıştan sonra kalan pulların TBMM kararı ile imha edileceği duyurulmaktadır.²⁹¹

Otuz dokuz ülkenin temsilcilerinin katılması beklenen kongreye TKB adına asıl üye olarak Latife Bekir, Lamia Refik, Seniha Rauf, Efzayiş Suat, Nermin Muvaffak, Necile Tefvik, Dr. Pakize Ahmet, Leman Fuat, Safiye Hüseyin, Nebahat Hamit, Faika Nahit ve Mihri Pektaş katıldılar. İçlerinde Hasene Ilgaz, Belkıs Halim, Enise Saffet gibi hanımların bulunduğu yedek üyelerle kongredeki TKB delege sayısı yirmi üçe ulaştı. Kongreye Amerika, Avusturya, Belçika, Danimarka, Hollanda, İngiltere, İspanya, Yunanistan, Mısır gibi büyük devletler katılırken Suriye, Filistin, İran gibi geri plandaki ülkelerin kadın örgütleri başkanın önerisi ve üyelerin oybirliği ile kongreye iştirak etti. Almanya ve İtalya’nın ise “kadın dernekleri olmadığı için” katılmadığı bildirilmişti. Asıl neden ise her iki ülkenin hızla silahlanarak savaş siyasetine yönelmesiydi. Japonya ise ani bir kararla katılımdan vazgeçmişti. İngiltere, Fransa ve ABD delegeleri Türkiye’nin henüz içinde yer almadığı Cemiyet-i Akvam’ın silahsızlanma komisyonlarının faal üyeleriydi. Kongre gerçekte II. Dünya Savaşı öncesi büyük güçlerin saflaşmasını gösteriyordu.²⁹²

Kongrenin İstanbul’da toplanma kararını Zafer Toprak şu şekilde değerlendirmektedir:

“UKB’nin 1935 kongresinin İstanbul’da toplanmasının ardında Türk kadınının siyasal haklarını kısa sürede elde etmesi yatıyordu. Bir çok ileri batı ülkesinde kadınların siyasal

²⁸⁹ Meryem Turan, “1935 Kongresi Arşivi”, *Toplumsal Tarih*, (Mart 2000), s.37-38.

²⁹⁰ Kırkpınar, *a.g.e.*, s.201.

²⁹¹ Turan, *a.g.m.*, s.35.

²⁹² Zihnioğlu, *a.g.e.*, s.256-257.

hakları kısıtlı iken, Türkiye gibi daha 20 yy.ın başında kadının toplum yaşamına kapalı olduğu bir ülkede, seçme-seçilme hakkının bahşedilmesi Dünya Kadın Hareketi için örnek gösterilecek bir gelişmeydi. Nitekim kongreye katılan delegeler bu noktayı sık sık vurgulamışlardı.”²⁹³

18 Nisan 1935’te otuzdan fazla ülkenin iki yüzü aşkın kadın temsilcisi Yıldız Sarayı’nın merasim kongresinde topladı. Kongre İstanbul valisi ve belediye başkanı Muhittin Üstündağ’ın konuşmasıyla açıldı. Valinin ardından TKB başkanı Latife Bekir “Son zamanlara kadar yalnız erkeklere mahsus olan medeni ve siyasal bütün haklardan büyük şef Atatürk sayesinde müstef bulunan Türk kadınlığı mümessili sıfatıyla” kürsüye çıkarak konuşmasını gerçekleştirdi. Latife Hanım, “hemen her yerde kadınların istedikleri hakların verilme sebebinin kadınlığın en eski zamanlardan beri ifa ettiği hayırperver görevin tanınmış olmasından ileri geldiğini, bugüne kadar aile yuvasında ifa edilen bu görevin insanlığın gelişmesi önünde daha geniş bir faaliyet sahası istediğini” söyleyerek Atatürk’ün Türk kadınına erkeğin yanında hak ettiği mevkiyi almaya davet ettiğini belirtiyordu. Bekir, Atatürk’ün Türk kadınlığına medeni ve siyasal bütün hakları vermesinden dolayı Türkiye’de kadın sorunu kalmadığını, kadın erkek herkesin tek bir şefin idaresi altında ülkenin iyiliği için çalışacağını sözlerine ekliyordu. Ona göre; “bu kadar fırtınalar arasında yarı gömülmüş bir milletin mukadderatını, derin imanını muhafaza eden ve her türlü tezatlar arasında kadınların dileklerini yerine getiren” büyük Gazi yalnız vatanın değil, aynı zamanda Türk kadınının da kurtarıcısıydı.”²⁹⁴ Latife Bekir’in bu sözleri TKB’nin kadın meselesini algılayışı hakkında ipuçları verirken, bir yandan da çağdaşlık mesajları iletmekteydi. Latife Hanım’ın konuşmasının ardından kongre başkanının teklifi üzerine Atatürk’e şükran telgrafı çekildi. Atatürk bu telgrafa “siyasi ve ictimai hakların kadın tarafından kullanılmasının beşeriyeti ve prestiji bakımından elzem olduğuna eminim” sözleriyle karşılık verdi.”²⁹⁵

XII. UKB Kongresi’nin gündeminde iki önemli başlık bulunmaktaydı: Kadın Sorunu ve Barış. Ancak Kongre süresince Tepebaşı Tiyatrosu ve İstanbul Üniversitesi Konferans salonunda düzenlenen toplantılarda tüm konuşmacıların ana konusu “Barış”tı.”²⁹⁶

²⁹³ Toprak, “1935 İstanbul Uluslararası Feminizm Kongresi ve Barış”, s. 26.

²⁹⁴ “Kadın İçin Hak Birliği”, *Cumhuriyet*, Sayı: 3923, 19 Nisan 1935, s.1.

²⁹⁵ Kırkpınar, *a.g.e.*, s.205.

²⁹⁶ Toprak, *a.g.m.*, s.28.

Kongre başkanı Corbett Ashby dar milliyetçi görüşlere karşı çıkıyor, insanlığı uçuruma sürükleyen kıta Avrupa'sındaki gelişmeleri kınıyordu. Başkan, kadınlığın özgürlük savaşıyla dünya barışı mücadelesinin uyum içinde sürdürülmesi gerektiği inancındaydı. Kadınların ilerlemesi, eğitimde, iş yaşamında, yasalar önünde erkeklerle eşit haklara sahip olması için çalışılacaktı. Kongrede söylenen her sözün neticede barışa hizmet etmesi gerektiğini ise üstüne basa basa vurguluyordu. Dünyada barışın savunusu, uzlaşmazlıkların bu yoldan çözümü ve dünyada hızla artan silahlanmanın önlenmesi UKB kongrelerinde ilk kez bu denli kesin olarak ortaya atılmıştı.²⁹⁷

Barış konusunun gündeme alınmasıyla TKB'nin uluslararası birliğe üye olurken karşılaştığı sorun bir kez daha karşısına çıkmıştı. Ankara'nın onayı olmadan böyle bir politik maddenin uluslararası zeminde masaya yatırılacak olması TKB'yi tedirgin etmişti. Daha 1920'li yıllarda sınır tanımaz kimliği ile tanınan Nezihe Muhittin dahi savaş ve barış konularının hükümete ait bir karar olduğunu belirterek bu konudaki çekimser tavrını ortaya koymuştu. TKB hükümetle karşı karşıya gelmekten kaçınsa da yapılabilecek bir şey kalmamıştı. Kongre toplanmış ve gündem maddesi belirlenmişti. TKB'nin tüm tedirginliğine karşın kongre olağan bir şekilde komisyonlar oluşturarak çalışmalarını sürdürdü. Oluşturulan komisyonlara seçilen Türk delegeleri şu isimlerden oluşmaktaydı:

- Hukukta Müsavat Komisyonu: Safiye Hüseyin, Necile Tefvik
- Ahlakta Müsavat Komisyonu: Lamia Refik, Nermin Muvaffak
- İşte Müsavat Komisyonu: Dr. Pakize Ahmet, Leman Fuat
- Evli Kadının Tabiyeti Komisyonu: Nebahat Hamit, Faika Nahit
- Genel Oy Komisyonu: Latife Bekir, Mihri Pektaş
- Sulh Komisyonu: Seniha Rauf, Efzayiş Suat.²⁹⁸

Kongrede söz alan delegeler Türk kadınının sosyal ve siyasal haklarına ilişkin gözlemlerini dile getirirken hayranlıklarını gizlemiyordu. Tüm delegeler Türk kadınlarına gıpta ettiklerini belirtirken Atatürk'ten de övgüyle söz ediyorlardı. Çoğunluğu medeni milletlere mensup bu kadınlar birkaç asırlık kültür, bir eşitlik ve özgürlükten sonra henüz elde edemedikleri haklara, birkaç sene içinde sırf kendi liyakatı

²⁹⁷ Toprak, *a.g.m.*, s.25.

²⁹⁸ Kırkpınar, *a.g.e.*, s.205.

sayesinde sahip olan Türk kadınının hamlesi karşısında takdirlerini gizleyememişlerdi.²⁹⁹ Mısır Heyeti Başkanı Madam Huda Sharaawi “Şarkta kadınlığın kurtuluşunu Atatürk’e borçluyuz” açıklamasını yapıyordu. Huda, “Türkiye kadına hakkını veren bir memleket olduğu” için Kadınlar Cemiyet-i Akvam’ın İstanbul’da kurulmasını önermekteydi.³⁰⁰ Bulgar delegesi Madam İbarof Türk kadınına siyasal haklarını veren Atatürk’e teşekkür ediyor, Türkiye’deki gelişmelerin Balkanlara da büyük etki edeceğine işaret ediyordu.³⁰¹ *Akropolis* gazetesi Türk kadınının kısa zamanda haklarına kavuşup diğer feministlere ev sahipliği yapacak kadar gelişmesine şaşkınlıkla izlemekteydi.³⁰² Romanya KB üyesi Alexandria Kantagüzen ise İstanbul’da olmaktan dolayı duygularını şöyle dile getirmekteydi:

“Ben İstanbul’a geldiğim zaman beni en ziyade mütehassis eden şeylerden biri de Türkiye’de gördüğüm harikulade terakkidir. Devrimizin en büyük hükümet adamı tarafından yapılmış olan teceddüt batıl adetleri ve yanlış ananeleri kökünden yıkıp atmıştır. Atatürk, dünya üzerinde yeni bir devir getirmiş bir insandır...”³⁰³

Kongrede ilk olarak Bugeliorge Walian’ın iktisadi eşitlik hakkındaki karar tasarısı onaylandı. Bu tasarıda medeni durumuna bakılmaksızın kadına çalışma olanağının tanınması, eşit ücret ve iş hayatında terfi imkanının sağlanması isteniyordu. İngiliz delegesi Neilans ise kadın ve erkeğe eşit muamele yapılmasını önererek cinsi karışıklığa son verilmesini istiyordu. Toplantının erkek temsilcisi Bay Maurette kadın ve erkeğin birlikte çalışma zorunluluğuna dikkat çekerek eşit ücret taleplerini yineledi. Kadınlık aleyhindeki faaliyetleri de kınayan konuşmacı, dünya barışının kadın erkek eşitliğinin temini ile bağlantılı olduğunun altını çizdi. 21 Nisan 1935 tarihli toplantıda ise Antalya Saylavı Türkan Baştuğ kürsüye çıkarak Türk kadınının mazideki konumu ile şimdiki durumunu mukayese yoluyla Cumhuriyet devrimlerindeki kazanımlara dikkat çekti. Daha sonraki günlerde Necile Tefvik, Cumhuriyet ve Atatürk sayesinde tüm kapıların açıldığını anlatan bir konuşma yaptı. Türk delegeler her konuşmalarında Atatürk’e şükran duygularını iletmeyi borç bilmişlerdi.

²⁹⁹ Tekin Alp, *Kemalizm*, s.117’den aktaran Kırkpınar, *a.g.e.*, s.208.

³⁰⁰ “Kadınların Şenlikleri”, *Cumhuriyet*, Sayı: 2132, 13 Nisan 1935, s.1.

³⁰¹ “Biz Türkiye’ye Hayran Olmaya Geldik”, *Cumhuriyet*, Sayı:2135, 16 Nisan 1935, s.1.

³⁰² “Dünya Kadınları Bugün Yıldızda toplanıyor”, *Cumhuriyet*, Sayı: 2137, 18 Nisan 1935, s.1.

³⁰³ “Atatürk Dünyaya Yeni Bir Devrim Getirmiştir” *Cumhuriyet*, Sayı: 2134, 15 Nisan 1935, s.1.

Gerek Türk gerekse yabancı konuşmacıların kadın sorununu ele alışı ortak temalar üzerinde yoğunlaşmıştı. Konuşmalar, kadınların haklarını serbestçe tasarruf edebilmesi, kadınlığın yükseltilmesi ve erkeklerle eşit haklara sahip olması gibi temel sorunlar etrafında dönüyordu. Kadın sorunsalının açmazları eşitlik prensibiyle çözümlenmeye çalışılmaktaydı.

Diğer yandan yaklaşan dünya savaşı tehlikesi kongrede sulhun korunması temasını en acil mesele olarak öne çıkardı. Almanya, İtalya ve Japonya'nın silahlanmasına ve Hitler tehlikesine; İngiltere, Fransa, ABD gibi büyük devletlerin delegeleri karşı tutum aldı ve barışın korunması başlığının ağırlık kazanmasını istediler.³⁰⁴ Kongrede savaşa karşı barış politikaları oluşturma konusunda görüş birliği oluştu. Barış konusunda Kongre başkanı Ashby, kadın hareketiyle barışın ayrı düşünölemeyeceğini söylerken, ABD temsilcisi Josephin Schain'in "kadınların barış için çalışması" metni toplantıda hayli ilgi gördü. Bu metinde kadınların siyasal hayata girmesi gerektiği vurgulanarak, savaş yerine genel bir hakemlik usulü, şiddet yerine barışçı bir çözüm üretiliyordu. Kongre tarafından bu öneri süratle kabul edildi. Avrupa'da savaş çığlıklarının atıldığı bir dönemde hükümet, kadınların savaş karşıtlığı içeren barış eksenli yoğun gündemlerinden rahatsız olmuş olmalıydı. Fakat kongre boyunca bu rahatsızlık su yüzüne çıkmadı.³⁰⁵

Kongre sırasında Uluslararası Kadınlar Birliği Barış ve Milletler Komisyonu, İstanbul Üniversitesi Konferans Salonunda da bir toplantı düzenlenmiş, kongre üyeleri dışında Üniversite çevresinden geniş bir katılım sağlanmıştı. Burada da temel kaygı barıştı. ABD delegesi ve birliğin Barış Komisyon Başkanı, kadınların ve kadın hareketinin barışa yardımcı olması gerektiğini savunuyor, kadınları barışı korumaya davet ediyordu.

Kongreye TKB adına katılan Seyhan Milltevekili Esmâ Neyman konuşmasının tümünü barış konusuna ayırmıştı. Neyman, "Nereye Gidiyoruz?, Dünya Nereye Gidiyor?, Avrupa Nereye Gidiyor?" diye soruyor ve öne çıkan yollardan biri barışa diğeri savaşa götürür diyordu. Esmâ Neyman'a göre barışın yolu güven yoluydu. Avrupa'da güven sağlanmadıkça savaş kaçınılmazdı. Savaş tüm Avrupa'yı saracak kazananıyla,

³⁰⁴ Zihnioğlu, *a.g.e.*, s.257.

³⁰⁵ Ateş, "Fırka Ya da Cemiyet", s. 460.

kaybedeniyle, tarafsız kalan ülkeler dahil tüm Avrupa felakete sürüklenecekti. Avrupa önderliğini yitirecek, uygarlık öncülüğünü diğer kıta yada kıtalara bırakarak ikinci, belki de üçüncü plana düşecekti. “Yalnız bu akıbeti düşünmek aklımızı başımıza toplayarak bir an evvel eşitlik, güvenlik ve barış içinde hep birlikte yaşamının yolunu bulmaya sevk etmek için kafidir” demektedir.³⁰⁶

Barış komisyonu tarafından bütün milletlerin karşılıklı bir sorumluluk düşüncesiyle haklarına karşılıklı olarak saygı duymasına dayanan; saldırganlara yardım edilmemesi, saldırıya uğrayana siyasi, iktisadi ve maddi yardımlarda bulunulması, uluslararası sorunların Lahey Adalet Divanı ve Arsı Ulus Hakem Mahkemeler tarafından halli, Cemiyeti Akvam’a yardım edilmesi, silahların azaltılması, silah ihmal ve ticaretinin kontrol altına alınması ve sivil havacılığın kontrolü tavsiye ediliyordu. Karar sureti aynen ve oy birliğiyle kabul edildi.³⁰⁷

Kongrenin son oturumu 24 Nisan 1935’te yapıldı. “Kadının Oy Hakkı ve Medeni Eşitliği”nin düzenlendiği son toplantıda Kongre çalışmalarını tamamlayarak birtakım kararlar aldı. Bu kararlar şunlardır: Esaret, çocuk ve kadınların beyaz ırk ticaretine son vermek, kadını mal olarak gören adetlerin karşısında yer almak, çok eşliğe karşı çıkarak protesto etmek ve bu usulün uygulandığı ülkelerde kanuni düzenlemeler yapılmasına aracılık etmek.³⁰⁸

Bu kongrenin Türkiye’de yapılması Müslüman bir ülke olarak diğer ülkeler üzerinde yaratacağı olumlu etkinin doğuracağı sonuçlar nedeniyle önemlidir. Kongre Yeni Türk Devleti’nin batılılar karşısında sahip olduğu mevkiyi güçlendirerek, Müslüman doğu ülkelerindeki kadın hakları taraftarı propagandaların artmasını, Türkiye’deki inkılapların kendilerinde uygulanmasını isteklerini hızlandırmasına vesile olacaktı.

Cumhuriyet dönemi kadın hareketinde önemli bir yer teşkil eden bu kongreye Türk Kadınlar Birliği başarı ile ev sahipliği yapmıştı. Uluslararası Kadın Birliği Kongresi’ne ev sahipliği yapmak Türk Kadınlar Birliği için önemli bir prestij kaynağı oldu. Kongre

³⁰⁶ Toprak, *a.g.m.*, s.28-29.

³⁰⁷ “Yıldızda Hararetli Müzakereler”, *Cumhuriyet*, Sayı: 3925, 21 Nisan 1935, s.1.

³⁰⁸ Kaplan., *a.g.e.*, s.156.

çağdaş Türk kadınının gür sesini dünyaya duyurmak için önemli bir adım oldu. Kurulduğundan bu yana uluslararası alanda yaptığı en önemli faaliyet olan bu kongre sayesinde Türk kadınındaki gelişimi ve değişime bütün dünya şahit olmuştu. TKB uluslararası bir kongreye disiplinli ve başarılı bir yönetimle ev sahipliği yaparak hem Türk basın ve kamuoyunda hem de dünya basınında adını duyurduğu gibi Türk kadının erişmiş olduğu düzeyin de geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştı. Gazetelerde bir ay boyunca “Kadın Hakları”, “Kadın Birliği” ve “Dünya Feminizmi” ile ilgili haberler yer aldı. *Cumhuriyet* gazetesinde haberlerin çoğu birinci sayfadan verildi. Türk Kadın Birliği hiç olmadığı kadar basında yer aldı. Bu TKB için önemli başarı idi. Üyesi olduğu uluslararası birliğin toplantısını ülkesinde gerçekleştirmeyi başardığı gibi tüm kongre boyunca çalışmaların aksamadan yürütülmesi sağlamış ve kongre üyesi birliklerin de takdirini kazanmıştı. Ancak gazete haberlerine yansıyan yalnızca “Kadın Birliği” ya da “Feminizm” değildi. Hızla silahlanan Almanya ve İtalya’nın Avrupa’yı savaşa doğru sürüklediği bir zamanda toplanan Kadın Birliği’nin en büyük gayesi “Dünya Barışı” idi. “Kadınlar Dünya Barışı için neler yapabilirdi?”, “Bu savaşın engellenmesinde dünya kadınlığına düşen görevler ne idi?” Aslında Kongre’nin acil olarak çözmesi gereken hayati sorun bu idi. Bu yüzden gazeteler feminizmi barışla birlikte haber yapıyordu. Suat Derviş *Cumhuriyet* gazetesinde birlik delegelerine barışla ilgili sorular soruyordu. Barış konusu kadın haklarından daha ağırlıklı bir şekilde gazetelerde yer buluyordu. Bu ise ne TKB’nin ne de Halk Partisi’nin ön gördüğü ve onayladığı bir durumdu. Devlet tarafsız kalmayı tercih ettiği bir konuda farkında olmadan müttefiklerin propagandasına alet olmuştu. Bu olumsuz gelişme TKB’nin de sonunu hazırlayacaktı.

3.4. TÜRK KADINLAR BİRLİĞİ’NİN KAPATILMASI

XII. Uluslararası Kadın Birliği Kongresi Toprak’ın deyiimiyle “Türk feminizminin doruk noktası aynı zamanda sonu oldu.”³⁰⁹ Kongre kadın hareketinin en güçlü olduğu bir dönemde gerçekleşmekle beraber yaşanan gelişmeler kapatılma kararını da beraberinde getirdi. Basında TKB’nin yakında fesih kararı alacağına dair haberler yayılmaya başladı. Gerçekte Birliğin kapatılmasına dair bu spekülasyonlar kadınlara

³⁰⁹ Toprak, *a.g.m.*, s. 29.

seçme ve seçilme hakkının tanınmasının hemen ardından baş göstermişti. Nitekim dağılma kararının alınmasından çok önce TKB üyeleri arasında yapılan bir toplantıda İffet Halim Oruz'un Kadın Birliği'nin adının Türk Kadın Varlığı olarak değiştirilmesini teklif ettiği bildirilmekteydi. İffet Hanım bu ismin amaçlarına daha uygun olacağını söyleyerek; “Şimdi yalnız, kadınların toplandığı bir hayır cemiyeti, bir yardım kurumu olarak çalışıyoruz. Faaliyet programında esaslı değişiklikler yapılmalıdır. Biz bu yeni Türk kadınının yükselmesi için çalışmalıyız. Kadın Birliği anlamsız oluyor. Bence bir de erkek birliği yoktur...Belediyede beraber, salonda beraber, sokakta beraber, her yerde erkeklerle beraberiz. İnkılabımızın her sahasındaki prensiplerini tahakkuk ettirmek için niçin erkeklerden ayrılıyoruz.” diye soruyordu.³¹⁰ Bu teklif cemiyetin haremlik selamlık ayrımı yapmadığı, isim değiştirirse tanınmasının zorlaşacağı gerekçesiyle reddedilmişti. TKB Başkanı Latife Hanım'ın kadınlara intihap hakkının verilmesi üzerine İstanbul kadınlarının şükranlarını iletmek için gittiği Ankara ziyaretinde de TKB'nin kaldırılarak yerine başka bir kurumun vücuda getirileceği rivayetleri dolaşmaktaydı.³¹¹ TKB üyelerinden Seniha Hanım da hükümetin TKB'yi kapatma düşüncesinde olduğunu doğruluyor, CHP'nin “TKB lagvedilince konferansı biz idare ederiz” sözlerini aktarıyordu.³¹² Latife Hanım hükümetin bu söylemlerine karşılık bu konferansın Alliance'a kaydedilmiş birliklere münhasır olduğunu, TKB ortadan kalkarsa konferansın yapılamayacağını söyleyerek hükümeti TKB'yi kapatmak için konferans sonunu beklemeye razı etmişti.³¹³

TKB'nin Uluslararası Kadın Kongresi'ne ev sahipliği yapacak olması sebebiyle askıya alınan karar kongrenin bitimiyle tekrar gündeme geldi. TKB Genel Başkanı Latife Bekir, 2 Mayıs 1935 tarihinde basına verdiği demeçte TKB'de dağılma hazırlıklarının başladığının sinyallerini vermektedir:

“Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tadili ile Türk kadınına verilen müsavi haktan dolayı birliğimizin lağvı düşünülmüşse de Uluslararası Kadın Birliği'nin 12. Uluslararası Kadın Kongresi'nin hükümetimizin müsaadesi ile şehrimizde toplanması kararlaştırılmıştı. Haddi zatında Birliğimiz Uluslararası Kadın Cemiyeti'nin tabii bir azası olduğu binaenaleyh onun

³¹⁰ Kaplan, *a.g.e.*, s. 158.

³¹¹ “Kadın Birliği'ne Ne lüzum Var?” *Cumhuriyet*, Sayı: 3807, 19 Aralık 1934, s. 1.

³¹² Morali, *a.g.m.*, s. 77.

³¹³ Morali, *aynı yer*.

lagvı demek uluslararası kadınlar kurumunun ilgası olacağından bu hareketten vazgeçilmişti. Uluslararası kongrenin iyi surette bitmesinden sonra bu mesele birliğimizin en yakın tarihte yapacağı toplantıda görüşülecektir.³¹⁴

Latife Bekir'in bu konuşmasının ardından kamuoyunda da TKB'ye gerek olmadığı yönündeki görüşler belirginleşmeye başladı. Basın "kadınlara intihap hakkı verildikten sonra yapılacak iş kalmadı, TKB tarihi vazifesini yaptı" şeklindeki sözlerle kapatılma kararında hükümetin yanında yer aldı.³¹⁵ Genel kanı Cumhuriyet inkılabıyla kadınlara her türlü hakkın verildiği, kadınların erkeklerle eşit statüye erişmesi dolayısıyla TKB'nin varlık nedeninin ortadan kalktığıydı. Diğer yandan TKB'nin siyasal bir kuruluş olmadığı, hayırsever nitelikteki faaliyetlerinin ise Birliğin yaşamasını gerektirecek bir anlam ifade etmediği ileri sürülmekteydi. Kamuoyunda eğer ortada bir sorun varsa bunun kadın-erkek kavgasıyla değil, elbirliğiyle çözülebileceği inancı hakimdi. Bu bağlamda kadın-erkek ayrı örgütlenmek anlamsız geliyordu.

Bu ortamda daha fazla yola devam edemeyeceğini anlayan TKB yönetimi kamuoyundan gelen bu baskıların etkisiyle olağanüstü kongre kararı aldı. 10 Mayıs 1935'te yapılan olağanüstü kongre yeterli üye sayısına ulaşamadığı için ikinci çağrı üzerine gerçekleşti. Toplantıya beş yüz üyeden on yedisi katılmıştı. Bu sayı TKB'nin kendi içinde de unutulmaya yüz tuttuğuna işaret etmektedir. Kongre açıldıktan sonra Genel Sekreter Aliye Esat Hanım TKB'nin bu zamana kadarki faaliyetlerini bir rapor halinde üyelere sundu. Daha sonra Latife Hanım kürsüye çıkarak şu sözlerle Birliği kapatma teklifini üyelere iletti:

"On iki seneden beri çalışıyoruz, birliğimiz bu müddet içinde bir çok işler başardı. Artık kadınlar bütün haklarına kavuşmuştur. Anayasamız bu yolda çalışarak birliğin devamına lüzum bırakmamış ve kadınların ayrıca bir teşekkül halinde çalışmasına sebep kalmamıştır. Bunun için Birliğin kapanmasını teklif ediyorum. İsteyen arkadaşlar diğer hayır cemiyetlerinde çalışabilir."³¹⁶

³¹⁴ Kaplan, *a.g.e.*, s. 157.

³¹⁵ Morali, *a.g.m.*, s. 77.

³¹⁶ "Kadın Birliği de Dün Maziye Karıştı", *Cumhuriyet*, Sayı: 3945, 11 Mayıs 1935, s. 1.

Latife Bekir'den sonra söz alan Manisa şube başkanı Şükrüye Abbas “birliğin halkevine naklini, orada bir şube halinde çalışmasını” önerdiyse de bu kabul edilmedi.³¹⁷ Latife Hanım ve arkadaşları Türk kadını bütün haklarına kavuştuğu için TKB'nin görevini tamamladığını düşünmekteydi ve yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu da bir birlik kurmaya sebep bırakmıyordu.

Birlik, Türk kadınlarına tüm hakların verilmesinden dolayı kendi varlıklarına gerek kalmayışını kapanma sebebi olarak göstermişti. Hatta üyelerden İffet Halim *Kadın Sesi* dergisindeki yazısını şu sözlerle noktalıyordu: “Yirminci senede kadın mevzuu üzerinde yazı yazmak istemem!”³¹⁸ Cumhuriyet'in on ikinci yılında Kadın Birliği kadın meselesi üzerine söylenecek ve yazılacak bir şey kalmadığı gerekçesiyle kapanıyordu. Ancak aynı cümlelerin sahibi İffet Halim 1947 yılında sahibi olduğu *Kadın* gazetesinde bir kadın derneğine ihtiyaç olduğunu belirterek Kadın Birliği'nin revizyondan geçirilerek başka bir ad altında yeniden kurulmasından bahsediyordu.³¹⁹ Hatta bu çağrısından iki yıl sonra 1949'da Kadın Birliği yeniden kurulacaktı. Başkanı ise 1935 yılında derneğin kapatılma kararının altında imzası bulunan Latife Bekir'den başkası değildi. Gerçekten kadınların tüm alanlardaki sorunları halledilmiş miydi? Latife Bekir'in söylediği gibi Türk kadınlığı bütün haklarına eksiksiz olarak kavuştuğu ve yeni anayasa bu nitelikte bir birliğin varlığına sebep bırakmadığı için mi TKB kendini fesh etmişti? Eğer kadın sorunu ortadan kalkmışsa neden dernek bizzat onu kapatan üyeler tarafından hem de on iki yıl sonra yeniden kuruluyordu? Toprak'ın bu konudaki düşünceleri hayli dikkat çekidir. Ona göre Birliğin kapatılmasının ardında çok daha önemli nedenler yatmaktadır: “Emir yüksek yerden gelmişti. CHP TKB'nin kendini feshetmesini istiyordu.”³²⁰

TKB devlet siyasetiyle uyumlu bir çizgi izlediği halde neden kapatılması isteniyor olabilirdi? Bunun cevabını o dönemin koşullarında ve siyasetinde aramak gerekir. Toprak'a göre; “Tek Parti döneminin parti hükümet bütünlüğü derneklerle yakın teması ya da organik bağı gerektiriyordu. Birliğin organik bağı yoktu ama kurulduğu tarihten beri hükümetin ciddi desteğini almıştı. TKB doğrudan organik bağı olmasa da partinin

³¹⁷ aynı yer.

³¹⁸ Türk Kadın Birliği, *Kadın Sesi*, s. 11.

³¹⁹ Oruz, “Kadınlar Birliği”, *Kadın Gazetesi*, Sayı: 6, 5 Nisan 1947, s.1.

³²⁰ Toprak, *a.g.m.*, s.29.

sözünden çıkmamıştı. Ancak XII. UKB Kongresi parti çevrelerince öngörülme- yen bir politik arenaya dönüşmüştü. Almanya ve İtalya kongreye katılmamıştı. İngiltere, ABD ve Fransa ise bu kongreye ağırlıklarını koymuşlardı. Türkiye farkında olmaksızın müttefiklerin propagandasına alet olmuştu.³²¹

UKB'nin XII. Kongresinde TKB'nin en önemli kazanımı hiç olmadığı kadar basın- ın ilgi odağı olmasıydı. Basında hemen her gün “Feminizm”den, “Kadın Sorunları”ndan ve “TKB”den söz edilirken; “Barış” konusu da ağırlıklı olarak gündemi meşgul etmekteydi. Zamanla –bir şekilde- “Barış” konusu gündemin ana maddesi haline geldi daha doğrusu getirildi. İçinde yaşanan tarihi dönem II. Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin net bir şekilde duyulmaya başladığı yıllardı. Hitler yönetimindeki Almanya ile Musolini'nin İtalyası hızla silahlanarak savaşa davetiye çıkarıyordu. Bu nedenle kongreye katılmamışlardı. Bu anlamda UKB Kongresi bir nevi Avrupa'daki siyasi bölünmeyi yansıtıyordu. Almanya ve İtalya'nın silahlanmasından rahatsızlık duyan büyük güçler demokrasi ve barış düşüncesini sahiplenerek ve bu iki kavramın temsilciliğini yürüterek bu ülkelerin karşısında yer alıyorlardı. Bu şekilde kendilerine yöneltilecek silahların gücünü kırabileceklerdi. İşte Kadın Kongresi bu barış yanlısı güçlerin düşünceleri doğrultusunda şekillendi. Devletin tarafsız kalmayı tercih ettiği bu önemli konuda Türkiye barış yanlısı ülkelerin siyasetinin savunulduğu ve benimsendiği bir arenaya dönüşmüştü. Bu Avrupa'nın ikiye bölündüğü bir durumda Türkiye açısından kabul edilmeyecek bir gelişmeydi. “Tüm Avrupa'nın silahlandığı bir dönemde pasifist tavır almak, barışı savunmak, silahsızlanmaktan yana olmak ulusal çıkarlarla bağdaşmayabilirdi. Ulusal güvenlik giderlerinin bütçedeki payının arttığı bir dönemde, kadınların barış havariliği yapmaları ve silahsızlanmadan yana dem vurmaları Tek Partiye ters düşerdi.”³²²

Birliğin, Kongrede barış konusunun işlenmesine meydan vererek Türkiye'nin müttefiklerin politik yandaşlığını yaptığı izlenimi vermesi hükümetin hoşuna gitmemişti. Ulus devletin inşası ve siyasal iktidarın pekiştirilmesi güçlükle sağlanmışken; devrimlerle yeni bir toplum yaratılmaya çalışıldığı bir sırada hükümet herhangi bir kriz yaşanmasından kaçınıyordu. 1930'lu yıllar genç Türkiye'nin Lozan

³²¹ Toprak, *a.g.m.*, s.29,

³²² Toprak, *a.g.m.*, s.29.

Anlaşmasından kalan sorunları hemen hemen çözdüğü yıllardı. Aynı zamanda bu dönem, dünya siyasi konjonktüründe ikinci bir kitlesel savaşa sürükleyecek politikaların da oluştuğu dönemdi. Anti-revizyonist bloğa yakın görünmekle beraber bağımsızlığını yeni kazanan ülkelere has bir karakteristik davranışla Türkiye, revizyonist ve anti-revizyonist bloklar arasında tarafsızlığını korumaya çalışıyor ve her iki bloğa eşit uzaklıkta durmaya özen gösteriyordu.³²³ Hükümetin dış politikada tavrını bu şekilde ortaya koyduğu bir sırada kongrenin yarattığı gerilim, Tek Parti uygulamaları içinde TKB'nin faaliyetlerinin sonlandırılması için önemli bir zemin oluşturmuştur.

Diğer yandan hükümet devrimin getirdiği düzenlemeleri topluma yerleştirme sürecinde parti-hükümet-devlet bütünlüğüne gereksinim duymaktadır. Bu bütünlüğü bozmamak adına parti dışında çeşitli örgütlerin bulunduğu politik bir ortam istenmemektedir. Bu nedenle Tek Parti döneminde parti-hükümet bütünlüğü içinde kadınların hayır cemiyetleri bünyesinde toplumsal seferberliğe katılmaları desteklenirken; bağımsız kadın örgütlenmeleri tam anlamıyla kesintiye uğramıştır.³²⁴ İktidara alternatif güç odaklarının ortaya çıkması ile ilgili yaşanan tecrübeyle hükümet, aracı sivil toplum kuruluşlarının ve alternatif medya örüntülerinin varlığına olanak tanımamıştır. 1935'e gelindiğinde Türk Ocakları, Özgür Masonlar Locası gibi pek çok dernek kapatılmıştır. Cumhuriyet döneminin en etkili derneği olan TKB de her ne kadar Cumhuriyetin ilkelerine sadakatten şaşmamışsa da bu ortamda iktidarın istekleri doğrultusunda meydandan çekilmek zorunda kalmıştır. Bağımsız kadın derneklerinin kurulması için kadınların çok partili hayata geçiş dönemini beklemesi gerekecektir. İktidara alternatif partilerin kurulduğu ve seçeneklerin yaratıldığı bu ortamda TKB de kazanılmış kadın haklarının savunulması, güçlendirilmesi, kadının kültürel gelişimi ve hayat şartlarının iyileştirilmesi amacıyla 1949 yılında yeniden kurulmuştur. Birlik Ankara merkez olmak üzere halen Türkiye'nin dört bir yanına yayılan şubeleriyle faaliyet göstermektedir. TKB bugün kadın sorununa eğilen en etkili kuruluşlardan biridir.

³²³ Ateş, *a.g.e.*, s.50.

³²⁴ Durakbaşı, "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliğinin Oluşumu", s.39.

SONUÇ

Türk Kadınlar Birliği kurulduğu 7 Şubat 1924 tarihinden kendini feshettiği 10 Mayıs 1935 tarihine kadar Tek Parti yönetiminin önemli tek kadın derneğiydi. Özellikle Nezihe Muhittin'in başkanlığı döneminde TKB kadınların siyasi haklarını elde etme konusunda radikal bir çizgiyi benimsemiştir. Kadınların siyasal, toplumsal ve ekonomik alanlarda kabul görüp özgürleşmeleri, karar mekanizmalarında söz sahibi olmaları ve yeni yönetimde kurucu unsur olarak yer almaları Nezihe Muhittin başkanlığındaki TKB yönetiminin varoluş amacı olmuştur. Ancak “kadının mefkuresi” için gerekli görülen tüm bu mücadeleler şartların uygun olmadığı gerekçesiyle aşırı istekler olarak nitelendirilmiştir. TKB yönetimi ağır eleştirilerle yıpratılmıştır. Tüm bunların sonunda da Nezihe Muhittin usulsüzlük iddialarıyla yönetimden uzaklaştırılmıştır.

Latife Bekir'in başkanlığını yaptığı yeni yönetim siyasi hak taleplerini geri plana iterek sinmiş bir tavırla varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Bir hayır kurumu gibi çalışmalar yürütülmesi tercih edilmiştir. Derneğin faaliyetleri devletin siyasetiyle uyumlu hale getirilmiştir. Öyle denilebilir ki kadın hareketi, Tek Parti yönetiminin sınırlarını çizdiği dar bir saha içinde hareket imkanı bulamayarak iktidarın bünyesinde erimeye mahkum edilmiştir. Bununla birlikte cemiyet kadınların siyasi haklarını elde ettiği dönemde, bu hakların toplum tarafından benimsenmesinde ve tüm olanaklarıyla kullanılması bilincinin kadınlara kazandırılmasında çözümler üreten yegane dernek olmuştur.

TKB, Osmanlı kadın hareketi geleneğinin güçlü bir halkasını oluşturmaktadır. Türk modernleşme tarihinde kadın Tanzimat'la toplum gündemine girmiş ve çağdaşlaşma projesinin bir parçası olarak bir sorun olarak tanımlanmaya ve tarihi literatürde bu isimle anılmaya başlamıştır. Terim ve çerçevesi daha çok erkekler tarafından çizilen bu sorun daha çok toplumsal eleştiri ve eski-yeni toplumsal formların çatışma alanı olarak gündemde tutulmuştur. Kadınların topluluğun ruhunu simgelemeleri dolayısıyla kadının durumu ile toplumun geri kalmışlığı özdeşleştirilerek kadının statüsünün yükseltilmesi esas alınmıştır. Kadın, toplumun geri kalmışlığında bir odak olarak seçilmiş, kadının kurtuluşu vatanın kurtuluşuyla paralelleştiği oranda anlam kazanmıştır. Bu zihniyet kadına yönelik reformların bir devlet politikası olarak ele alınmasına yol açmıştır. Bu

doğrultuda kadına modernleşme projeleri içinde özel bir yer atfedilmiştir. Bu anlamda kadına yönelik devlet politikalarında eğitim sosyalizasyon işleviyle büyük rol oynamıştır. Eğitim alanında yapılan reformlar yalnız kadınların sosyalleşmesine hizmet etmemiş; kadınların kamusal alanda yer almasını da sağlamış ve yeni bir aydın kadın tipinin ortaya çıkmasına aracılık etmiştir. Özellikle II. Abdülhamit döneminde eğitim kurumlarında yaşanan nicel artış kadın hareketi ve örgütlenmesinin kaynaklarından birini oluşturmuştur. Toplumda özgürlük tohumlarının atıldığı, geleneksel yapıdan kopmaların başladığı edebiyattan basına, siyasetten eğitime çok merkezli bir yapı dönüşümünün yaşandığı Tanzimat döneminin ardından, kadın hareketi açısından Meşrutiyet döneminde radikal bir kopuş gerçekleşmiştir. II. Meşrutiyetin özgürlük ortamı düşünsel planda ciddi bir gelişime aracılık ederken; kadınlar açısından kadın gazete ve dergilerinin çıkmasıyla bir basın hareketinin, edebiyat dünyasına kadın kalemlerin katılmasıyla bir edebiyat hareketinin, bir çok kadın derneğinin kurulmasıyla da politik hareketin oluşmasını sağlamıştır. Bu iki araç kadınların varlıklarını ortaya koymalarında ve kendilerini ifade etmelerinde etkili bir silah olmuştur. Özellikle yayınlar kanalıyla Osmanlı kadınları toplumsal ve siyasal eleştirilerini dile getirmiş, taleplerini iletmiştir. Kadınlar geleneksel kalıpların, onları eve kapatan, kamusal alandan uzak tutan erkek egemen toplumun dayatmalarının karşısında kendilerine soluk aldrabilecek bir alanın açılmasını istemektedir. Bu onları, öteki”leştiren topluma güçlü bir haykırış, geleneklerin baskısına cüretkar bir karşı duruştur. Kadının kendini yaratma, kimikleştirme, “insanlaştırma” çabasıdır. Modernleşmeci erkeklerin siyasal yenileşme projelerine kadın sorununu eklemelerine karşın Osmanlı kadınları eşitsizlikten yakınan ikinci sınıf bir toplumsal grubun şikayetlerini bu yolla dillendirmişlerdir. Erkeklerin modernleşmeci söylemlerine karşı kadınlar, kadın olmaktan kaynaklanan kendilerine özgü sorunları ortaya koymuşlardır. “Erkekler yüzünden düştüğümüz esaretten onların eliyle kurtulmak istemeyiz” sözleriyle sorunlarının erkekler tarafından üstlenilmesinden duydukları rahatsızlığı dile getirmişlerdir. Düşünsel planda oluşturulan eşitlik ve ideolojinin gerçekte kadın yaşamına aksettirilememesi, kadınların modernlik-muhafazakarlık ikileminde sıkışıp kalması ve kadın sorununun erkekler tarafından dar manada ele alınması kadınlara “kadınlık davasını” bizzat sahiplenme gereğini hissettirmiştir. İşte kadın hareketi ve mücadele geleneği ve özel olarak da TKB bu maddi temeller üzerine inşa edilmiştir. Bir

başka deyişle Osmanlı kadın hareketi içine doğduğu tarihsel bir sürecin ürünüdür. Bu nedenle modernleşmenin seyri içinde kadının yerini tayin edebilmek için bu tarihsel süreç içinde kadının yaşamış olduğu serüvenin izini sürmek gerekir.

Türkiye’de kadın hareketi Batıda olduğu gibi siyasal boyut kazanamamış ve güçlü bir taraftar toplayamamıştır. Türk kadınının başlangıçta pasif mücadelesi taassubu yıkmak, sosyal hayatta yer almak gibi sınırlı amaçlar taşımıştır. Ancak I. Dünya savaşının ve ardından yaşanan Kurtuluş savaşının yaşattığı altüst oluşla kadınlarda belirgin bir ideolojik bilinçlenmenin başladığını söyleyebiliriz. Artık kadınlar yalnızca kendi sorunlarını değil, toplumsal sorunları ve ülke meselelerini de tartışacak bilinç düzeyine erişmiştir. Kadınların mitinglerle, protesto hareketleriyle bu şekilde siyasal varlıklar göstermelerine bakılarak Osmanlı kadın hareketinin yön değiştirdiği yorumu yapılabilir. Ancak bu istisnai durum dışında Osmanlı kadın hareketi kitlesel bir protesto hareketi şeklinde gelişmemiştir. Osmanlı kadın hareketi daha ziyade üst tabakanın eseri olarak dar bir çevrede gelişmiş ve bireysel söylemin dışına çıkıp yaygınlaşamamıştır. Hareketin homojen yapısı kadınların kurtuluşu yönünde ortak politikalar geliştirilmesinin ve ortak bir eylem platformu oluşturulmasının önünü tıkamıştır. Ancak modernleşmenin etkilediği alanın eğitim vb. olanaklarla güçlü bir alt yapı oluşturan ve bu kültürel avantajları dolayısıyla gelişmiş Osmanlı eliti ve aydın zümresi olduğu düşünülürse hareketin de niçin büyük kitleler tarafından kucaklanmadığı anlaşılabılır. Diğer yandan savaşın yıkıcı etkisi altında bireysel taleplerin geri plana atılarak toplumsal çıkara öncelik verilmesi ve kadın hareketinin niteliğinin de bu yönde değişmesi doğaldır. Bağımsızlık mücadelesi içinde Türk kadın hareketi batıdaki feminist hareketi olumsuzlayan bir yaklaşımla yerli kimliğe bürünerek, II. Meşrutiyet’in hakim paradigması milliyetçi söylemle bütünleşmiştir. Bu anlayış içinde Türk kadını, kadın olmaktan önce bir Osmanlı bir vatanseverdir. Kadınlar kendini hiçe sayan topluma karşı özgürlük mücadelesine girerken bunu, vatani kurtarma seferberliğinde kendilerine düşecek birçok görevin olduğu ve bunun üstesinden gelebilecek güçte olduklarının da ispatına giderek gerçekleştirmeye çalışmış, savaş yıllarında yaşanan buhranın azaltılmasında ciddi katkılar sunmuşlardır. Bu anlayış Cumhuriyete aktarılan güçlü bir mirastır ve Cumhuriyet dönemi kadın hareketinin çerçevesi de bu milliyetçi

ideoloji tarafından çizilmiştir. Bu anlamda TKB Osmanlı kadın hareketi mirasını Cumhuriyet dönemine aktarmada kilit bir kurumdur.

Kadın Sorunu, Cumhuriyet döneminde de modernleşmeci bir yaklaşımla ele alınmıştır. Kadının konumunun iyileştirilmesi kadının bir hakkı olmaktan çok vatanın bekası için halledilmesi gereken bir durumu ifade etmiştir. Cumhuriyet dönemi de bu modernleşmeci gelenekten beslenerek kadını ulus-devlet yapılanmasında göreve çağırmıştır. Kadınlar ulus-devlet inşasında sorumluluklarla donatılarak yerlerini almışlardır. Batılı Devletlere karşı Türkiye Cumhuriyeti'nin modernliğini ispatlayan simgeler haline gelmiş ve modern devletin gerekliliği kıldığı kategorilerden biri olmuşlardır. Bu inşa sürecinde davet edilen kadınlar önemli toplumsal projelere imza atmış, gerçekleşen dönüşümün ateşli savunucuları olmayı bir görev olarak bilmişler ve bu hareket alanını kendilerine açan rejime sıkı bir şekilde bağlanmışlardır. Bu noktada Nezihe Muhittin ve onun şahsında TKB, kadınlığın yükselmesinde iktidara ziyadesiyle hizmet etmiştir. TKB'nin kurucusu Nezihe Muhittin kadınların toplumun tüm katmanlarında görünür hale getirilmesi için gayret göstererek kadınların ulusal inşa sürecine katılmasına aracılık etmiştir. Yeni toplum projesinin kadınların katılımı olmaksızın başarılı olamayacağını savunarak, devrimlerin sağlamlaştırılmasında kadın faktörünün altını çizmiştir. Bu doğrultuda Cumhuriyet devrimlerinin geniş yelpazesinde kadınlara ayrılan alanın genişletilmesi için mücadele etmiştir. Ancak bu alanı kadının siyasi özgürlüğü ve karar mekanizmalarında daha fazla söz sahibi olması gibi siyasi taleplerle ve örgütlenişle genişletmeye çalışması onu iktidarla çatışmaya sürüklemiş ve sonuçta Birlikten dışlanmasına neden olmuştur. İktidarın bu tavrını anlamlandırabilmek için dönemin siyasi ve toplumsal koşullarına bakmak gerekir. Cumhuriyetin kurulduğu yıllar genç Türkiye için sancılı bir dönemdir. Yeni bir düzenin kurulması pek de kolay olmayacaktır. Cumhuriyet'in kurucuları siyasal iktidarın pekiştirilmesi için yoğun bir çaba vermek zorunda kalmıştır. Yaşanılan demokrasi deneyimleri ise ortamın buna henüz müsait olmadığını kanıtlamıştır. Muhafazakar kesimlerin rejime yönelik muhalefeti, mecliste dahi bu seslerin işitiliyor olması da cabasıdır. Siyasal otoritenin kurulmaya çalışıldığı bir sırada otorite üzerinde bir baskı grubunun kurulması hem de bu baskının kadınlar tarafından yöneltilmesi ciddi bir sarsıntıya neden olacaktır. Diğer yandan toplumun sosyal dokusu bağımsız kadın örgütlenmelerini ve onların güçlü

isteklerini kaldıracak potansiyelde değildir. M. Kemal'in karşısına dikilen bu kez somut bir düşman değil; dinsel değer yargıları, toplumdaki egemenliklerini kadınlarla paylaşmak istemeyen erkekler ve kemikleşmiş geleneksel yapıdır. Bu yapı kadınların bağımsız ve kadın kimlikli çıkışlarını hazmedemeyecek kadar toplumun ruhuna işlemiş bir yapıdır. Bu nedenle Atatürk önce bu yapıyı ortadan kaldırmakla işe başlayarak hakların verilmesinde stratejik bir yolda ilerlemiştir. Dini otorite kaynağı halifelik ve aracı kurumlarının yıkılması ardından toplumsal, hukuksal ve eğitim reformlarının gelmesi bu kararın bir ürünüdür.

Cumhuriyet'in ilanından sonra, ekonomik, politik ve toplumsal reformları da içeren sistemli bir modernleşme süreci başlatılmıştır. Bu süreçte kadın hakları da modernleşmeci bir anlayışla çözülmüş ve kadınların özgürleşmeleri sistemli bir şekilde desteklenmiştir. Cumhuriyet'i ulus egemenliği üzerine inşa eden Atatürk öngördüğü toplumsal yapıda sınıf ve cins ayrılığını şiddetle reddetmiş, toplumsal yapıda eşitlik ilkesini ön plana çıkarmıştır. Siyasal yapının demokrasi, toplumsal yapının eşitlik prensibi eksenine yerleştirildiği bir sistemde toplumun diğer yarısını oluşturan kadınların kendi kaderlerine hükmedememesi kabul edilir bir şey değildir. Ulusal egemenliğin gerçekleşmesi tüm tarafların etkin katılımıyla mümkün olur. Dolayısıyla toplumsal dönüşümün zorunluluklarından biri olan eşitlik ilkesi Cumhuriyet'in temel amacı ile da ilgilidir. Bu gerçeğin izdüşümü olarak modernleşme projesi içinde kadınlara özel bir yer verilmiştir. Kadınlar modernleşme ve demokratikleşmenin simgesi olarak görülmüştür. Cumhuriyeti demokrasiyle taçlandırmak isteyen Atatürk kadınları en ileri noktaya taşımak için elinden geleni yapmıştır. Cumhuriyet idaresi altında kadınlar meslek sahibi olarak bireyselleşmiş, toplumsal yaşama dahil olmuş ve resmi boyutta hukuksal hakların kazanımını gerçekleştirmiştir. Son olarak seçme ve seçilme haklarını da sağlayarak siyasal temsil olanağını kazanmış ve siyasal etkinliğini arttırmıştır. Bu noktadan sonra parlamentoda kadın milletvekilleri görülmeye başlanacak ve mecliste kadın varlığı kendini hissettirecektir.

Kadınlar Cumhuriyet'in modern batılı devlet imajının yerleşmesinde önemli bir simgesel anlam taşımışlardır. Kadınlara atfedilen bu rol bugün dahi geçerlidir. Kainat Güzellik Yarışmalarına her yıl "ülkemizi temsilen" katılan kızlarımıza modern

Türkiye'nin çağdaş çehreleri olarak bakılmaktadır. Ve belki de tüm dünyada kadın modernleşmenin güçlü kanıtlarından biri olarak görülmektedir. Modernleşmeye geri kalmışlığın etkisini en çok hissettirdiği alandan başlamak en doğrusudur ve bizde de kadınlar bu gerilimli alanın içindedir. Bu açıdan bakıldığında Cumhuriyet kadınlarının modernleşmenin ruhunu temsil etmesi doğaldır. Ancak bu durum referans alınarak Cumhuriyet'in kadınları demokratikleşme yolunda bir araç konumuna indirgediği saptaması çıkarılamaz.

Tüm bu gelişmelere bakılarak Türkiye'de kadınlara tanınan hakların devlet tarafından verildiğini söyleyebiliriz. Bu görüş kadın haklarının tepeden inme bir karar olduğu savıyla kısmen uyusmaktadır. Cumhuriyet Türkiye'sinin siyasi iklimi ve toplumsal profiline bakıldığında bunun başka yollarla olması da pek mümkün gözükmemektedir. Ancak bu savın devamı olan hakların verilmesinin bir bağış ve lütuf olduğu ve kadınların haklarını almak için mücadele etmediği görüşlerine katılmak pek mümkün değildir. Bu son derece teslimiyetçi bir tutumdur ve Meşrutiyetten bu yana gelen ve TKB şahsında etkin bir mücadeleye dönüşen kadın hareketinin mirasını reddetmek demektir. Günümüzde iddia edilenin aksine var olan değerlerin sorgulanması, kadın hak ve özgürlüklerinin gündeme getirilmesi ve kamuoyunda tartışılması yönünden Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçek anlamda eylemci bir kadın hareketinin varlığı görülmektedir. Daha 1908 yıllarında II. Meşrutiyetin ilanı ile sokaklara dökülüp "Yaşasın Cumhuriyet" sloganlarıyla politik duruşlarını sergileyen, meclise dinleyici olarak katılmak isteyip de izin verilmediğinde "İngiliz sufragetleri gibi gösteri düzenleriz" diye tehditkar sözler savuran, üniversitede erkeklerle yan yana ders görmek için idare kapılarına dayanan kadınları unutamayız. Ya da cephe gerisinde mitinglerle halka milli bilinci aşıl原因an vatansever kadınların ateşli sözlerine kulak tıkayamayız. Yine aynı kadınlar değil midir savaşın açtığı yaraları kurdukları yardım örgütleriyle kapayan ve savaşan erkeklerin bıraktığı işlerin başına geçip ekonomiyi düzlüğe çıkartmaya çalışan? Kuşkusuz bu kadınların deneyim ve birikimleri modern bir ulusun inşasında göz ardı edilemeyecek kadar büyük bir katkıdır. Kadınlar yayınlarla taleplerini ve sorunlarını ileterek, kurdukları örgütlerle dayanışma içinde bu sorunlara çözüm yolları arayarak ve bu iki araçla bir kamuoyu duyarlılığı yaratarak toplumdaki varlık alanlarını genişletmişler ve kadınlık bilincini

geliştirmişlerdir. Aynı şekilde kamusal hayatta ve bu açılımla yavaş yavaş toplumun tüm katmanlarında görünür hale gelmişlerdir. Savaşlarda gösterdikleri yararlılık bu anlamda kadınların toplumda benimsenmesine ve değer kazanmasına aracılık etmiştir. Bu açıdan kazanılan haklar Türk kadının yıllar süren bir emeğinin karşılığıdır, eseridir. Bu eserde TKB çatısı altında birleşen kadınların rolü yadsınamaz derecede büyüktür. TKB daha Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıllarda kadınları her alanda görmek isteğiyle siyasal haklar talebini dile getirmiş, bu talep reddedildiği zaman da “haklarımızı vermeseler de biz alacağız” diyerek mücadeleci tavrını ortaya koymuştur. TKB adına Nezihe Muhittin tarafından iletilen bu talepler ve Birliğin bu konudaki ısrarcı tavrı her ne kadar Muhittin'in türlü dayatmalarla tasfiyesine kadar varsa da iktidar üzerinde bir yaptırım uyguladığı gerçektir. TKB tarafından her fırsatta öne sürülen bu talepler Cumhuriyet'in kadın politikalarının şekillenmesinin itici gücü olmuştur. Muhittin'in şanssızlığı içinde bulunduğu tarihsel şartları değerlendirmeden bu talep için çok aceleci davranmasıdır.

Türkiye’de kadın hareketi her ne kadar tepeden inme gibi görünüyorsa da ana hatlarını sunmaya çalıştığımız süreçte görüleceği üzere tabana dayanan köklü ve yoğun bir öncü hareketin varlığı yadsınamaz. Eğer toplumda bu öncü kadınların hazırladıkları uygun ortam olmasaydı kadınların siyasete eklenmesi ve bir politik kültürün oluşması pek de kolay olmazdı. Köklerini kendi tarihsel sürecinden alan bu öncü kadınların çabalarıdır ki siyasal, sosyal ve hukuksal hakların kadınlara da erkeklerle eşit olarak tanınması sağlanmıştır ve kadının bugünkü yeri tayin edilmiştir. Resmi tarih söyleminde kadın haklarının tavandan gelme bir kararın ürünü olduğu ve kadınların kendi kurtuluş mücadelelerinin etkin birer öznesi olmadıkları söylene de tezim boyunca aktardığım kadın hareketleri bunun doğruluğunu sorgular niteliktedir. Buradan hareketle bu konudaki bilimsel çalışmaların arttırılması, kadın hareketinin içeriğinin doğru okunması ve kadının tarihsel rolünün kavranıp bir kadın belleğinin oluşturulması gerekmektedir. Bu noktada modernleşme tarihine kadınlar açısından eleştirel bir perspektifle yaklaşıp, tarihteki kadın ayak izlerinin sürülmesi pek çok yanlış ya da eksik bilginin doğrusuna ulaşmamıza ve bazı kalıpların yıkılmasına yardım edecektir.

KAYNAKÇA

SÜRELİ YAYINLAR

CUMHURİYET (1924-1935)

İKDAM (1923-1929)

KADIN YOLU (1925-1927)

MİLLİYET (1927-1930)

SÜS (1923)

TANİN (1923)

VAKİT (1923)

KİTAPLAR

Altındal, Aytunç. *Türkiye’de Kadın*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.

Ateş, Nevin Yurtsever. *Yeni Harflerle Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu (1925 1927*. İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Özel Yayını, 2009

Baykan Ayşegül-Baskett ÖtüşBelma. *Nezihe Muhittin ve Türk Kadını (1931)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.

Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul:YKY, 2002.

Berktaş, Fatmagül. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Feminizm”. *Tarihin Cinsiyeti*, İstanbul: Metis Yayınları, 2003.

Caporal, Bernard. *Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*. (Çeviren:Ercan Eyüboğlu), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982.

Çakır, Serpil. *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları,1996.

Demirdirek, Aynur. *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışlarının Bir Hikayesi*. Ankara: İmge Yayınları, 1993.

Doğramacı, Emel. *Türkiye’de Kadın Hakları*. Ankara: 1982.

Durakbaşı, Ayşe. *Halide Edip-Türk Modernleşmesi ve Feminizm*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

İnan, Afet. *Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, Tarih Boyunca Türk Kadının Hak ve Görevleri*. İstanbul: MEB, 1982.

Kaplan, Leyla. *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*. Ankara: AKDİTK Atatürk Araştırma Merkezi, 1998.

Kırkpınar, Leyla. *Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Kadın*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

Kurnaz, Şefika. *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*. İstanbul: MEB, 1996.

Muhittin, Nezihe. *Türk Kadını*. İstanbul: Numune Matbaası, 1931.

Oruz, İffet Halim. *Atatürk Döneminde Türkiye’de Kadın Devrimi*. İstanbul, 1986.

Özen, Hatice. *Tarihsel Süreç İçinde Türk Kadın Gazete ve Dergileri (1868-1990)*. İstanbul: 1990.

Taşkıran, Tezer. *Cumhuriyet’in 50. Yılında Kadın Hakları*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1973.

Tekeli, Şirin. *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*. İstanbul: Birikim Yayınları, 1982.

Toska, Zehra. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Kadın Tarihinde İstanbul ve Önde Gelen Simaları*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1993.

Tuncay, Mete. Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

Zihnioğlu, Yaprak. *Kadınsız İnkılap*. İstanbul: Metis Yayınları, 2003.

MAKALELER

Alkan, Mehmet Ö. "Tanzimat'tan Sonra Kadının Hukuksal Statüsü. *Toplum ve Bilim*, sa: 50, (Yaz 1990), s.82-96.

Arat, Zehra F. "Kemalizm ve Türk Kadını". *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (1998), s. 51-70.

Araz, Nezihe. "Cumhuriyet ve Kadın". *Altıok*, (Eylül 1994) s. 44-47.

Arıkan, Gülay. "Osmanlılarda Tanzimat Döneminde Kadınlarla İlgili Gelişmeler". *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu 31 Ekim- 3 Kasım 1989*, Ankara:TTK, (1994), s. 323-329.

Ateş, Nevin Yurtsever. "Fırka yada Cemiyet". *Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Sempozyumu Kadın Belleğini Oluşturmada Kaynak Sorunu 17-19 Nisan 2009*, İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, (2009), s.455-461.

Aydın, Mehmet. "Tanzimat'la Aranan Hüviyet". *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu 31 Ekim- 3 Kasım 1989*, Ankara: TTK, (1994), s.15-20.

Balcı, Hülya. “1920’lerde Kadın Kimliği ve Türk Kadın Yolu”. *Toplumsal Tarih*, sa:52, (Nisan 1998), s.32-37.

Berktaş, Fatmagül, “Cumhuriyet’in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak”. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (1998), s.1-12.

Bozkır, Gürkan. “Türk Kadınının Siyasi Haklarını Kazanması ve TKB”. *Toplumsal Tarih*, sa:75, (Mart 2000), s.21-26.

Çakır, Serpil. “Osmanlı Türk Kadınları Esirgeme Derneği”. *Toplum ve Bilim*, sa:45, (Bahar 1989), s. 91-97.

_____ Bir Osmanlı Kadın Örgütü: Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti”. *Tarih ve Toplum*, sa:66, (Haziran 1989), s.16-21.

_____ “Osmanlı Kadın Dernekleri”. *Toplum ve Bilim*, sa:53, (Bahar 1991), s.139-157.

_____ “Osmanlı Kadını Bilinçlenme Yolunda Beyaz Konferanslar”. *Tarih ve Toplum*, sa: 123, (Mart1994), s.28-31.

_____ “Kadın Tarihimizden İki İsim: Ulviye Mevlan-Nezihe Muhittin”. *Toplumsal Tarih*, sa:46, (1997), s. 6-14.

_____ “Kadın Tarihi Nasıl Bulanıklaştırılır”. *Tarih ve Toplum*, sa:185, (Mayıs 1999), s.36- 40.

_____ “Kadın Tarihine Türkiye’den Bakmak ”. *Petrol-İş Kadın*, sa:23, (Mayıs 2007), s.24-26.

Çaha, Ömer. “Türk Kadın Hareketi : “Kadını” Bir Sivil Toplumun İmkânı”. *Kadın Çalışmaları Dergisi*, c.1, sa: 3, (Aralık 2006), s.7-9.

Çelikel, Aysel. “Atatürk ve Kadın Hakları”. *İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı*, c.IV, (1989), s.31-34.

Çolak, Güldane – Uçan Lale. “II. Meşrutiyet ve Kadın Hareketi”. *Kadın Öncüler*, İstanbul: Heyemola Yayınları, (2008), s.21-24.

_____ “Nezihe Muhittin”. *Kadın Öncüler*, İstanbul:Heyamola Yayınları, (2008), s.77-79.

Delikgöz, Ömer- Şehit Ziya. “Osmanlı Kadınının Bireyselleşme Sürecine Kadın Mektuplarının Etkisi”. *Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Sempozyumu 17-19 Nisan 2009*, İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Merkezi Yayınları, (2009), s.18-28.

Doğramacı, Emel. “Atatürk ve Kadın”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.V, sa:13, (1988), s. 91-10.

_____ “Atatürk ve Kadın Hakları”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.VIII, sa:24, (1992), s.443-449.

Durakbaşı, Ayşe. “Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliğinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve ‘Münevver Erkekler’”. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (1998), s.29-50.

_____ “Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu”. *Tarih ve Toplum*, sa:51, s.39-43.

Güzel, Mehmet Şehmus. “1908 Kadınları”. *Tarih ve Toplum*, sa:7, (Temmuz 1984), s.6-12.

_____ “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Toplumsal Değişim ve Kadın”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, c.III, İstanbul: İletişim Yayınları, (1985), s. 858-874.

Işın, Ekrem. “Tanzimat, Kadın ve Gündelik Hayat”. *Tarih ve Toplum*, sa:51, (Mart 1988), s.22-27.

İnan, Afet. “Çağdaşlaşmada Kadın Hakları”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sa:2, (Mart 1985), s.331-334.

Karaca, Şahika. “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türk Romanında Kendi Sesinden Kadınlarımız”. *Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Sempozyumu 17-19 Nisan 2009*, İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, (2009), s.274-281.

Kılıç, Zülal. “Cumhuriyet Türkiye’inde Kadın Hareketine Genel Bakış”. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (1998), s.347-373.

Kırkpınar, Leyla. “Türkiye’de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın”. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (1998), s.13-28.

Kurnaz, Şefika. “Tanzimat Dönemi Kadın Basını”. *Milli Eğitim*, sa:82, Şubat, (1989), s.75-79.

_____ “II. Meşrutiyet Dönemi Kadın Basını (1908-1918)”. *Milli Eğitim*, sa:83, (Mart 1989), s.49-56.

_____ “Osmanlı Kadın Cemiyetleri (1908-1918)”. *Milli Eğitim*, sa:86, (Haziran 1989), s.68-75.

Kuran, Ercüment. “Türkiye’de Kadın Haklarının Gelişmesi”. *Milli Kültür*, (Haziran 1977), s. 29-31.

Moralı, Seniha. “Latife Bekir Çeyrekbaşı ve TKB”. *Hayat Tarihi Mecmuası*, c.1, sa:3, (1 Nisan 1969), s.75-77.

Muhittin, Nezihe. “Kadın Yolu’nun Şiari”. *Kadın Yolu*, Sayı:1, 16 Temmuz 1341 (1925), s.2.

_____ “Cumhuriyetin Türk Kadınlığı Üzerindeki Feyzi”. *Kadın Yolu*, Sayı:2, 25 Temmuz 1341 (1924), s.18.

Nadi,Yunus. “Kadınları İntihap Hakkı”. *Cumhuriyet*, Sayı: 2123, 4 Nisan 1930, s.1.

_____ “Çok Şükür Kurtulduk”. *Cumhuriyet*, Sayı: 1217, 28 Eylül 1927, s.1.

Nihal, Şükufe. “Fırkamızın Mefkuresi”. *Süs*, Sayı:3, 30 Haziran 1339 (1923), s.3-4.

Orhonlu, Cengiz. “Türkiye’de Kadın Haklarının Kazanılması Meselesi”. *Türk Kültürü*, sa: 72, (Ekim 1968), s. 48-72.

Oruz, İffet Halim. “Kadınlar Birliği”. *Kadın Gazetesi*, sa: 6, 5 Nisan 1947, s.1.

_____ “Kadın Devrimci Görüş ve Tarihçe”. *Kadın Gazetesi*, sa:867, (19 Nisan 1965), s.3.

Os, Nicole A.N.M. Van. “Osmanlı Kadın Dernekleri Geçmişten Gelen Kaynaklar, Gelecek İçin Kaynaklar”. *Toplumsal Tarih*, (Mart 2002), s.7-14.

Selçuk, Mustafa. “Osmanlı Son Döneminde Kızların Yüksek Öğretimi ve Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20.Yıl Sempozyumu 17-19 Nisan 2009*, İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları (2009), s.78-83.

Tekeli, Şirin. “On Maddede Kadın Hareketi”, *Kadın Eserleri Kütüphanesi Giriş No: M 2295*, s.1-3.

_____ “Türkiye’de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri”. *Türk Toplumunda Kadın*, İstanbul:Türk Sosyal Bilimler Derneği, (2. Bsk.), 1982, s. 376-381.

_____ “Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelenmesi ÜzerineBir Deneme”. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (1998), s.337-346.

_____ “Siyasal İktidar Karşısında Kadın”. *Toplum ve Bilim*, sa:3, (Mart 1977), s.69- 101.

Toprak, Zafer. “1935 İstanbul Uluslararası Feminizm Kongresi ve Barış”. *Düşün*, sa:24, (Mart 1986), s.24-29.

_____ “Halk Fırkasından Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası”. *Tarih ve Toplum*, c.9, sa:51, (Mart 1988), s.30-31.

_____ “Sabiha (Zekeriya) Sertel ve Türk Feminizmi”. *Toplumsal Tarih*, sa:51, (Mart 1998), s.7-14.

_____ “Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti: Kadın Askerler ve Milli Aile”. *Tarih ve Toplum*, sa:51, (Mart 1998), s.34-37.

Toska, Zehra. “Cumhuriyet’in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar”. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (1998), s.71-88.

Törenek, Mehmet. “Kadın Dergiciliği ve Mehmet Rauf”. *Toplumsal Tarih*, sa:51, (Mart1998), s.26-30.

Turan, Meryem. “1935 Kongresi Arşivi”. *Toplumsal Tarih*, (Mart 2000), s.35-38.

Türk Kadın Birliği, *Kadın Sesi*. 1923-1933 Cumhuriyet'in 10. Yıldönümünü Kutlar, İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, 1933.

Unat, Nermin Abadan. "Toplumsal Değişme ve Türk Kadını". *Türk Toplumunda Kadın*, İstanbul: Türk Sosyal Bilimler Derneği, (2. Baskı), 1982, s. 1-25.

_____ "Türk Kadınının Siyasallaşması". *Cumhuriyet*, 8 Aralık 1984, s.8.

_____ "Söylemden Protestoya: Türkiye'de Kadın Hareketi'nin Dönüşümü". 75 *Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul:Tarih Vakfı Yayınları, (1998), s.323-336.

Zihnioğlu, Yaprak. "Bir Osmanlı Türk Kadın Hakları Savunucusu: Nezihe Muhittin". *Tarih ve Toplum*, sa:183, (Mart 1999), s.4-11.

_____ "Kadın İnkılabı". *Tarih ve Toplum*, sa:207, (Mart 2001), s.27-29.

_____ "Birinci Dalga Cumhuriyetçi Feminizm: Nezihe Muhittin, Kadınlar Halk Fırkası ve Kadın Birliği". *Türkiye'de Bilim ve Kadın Çalıştay Bildirileri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2007, s.59-65.

TEZLER

Aşa, Emel. *1928'e Kadar Türk Kadın Mecmuaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1989.

Çakır, Serpil. *II. Meşrutiyet'te Osmanlı Kadın Hareketi ve Kadınlar Dünyası Dergisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1991.

Ediz, Zerrin. *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'deki Kadın Örgütlenmesi, Kadın Hakları Açısından Bir İnceleme (1923-1993)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1994.

Kartal, Cemile Burcu. *Türkiye’de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanma Süreci ve 1930 Belediye Seçimleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005.

EKLER

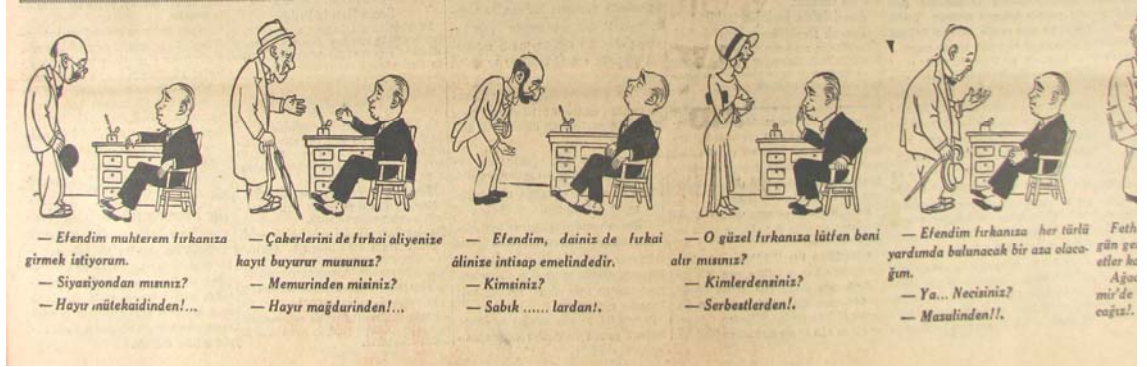
Ek 1:

Cumhuriyet, Sayı: 2110, 22 Mart 1930, s. 1.



Ek 2:

Cumhuriyet, Sayı: 2274, 5 Eylül 1930, s. 1.



Ek 3: Hanımlar Mebus Olursa

Cumhuriyet, Sayı: 1121, 21 Haziran 1927, s.1.



Ek 4: Kadınlar ve Mebusluk

Cumhuriyet, Sayı: 290, 25 Şubat 1925, s.1



Ek 7: Kadınlar Birliği Arz-ı Tazimat Heyeti

Milliyet, Sayı: 484, 20 Haziran 1927, s.1.

قادیئلر برلکی عرصه تنظیمات هیئتینی انتخاب ایلدی
برلک نامزد کوستر مکردن واز چکمپور!
دیورلرک: «تکلیلات اساسیه قانونی مبعوث اولمازده
مانعده، لکن برلکون مبعوث ده اولایید جکیز!...»



رئیس جمهور غازی پاشا حضرتلرینه عرض تمثیات ایچون قادیئلر برلکی
 مارفیدن آخاب ایملن هیئت اعضاسیدن
 مفت احسان خام نریه عیالین سام مطلوبه عرضام ناله و هاب خام صفیه عل خام

«ون سیاح، لادین برلکینده،
 برلکه هیئت اداره و هیئت سرکاریه سی
 گزاستدن آخاب ایملن اشاک
 اشتراکیله مهم بر اجتماع عقد
 ایلدیله، اجتماع نچه سنده سوک
 قادیئلر جریانیلری ایلرا فاده تیلر
 ایتمک بشتلایان قاعدت املی بر
 افاده سی ماهدنی حائر اولایله بیک
 مقررات اتخاذ اولونمدر .
 سالونده برلک اعضاسندن باشه
 کیسه بولوندر برناماسنه رغماً
 مذاکره بک حرارتی اولدی
 تخمین اولونایلدی . اجتماع
 خاندن برلک ریشه سی نریه عیالین
 خام، بر هر ریزه آتیده کی اشاحاده
 بولونمدر :
 — عوی بر اجتماع عقد ایتمک .
 بیلورسکرکه آخانه بزمده اشتراک
 ایلرا فاده قوتی بر جریان حصونه
 قلدی ! حالیکه قادیئلر برلکینک
 بکانه مقصدی ، الکاز عمومی بک
 هیئت ویامتی مرکز کاشی آکلایمدر
 هیئتیدی . آتیدیز نیجه لر ،
 حار و تندر ، تکلیلات اساسیه قانونی نه اعاب
 ایتمک و نه ده آخاب اولونقی جلی ستر [ماسدی ، عیالین صیفه ک ۳ عیالین سوتنده]

۱- عرصه تنظیمات هیئتینی
انتخاب ایلدی
۲- مبعوثان ایچونه
مناقشه لری ایلدی
۳- قادیئلر نامنه بیاننامه
نشر ایلدی
 دونکی قادیئلر برلکی اجتماعنده
 بایلان ایشلر بولردو

Ek 8: Nakiye ve Nezihe Muhittin Heyeti Hanımlar

Milliyet, Sayı: 482, 18 Haziran 1927, s.1.

اسخه سی ۵ غوشدر

قادین برلکنک تصوری تبسمله قارشیلاندى

برلکتمزده قوتلی بر قادین تشکیلاتی موجود میدیر؟
شریه خانم نفیه خانمک مطالبه انه جواب ویریسور




قادینلرک سیاسی حقوق مسئله سنده آیری آیری نقطه نظرلی تشیل این
نقیه خانم
استانبول توروک اوجای ویشی تبه آتک
قادینلرک سیاسی حاکمه نال اولارلی ملینده
بولتاسی ، قادین برلکی طرفدن تاثرله
قارشیلانمقدور .
برلک رئیسسی نزیه عیله بن خانم ،
بو خصوصده بر عمرمه دعوتدوکه :
— بر مکتب مدبری و توروک اوجای

رئیسسی صفی خانم اولان قیه خانمک ، قادینلر
ملینده کی سوزلرله بره (تارک بکی برتوئسی
دها کوستدوکی قاضیدیم .
بالخاصه « قادینلرله حق لایق اولادولری
حقوقلرله برلکلی » اداسی هیچ اولدولمالار .
« قیه خانم ، هم قادینلرک حقوق سیاسییه
[مایهلی ! نیمی صبه ک ۱ نیمی سوتنده]

جنورهده

سامی قوتقرالسندره رئیس ، حکومت
حقنه ستایشکار سوزلر سولیدی
جنوره ، ۱۶ (آ.آ) — بین الملل سامی
قوتقرالسندره سوزلرله سنده قوتقرالس رئیس
ایراد ایتمک لطفده توروک اوجا عرضی حده
ستایشکارانه اعالل استمال ایشیدور . شکرلی
آلایک عتف ملکطورک حارجیه نظرلرله
ملانکده یولوتندور .

قادین نامزدلر

قادینلرک تشکیلاتی جاند شریات
آتردهده علاقه ایله نقیب ایلیدور
آغرد ، ۱۷ (خصوصی عایر قوتقرالس) —
قوتقرالس حق اتقانی و اوکوزده کی احکامده
نامزد کوستدوکی قادینلرک تشکیلاتی برلکده
علاقه عصره ایل نقیب ایلیدوکه . بانکر
یولوتندور ، عریضه تدبیر ایلیدوکه واستمال
ایچین عیدلک آتیشی بر قوتقرالس باشه
سوزلر اتقانی ایلیدوکه .

«تورک از میر»

پسته کاری معروف آلمان صنعتکاری
تورک آبی بدایتده شهرمه کله جک
آلایک ک معروف پسته کارلر (نور)
استرلرله (تورک نظرلرک اهمیت و عظمتی سمیه
ایچون لیتل بر پسته
وجوده کیمشدر .
پوست اسمی « تورک
از میر » در . مصطفی
تورک طرفدن :
کله بی چوق برلک
وجیانیل بر سورنده
پسته کارلر آلمان صنعتکار
ریشک بو اثری ک
زاده تدبیر ایلیدور .
صنعتکار ، « تورک
از میر » ک ییلاو ایچون سترلر (نور استرلر)
خط دستلرله یازدی بر توله سی عازی پاشا
صنعتلرله تقدیم ایلدوکه سورندهده رئیس
جمهورمه قادینلرک سله دیک حرم و شرفلی
افادهه چالیشمقدور . صنعتکارک تورک بدایتده
شهرمه کله جکی خیر آتیشدر .



Ek 9: Kadınlık Alemleri

Süs, Sayı: 2, 23 Haziran 1923, s. 3.



بىكى فرقه لىسندىن غلن اولوندىكى كى سىياسى جريانلاردا داخل اولماق آرزوسىندا دكلدر ؛ محترم هيئتكم هر شيدين اول املى قاديلىق عالمى بوحر كنه مقدر بر درجه به ترفيع ايتك ، وبالخاصه مملكتك اجتماعى واقتصادى ترقى عايه لىسك عققى تامين ايتكدر . بونك ايجون بدايه قاديلىق شوير ، او بىزى مستقبل وظيفه لىس به احضار ايتك آرزوسىندا درلر . بو وظيفه لر ايسه ، اولآ امانلى وسوكره عالمه قاديلىق وظيفه لر يدور .

بوتشيك نىسالم بر فكر تدقيق ايله تقرر ايتدىكى كوسترن بو نقطه به نظر دقتى جلب ايدرم .

بويارلاق ، ساخته بر آلايش آروسنه قابىلاق موقت هوسلر پيشنده بر مدت قوشقندن عبارت هوايى ، واهى بر تشكيلات دكل ، بالعكس ، مملكتك باشلچيه و خيم مرمرلىرى اساسندن تشخيص ايتش بو بونلره چاره آزاراكن بويوك بر نفوذ نظر كوسترمىش منور بر تعضودر .

رئيس ثانى نعمت ريمده خاتم اقتديسك طينى شيرينه سولديكى سوزلره نظراً ، بىكى فرقه آماطوليك اك اوزاق كوللر به قدر هميشه لر كوندروب قاديلىق غريك ترقىات حاضره سىنه آلسىدمرق ، كندىلر تى تنوتر ، حياتلر تى تنظيم ايدرك ، عالمه تشكيلاتنه ياردم ايتك ، وبونك ايجون بالخاصه جهالت وتعب مجادلسنه آلتى ايتيه بور .

قاديلىق مملكتنده بوكونىكى وظيفه سى بويوچيوه داخلنده تثبيت ايتك ، صوك درجه محتاج اصلاح بر حالده بولان حيات عموميه مارك بك كى كى بر نفوذ نظره تدقيق ايدله يكي اشات ايجورى ؛ وفرقه هيئت عترمه سىنك ايلك نقطه ده كوستردكارى بو قدرت كندىلر تى مملكت ايجون بك قياس ، بك خبركار ، بك مشور مساعى بىكلامك ايجون بزه بويوك اميدلر و بر ميووى ؟

۲۳ حىزانى

تورك قاديلىق بك شايان تقدير بر خطوه ايله مشكور بر فعاليت دوره سىنه داخل اولورق مملكتك حيات عموميه سىنده مهم بر صفحه موجوديت اراهه ايدىبور . كىن هفته دارلغوننده وقوع بولمىشى خبر و برديكمز قاديلىق شوراسى اجتماعدن بويكون : « قاديلىق خلق فرقه سى » طلوعدى .

متفكر بر خام زميره سى منتظم بر تشكيلات وجوده كىترىمك اوزه نرسيه عى الدين خاتم اقتديسك رياستىزى آلتنده طوبىلارب بر فرقه تشكيلنه فراو بر مشلر وبونك ايجون حكومته و بر دكلرى بيانامده :

مملكتك هر نقطه سىنه سىياسى ، اجتماعى و اقتصادى بون مسائله قاديلىق دولاييسيله ويا طوغرىدن طوغرى به دخل و تاثيرندن آزاده قالش بر كىفيت بولمىش رعا بومساعيك كوزله كورونور درجه ده بارز اولمىش بونك ايدرك بر بر تجلى ايدن قادين موجوديت و شخصيتك اكلوى بر شكله اقراعى اصغرى بر سى ايله اعظمى قازانچ تامينى موجب اولمىش مملكتك حقيقى سعادت و نجاتى كافى بولمىش عقق اولان عمده لر اطرافنده بالعل اجتماع ايدرك قادين عالمده بر موقظ اولوركن مملكتك اك مقدس وقايهنده حصه لىسك

ايقامى عمده لر كى تسريع تطبيقى تامين ايله چكته قناعت ايتدىكارى « قاديلىق خلق فرقه سى » ناميله بر جمعيت تشكيل ايتدىكارى بيلد بر مشلردور .

بوشايان قىريك تشيك باشنده نرسيه عى الدين خاتم اقتديسك باشقه نعمت ريمده (ايكىنچى رئيسى) ، لطفيه بكر (مرخص مسئول) ، شكوفه نهال (كاتب عمومى) ، مطلوبه عمر (وزنه دار) ، سنيه (مساعى) ، واعضا اولورق نسيه ابراهيم ، ذليفا ، طغرل و فائزه خاتم اقتديلر بولونمده در

نومبرو : ۲



قاديلىق خلق فرقه سى رئيسى
نرسيه عى الدين خاتم اقتدى

Ek 10: Fırkamızın Mefkuresi

Süs, Sayı: 3, 30 Haziran 1923, s. 3.



فرقه مژگ مفکورده سی

محرری

شکوفه نهال



برمانك انقراضك اكد مملك عالم لرندن بری اولاییلر. قادی، بشریتك طبیعی مریسی اولق اعتبارله، مملكتدهك تعالم و تربیه حادثیه سیله ارككاردن داها یاقین بر شكلكده علاقه دار اولای كندیسین ایشین برونلیله بلمش در. ابتدائی تربیه منه، ازل برودتسزلك ایچنده در. مملكتسزده بو كوئی موجود تربیه نك، استقلاك كنجلری حیات ومدنیت عالمده مدافعه ایده بیله جك بر سلاح اولاییله چكته آمین ده کیلر...

اوله آحقق قائله فلاكتلری واركه، بوتك باشلیجه سینی، هپ، مملكتك بو لاقید و كلیشی كوزهل تربیه سئك نتیجه سیدر.

عالمه و نكاح قانونلر سزده هیچ شیه سز قادیك حق و حقیقتی كوزه نیلمه مش در. زوجیه هر هانكی برسیله باشامده دوام امكانی كورمه من بر قادی اوندن آیریلق حقنه مالك ده کیل در. حال بوكه، دیگر طرفده اون بئش سئك زوجیه سندن اوصانان برزوج، اون اوج چوجو غیله سوقاق اورتاسنده بیرافقه كندیسنده حق كورویور بو جنایتیه، عالمه قانونی كندیسنی قطعاً مسئول عد ائمه یور!

بو مساواتسزله، بو چیركین طبیعه لر نهایت بروردك هم كندیسنی هم بشرتی هر کون یووارلاندی ضلالت واضعلال اوچورو ملرندن قورتارمق، قادیك حق، وظیفه سی واك طبیعی بر احتیاجی ده کیلی در؟

قادیلر خلق فرقه سئك اجتماعی اندیشه لرندن بری ده ارضاعفانه لر و یتیم خانه لر آجاییلمكدر.

هانی هر کون قالدیریم قییلرنده، لكه لی، ایكره یخ برر قدید شكننده اوزانغش قول و باجاقلری كوردیكمز و آنكسز چكهرك مغرور آياقلریمزك اوجیله چيكنه یوب بكدیكمز بدبخت انسان یاورولری وارد ؟ یونلری شیمیدی به قدر هانكی زنكین، هانكی مرحمتی انسان كورمش، و هانكی بیت مساعیله اون اورادن قالدیرمايه عامل اولمش در؟ قادیلر خلق فرقه سی اساسی احرا آتیله بشریتك كوزلری اوكتندن

۳۰ حزیران

قادیلر خلق فرقه سئك مساعیسنه اشتراك ایتك اوزره تربیه محی الدین خاتم افندی طرفندن دعوت اولوندیم زمان، ایلك دوشوندیكم شی، قادیناك تمامیه حاضر بولونمادینی بر زمانده موسسز بولدم بوجركته برچوق نقیدلر، اعتراضلر حاضر لامن اولمشدی. غرتلر، خلق، حتی منورلر، قادیلرك مبعوث اولق، موقع اقتداره كچمك غایه لرندن بحث ایدیورلردی. بوجركتك باشنده تربیه محی الدین خاتم افندی كي، بومملكتده سنه لر دن بری فعالیت و عرفانیه طائمتش ممتاز، جدی بر شخصیت بولونمسه بدی، بلكه، بودعوته اجابت ائتمك نزاكتسز لكنده بیله بولوناجقدم. بناء علیه بوتی تربیه خاتم افندیله بر تشرف فرصتی عد ایدهرك، دعوت ایدیلدیكم كون، اجتماعه حاضر بولوندم. تربیه خاتم، فضلہ مقدمه و ایضاحانه لزوم كورمه دن، لكه، فرقه نك پروگرامنی تدقیق ائتمی تكلیف ایتدیلر.

پروگرامه یاواش یاواش كوزلرنی كزد بر بركن، قلبك اك انسانی بر كوشه سنده، مقدس بر آلوك یاغنه باشلادیقی دودیم؟ بوتسب، «قادیلرك حق سیاسیلری آلدہ ائگ مقصدیله» كي بر قلیشه آلتنده، هر كسه اونلرك مبعوث، ناظر اولق ایستهدیكی تلقیسی برهن خودكام بر فعالیتك نومه سی ده کیلی.

قادی، عصرلردن بری، اسیر و عاجز حیاتی بر قانون طبیعت ظن ایدهرك لاقید آلازده سوروككندكدن سوكر ا كندی وارلفی ادراك ائش، حیثیت و وقارنك، حضور و سعادتك حقلری طلب ایدیور و بوبوك غازیك، بلاقرین، بوتون اولاد وطنی دعوت ایتدیكی خلق فرقه سئك كندیسنی ده بو طوبراغك اك حقیقی بر اولادی اولق اعتبارله - اتفاق ائگمده طبیعی بر حق كورویوردی...

قادیلر خلق فرقه سئك پروگرامی، شیمیدی به قادار هر فرصته ایضاحه اوغراشدیغدر كي، قادیك، اجتماعی، اقتصادی و بالآخره سیاسی ساحه لرده حقلری، انكشافلری تأمین ائگكدر.

مثلا بوكون، كركمكتك، كرك عالمه حیائزده بر تعالم و تربیه برافق حکم سورویورك، بوتك داها فضلہ دواي،

نومبو: ۳



شکوفه نهال خاتم افندی

۳

Ek 11: Fırkamızın Mefkuresi

Süs, Sayı: 3, 30 Haziran 1923, s.4.

KHF İdare Heyeti ve Kurucuları:

Oturanlar sağdan: Nesime İbrahim, Nimet Rumeyde, Zeliha, Faize Emrullah
Ayakta duranlar sağdan: Nezihe Muhittin, Şükufe Nihal, Muhsine Salih, Matlube Ömer



اودورانلار : ساهدن : نسيمه ابراهيم ، نيمت روميد ، زليخا ، فايزه امرالله ، مژدلي خانم اقدليلر
ايكدهمورانلار : ساهدن : خرقه كشمشوري قهجي بك ، سفيه لعلقه پكر ، نزيه محي الدين ، شكوفه نihal ، محسنه صالح ، مطلوبه غر خانم اقدليلر

بو شيع سفات لوجه لرقي قالدبرقم ايچون چالاشاجق وانسانلار ،
مجنس لرقي بويله آياغلك اوجيله چيكنه مك كئاشه دن قورتارميش
اولاچق در .
بوكون مملكتده عديله ، عرفاتيله كندني طاتيان برزمه
واردرد . بومنور زميره يالكيز كندني سعادي ، كندني ذوقيله
اكتفا ايدمك قادار خودين ده كيل در . آرقاشنده جاهل ،
كوركوسيز ، پيتكين و اسير بر كئله واركة ، بوكون اويانان
قادينلار صنيعي انديشه سي ، عصرلك امال ايتديكي بو بريشان
قادين كئله سئنه موجوديتني ، حقني ، رقيقه سني طاتيتقي ، اوكا
لايق اولدني حضور وسعادي بخش ايدمك ، مقدس انقلابك
كلچيك نسلاني ده شرفلي آلارك ، ده شمعورلي دماغلارك
تريسه نه توديع ايتك در .

تورك قاديني مهلك برميغروب كي ينيوب پتيرن ، يالكيز
جهالت ده كيل در ؟ فقر وعطالت ، اولك ايكنجي خسته لي در .
بوكون مملكتده مياونارله آل واركة يا بوسيو تون عامل در ،
يا خود نمره سيز ، كهنه برطرزده مساعيه باغلانغه محكوم در .
سرمابه دارلره مراسمه تله تأسيس ايديله چك دارالصناعه لرده
تورك قادينلارني جامي بر فعاليتله چالشدبرمه و قازانچني مساعيه

قادينلار خلق فرقه سي ، بوكونكي مبعوثلري كندني مارقدن
منتخب مبعوثلر كي تلق ايتكده و كندني لرسته حرمت و اعهاد
بيله مكده در . لكن كيكنجه بئلكني داهل زياده ادراك ايدن
بر قادين اكرتري حاضرا لندني وقت ، آلت بومنور كئله
كندني قدراتي اداره ايدمك اولانلره كندني اعهادني
اختياريله برمه ني وحتي كندنيسته تعلق ايدن مسله لرك
مدافعه سئنه كندني بالذات تمثيل ايتني برحق بيله چك در .

تورك قاديني ، هيچ بر زمان متجده انه
حركت لارده بولونامقله برابر مقدس غايه سه
وارقم . ايچين چوق عزمكار و چوق
فداكار اولماي كندني ايچين بر فضيلت تاق
ايتن در ...

شكوفه نihal

۳۰ حزيران



متناسب بر شكلده توزن ايتك غيرت
ايدمك سفاتن قورتارقم . منور قادينلار
بوكون بر امل در . آنادولو قادينلارده
بونون احتياچلاري نظر دفته آلتاچق ،
اولك صيطي داخلنده شور وانكشافنه
ياراياچق هردورلو نصبت و فداكارلقدن
چيكنديه چك در .

نوسو : ۳

Ek 12: Şehrimizde Kadın Hareketi İlerliyor
(KHF'nin nizamnamesinin Vakit'te
yayınlanan ilk 10 maddesi)

Vakit, Sayı: 1979, 16 Haziran 1923, s.1.



Ek 13: KB'de Kat'i Bir Tasfiye

Cumhuriyet, Sayı: 1201, 12 Eylül 1927, s.3.

